

Азия-Еуропа

Ақпараттық сараптама журналы
Басылымның 7-ші жылы, №78, Наурыз (03) 2023

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜN YAYINIDIR ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ БАСЫЛЫМЫ

KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ SONRASI GÖÇ HAREKETLİLİĞİ

ТҮРКИЯДАҒЫ КАХРАМАНМАРАШ ЖЕР СІЛКІЛІСІНЕН KEЙІНГІ КӨШІ-ҚОН

**DIGITAL PROGRESS IN
CENTRAL ASIA**

ЦИФРОВОЙ ПРОГРЕСС
ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

ALBINA MURATBEKOVA

**FOREIGN POLICY OF THE
EUROPEAN UNION: THE
ROLE OF CHINA**

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА
ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА: РОЛЬ
КИТАЯ

AZIMZHAN KHITAKHUNOV

**SOFT AND HARD
SKILLS
IN DEMAND**

СПРОС НА МЯГКИЕ И
ЖЕСТКИЕ НАВЫКИ

GULNAR NADIROVA

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Sahibi / Меншік иесі
Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü /
Ахмет Ясауи университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты директоры
Dr. Suat Beylur

Genel Yayın Yönetmeni / Бас редактор
Zhengizkhan Zhanaltay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Жауапты редактор
Ömirbek Hanayi

Haber Müdürü / Жаңалықтарға жауапты редактор
Erkinbek Turgunov

Tercüme Ekibi / Аудармашылар тобы
Dr. Zhuldyz Kanapiyanova
Ömirbek Hanayi
Zhuldyz Zhanadil

Sekretarya / Хатшылық
Asel Ingaybekova

Metin Redaksiyon / Мәтінді өңдеу
Dr. Suat Beylur

Teknik Redaksiyon / Техникалық редактор
Azimzhan Khitakhunov

Yayın Kurulu / Редакция алқасы
Dr. Suat Beylur
Zhengizkhan Zhanaltay
Prof. Gulnar Nadirova
Ömirbek Hanayi
Azimzhan Khitakhunov

Yönetim Merkezi / Басқару орталығы

Almalı Audanı, Mametova 48, 050004
Almaty, Kazakhstan
Tel. +7 (727) 279 97 94
Fax. +7 (727) 279 97 94
E-mail: info@eurasian-research.org

Sürelî yayın tescil belgesi No: 15793-Ж, tarihi: 27.01.2016. Söz konusu yayın izni Kazakistan Enformasyon ve Toplumsal Kalkınma Bakanlığı tarafından verilmiştir. Tüm hakları saklıdır. Mülakat, haber-yorum ve analizlerde ifade edilen görüşler yazarların kendi görüşleri olup Enstitü'nün yayın politikasını yansıtmamaktadır. Bu yayında yer alan yazılar ve fotoğraflar izinsiz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İki ayda bir yayımlanmakta olup, tirajı 300 adettir. Bedelsiz olan yayının basılı dağıtımı, Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını kapsamaktadır.

Мерзімді баспасөз басылымын есепке қою туралы куәлік №: 15793-Ж, күні: 27.01.2016 ж. Жоғарыда аталған басылымға рұқсатты Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі берді. Барлық құқықтар қорғалған. Сұхбат, ақпараттық сараптама мен талдауларда айтылған пікірлер тек авторлардың жеке көзқарастары болып табылады және Институттың ұстанымын білдірмейді. Бұл басылымда жарияланған мақалалар мен фотосуреттерді рұқсатсыз және дереккөзді көрсетпей пайдалануға тыйым салынады. Дереккөзді көрсетіп, сілтеме жасауға болады. Екі айда бір рет жарияланатын болып, тиражы 300 дана. Журналымыздың баспа басылымы Қазақстан мен Түркияда тегін таратылады.

DR. SUAT BEYLUR

Değerli takipçilerimiz,

Analizlerle Türk dünyası ve Avrasya coğrafyasındaki güncel gelişmelerin nabzının tutulduğu Asya Avrupa Dergisinin 78. Sayısıyla yeniden sizlerle buluşuyor olmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Bildiğiniz üzere Türkiye, 6 Şubat 2023 tarihinde merkez üssü Kahramanmaraş olan depremlerle tarihinin en büyük felaketlerinden birisini yaşadı. 11 milyondan fazla insanın yaşadığı 10 ilde büyük yıkımlara neden olan depremlerde can kaybı 50 bine yaklaşırken, yaralı sayısı da 100 bini geçmiştir. Büyük afetin ardından kamu kurumları ve sivil toplumun iş birliğinde yaralarını bir an önce sarılmasına ve konut ihtiyacının giderilmesine yönelik çalışmalar ivedi olarak başlatılmıştır. Milli birlik ve dayanışmanın üst seviyelerde yaşandığı bu süreçte dünyanın dört bir yanındaki 100'ün üzerinde ülkeden başta arama-kurtarma ekipleri olmak üzere çeşitli yardım teklifleri ulaşmıştır. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) da ilk günden itibaren Türkiye ile yakın bir dayanışma sergilemiş ve üye ülkelerden deprem bölgesine gerçekleştirilen yardım çalışmalarında aktif rol almıştır. Dahası, Azerbaycan'ın teklifi ile TDT Olağanüstü Zirvesi 16 Mart 2023 tarihinde "Afet-Acil Durum Yönetimi ve İnsani Yardım" teması ile Ankara'da gerçekleştirildi. Zirvede, Türkiye dışındaki diğer üye ülkelerdeki deprem riskleri ve alınacak tedbirler de görüşülerek iş birliği ve koordinasyonun güçlendirilmesine yönelik kararlar alındı.

Türkiye'deki depremin yaraları sarılmaya çalışılırken, Türk dünyası geçen hafta buruk da olsa Nevruz Bayramı'nı kutladı. Bildiğiniz üzere Nevruz; doğanın yeniden uyanışını, umudu, coşkuyu, bereketi ve barışı müjdeleyen sadece Türk dünyası için değil bütün dünya için önemli bayramlardan birisidir. Bu vesileyle bütün okuyucularımızın yakın geçmişte idrak ettiğimiz Nevruz Bayramı ile yakında kutlayacağımız Ramazan Bayramı'nı tebrik ediyorum.

Keyifli okumalar,

Құрметті оқырмандар,

Түркі әлемі мен Еуразия аймағында болып жатқан жаңалықтарға арналған сараптамаларды қамтыған Азия-Еуропа журналының 78 санында сіздермен қайта қауышып отырғанымызға қуаныштымыз.

Өздеріңіз білетіндей, Түркия 2023 жылдың 6 ақпанында орталығы Кахраманмарашта болған жойқын жер сілкінісімен тарихындағы ең алапат апаттардың бірін бастан өткерді. 11 миллионнан астам адам тұратын 10 аймақта апатты жағдай туғызған жер сілкінісі кезінде қаза тапқандар 50 мыңға жақындап, жарақат алғандар 100 мыңнан асты. Жойқын апаттан кейін мемлекеттік мекемелер мен азаматтық қоғам бірлесіп, жаралыларды тезірек емдеу және баспана қажеттілігін қамтамасыз ету шаралары дер кезінде басталды. Ұлттық бірлік пен ынтымақ аясында тығыз ұйысқан бұл үдерісте әлемнің 100-ден астам елінен Түркияға іздеу-құтқару жұмыстары бойынша көмек ұсыныстары түсті. Түркі мемлекеттері ұйымы (ТМҰ) да алғашқы күннен бастап Түркиямен жақын ынтымақтастығын көрсетіп, мүше елдердің зілзала аймағына көмектесу жұмыстарында белсенді рөл атқарды. Сонымен Әзербайжан тарапының ұсынысымен 2023 жылы 16 наурызда Анкарада «Апат пен төтенше жағдайды басқару және гуманитарлық көмек» тақырыбымен кезектен тыс ТМҰ саммиті өтті. Саммитте Түркиядан басқа мүше елдердегі жер сілкінісі қаупі және қабылданатын шаралар да талқыланып, ынтымақтастық пен координацияны күшейту мақсатында шешімдер қабылданды.

Түркиядағы зілзаланың қайғысын сейілтуге тырысқан түркі әлемі өткен аптада Наурыз мерекесін жабырқау болса да атап өтті. Наурыз мерекесі тек түркі әлемі үшін ғана емес, күллі әлем үшін табиғаттың қайта оянганын, үміт пен ынтаны, құнарлылық пен тыныштықты паш ететін маңызды мерекелердің бірі екені белгілі. Осы мүмкіндікті пайдаланып, барша оқырмандарымызды жақында өткен Наурыз мерекесімен және келе жатқан Ораза айт мерекесімен құттықтағым келеді.

Жанға жағымды оқылым тілейміз.

ÖN SÖZ АЛҒЫСӨЗ

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ DR. SUAT BEYLUR.....	1
---	---

GÜNCEL ӨЗЕКТІ ПІКІР

KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ SONRASI GÖÇ HAREKETLİLİĞİ ТҮРКИЯДАҒЫ КАХРАМАНМАРАШ ЖЕР СІЛКІЛІСІНЕН КЕЙІНГІ КӨШІ-ҚОН ZHENGIZKHAN ZHANALTAY	4
DIGITAL PROGRESS IN CENTRAL ASIA ЦИФРОВОЙ ПРОГРЕСС ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ ALBINA MURATBEKOVA.....	17
FOREIGN POLICY OF THE EUROPEAN UNION: THE ROLE OF CHINA ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА: РОЛЬ КИТАЯ AZIMZHAN KHITAKHUNOV.....	30
ULUSLARARASI GELİŞMELER ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN YEŞİL DÖNÜŞÜM HAMLELERİ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҮДЕРІС АЯСЫНДА ТҮРКИЯНЫҢ ЖАСЫЛ ТРАНСФОРМАЦИЯ БАСТАМАЛАРЫ ABDULLAH ENES ERGEL	39
SOFT AND HARD SKILLS IN DEMAND СПРОС НА МЯГКИЕ И ЖЕСТКИЕ НАВЫКИ GULNAR NADIROVA	50
THE ETHNIC PROFILE OF URBANIZATION IN KAZAKHSTAN: THE INTERCENSAL CHANGE BETWEEN 2009 AND 2021 ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ УРБАНИЗАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ: МЕЖПЕРЕПИСНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ С 2009 ПО 2021 ГОД KANAT MAKHANOV	60

“SUSTAINABLE ENERGY CONNECTIVITY IN CENTRAL ASIA” IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN UNION’S ENERGY COOPERATION WITH CENTRAL ASIA «УСТОЙЧИВЫЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ СВЯЗИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ» В КОНТЕКСТЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА С ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИЕЙ ZHULDYZ KANAPIYANOVA.....	70
ÇİN RÜYASI’NDAN XİPOLMASI’YE: Xİ’NİN ÜÇÜNCÜ DÖNEMİ NASIL ŞEKİLLENECEK ҚЫТАЙ АРМАНЫНАН ХІПОЛМАСЫ-ГЕ ДЕЙІН: СИДІҢ ҮШІНШІ МЕРЗІМІ ҚАЛАЙ БОЛМАҚ? OMIRBEK HANAYI.....	78
KAZAKİSTAN’DA DEPREM RİSKİ: ALMATI’DAKİ BİNALARIN SİSMİK DAYANIKLILIĞI ÜZERİNE BİR ANALİZ ҚАЗАҚСТАНДА ЖЕР СІЛКІНІСІ ҚАУПІ: АЛМАТЫДАҒЫ ҚҰРЫЛЫС НЫСАНДАРЫНЫҢ СЕЙСМИКАЛЫҚ ҚАУІПKE ТӨЗІМДІЛІГІН ТАЛДАУ ZHANDOS KUDAIBERGENOV	88

ETKİNLİKLER İC-ШАРАЛАР

.....	96
-------	----

İNFOGRAFIK ИНФОГРАФИКА

.....	108
-------	-----

КАХРАМАНМАРАШ DEPREMİ SONRASI GÖÇ HAREKETLİLİĞİ

ZHENGIZKHAN ZHANALTAY

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
MÜDÜR YARDIMCISI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, ДИРЕКТОР
ОРЫНБАСАРЫ

ТҮРКИЯДАҒЫ КАХРАМАНМАРАШ ЖЕР СІЛКІЛІСІНЕН KEЙІНГІ КӨШІ-ҚОН

Yüzyılın felaketi olarak tanımlanan 6 Şubat 2023 tarihinde merkez üssü Kahramanmaraş olan 7.7 ve 7.6 büyüklüğündeki depremler, 13 milyondan fazla kişinin yaşadığı bir alanda büyük yıkımlara ve hasarlara neden olmuştur. Güncel bilgilere göre yaşanan depremlerde ölü sayısı 47 bini, yaralı sayısı ise 100 bini aşmıştır (Hançer, 2023; TRT Haber, 2023, T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Sayfası, 2023).

Deprem bölgesindeki ilk çalışmalar neticesinde 830 bin 783 binada hasar tespit çalışmaları yapılmıştır. Tespit çalışması tamamlanan 105 bin 794 binanın ağır hasarlı veya yıkık olması nedeniyle acilen yıkılması gerektiği, 24 bin 464 binanın orta hasarlı, 205 bin 86 binanın az hasarlı ve 407 bin 786 binanın ise hasarsız olduğu kaydedilmiştir (Hançer, 2023). Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 20 Mart 2023'de yaptığı açıklamada yıkık, acil yıkılacak ve ağır hasarlı 298 bin bina olduğunu duyurmuştur (Bloomberght.com, 2023).

Depremi ilk gününden itibaren Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Afet Müdahale Planı'nda yer alan en üst derecede - 4. seviyede - acil durum ilan edilmiştir. Bu çağrıya depremin ilk haftasında 100'e yakın ülke yardım teklifinde bulunmuş ve 84 ülkeden toplamda 10 bini aşan yabancı kurtarma ekipleri gönderilmiştir. Söz konusu bu yardımlar zaman içerisinde artarak

**GÜNCEL BİLGİLERE
GÖRE YAŞANAN
DEPREMLERDE
ÖLÜ SAYISI 47 BİNİ,
YARALI SAYISI İSE 100
BİNİ AŞMIŞTIR**

**AĞYMDAҒЫ
АҚПАРАТ
БОЙЫНША, 47
МЫНАН АСТАМ
АДАМ ҚАЗА ТАУЫП,
100 МЫҢНАН
АСТАМ ТҮРЛІ
ЖАРАҚАТПЕН
АУРУХАНАЛАРҒА
ЖЕТКІЗІЛІП,
ЕМДЕЛДІ**

2023 жылы 6 ақпанда Кахраманмарашта болған 7,7-7,6 балдық жер сілкінісі 11 аймақта жойқын зардап әкеліп, ғасырдың ең үлкен апаттарының бірі болды. 13 миллионнан астам адам тұратын аймақта ауыр зардаптарға әкелген жер сілкінісі терең қайғы мен айтып жеткізу мүмкін емес ауыртпалық туғызды. Ағымдағы ақпарат бойынша, 47 мыңнан астам адам қаза тауып, 100 мыңнан астам түрлі жарақатпен ауруханаларға жеткізіліп, емделді (Ханчер, 2023; TRT Haber, 2023, Түркия Республикасы Президентінің ресми парақшасы, 2023).

Жер сілкінісі аймағындағы алғашқы зерттеулердің нәтижесінде 830,783 ғимаратта залалды сараптау жұмыстары жүргізілді. Анықтау жұмыстары аяқталған 105,794 ғимарат қатты зақымданғандықтан тез арада бұзу керек болса, 24,464 ғимарат орташа, 205,86 ғимарат жеңіл дәрежеде зақымданған және 407,786 ғимарат бүлінбеген (Ханчер, 2023). Сонымен қатар, жер сілкінісінен зардап шеккен құрылыстарды анықтау мақсатында 1,538,009 ғимаратта залалды сараптау жұмыстары жүргізілуде. Түркия президенті Режеп Тайып Ердоған 2023 жылдың 20 наурызында жасаған мәлімдемесінде жер сілкінісі кезінде қираған, дереу бұзылуға тиісті және ауыр зақымданған 298 мың ғимарат бар екенін атап өтті (Bloomberght.com, 2023).

devam etmiştir (Acer, 2023; İhlas Haber Ajansı, 2023; T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Twitter Sayfası, 2023). Bunlara ilave olarak farklı iş kollarından binlerce gönüllü deprem bölgesine ulaşarak kurtarma ekiplerine yardımcı olmuşlardır. Bunların arasında askerler, itfaiyeciler, madenciler gibi yeraltında ve kurtarma görevlerinde tecrübe sahibi olanlar ile çok sayıda gönüllü çalışmalara katılmıştır. Böylece yaklaşık olarak 35 bin arama kurtarma görevlisi ve 250 bin kamu görevlisi deprem bölgesinde görev almıştır (TRT Haber, 2023).

Öte yandan yardım teklifinde bulunan ülkelerden, uluslararası kuruluşlardan, yurtdışında yaşayan vatandaşlardan ve dünyanın dört bir tarafındaki gönüllülerden önemli miktarda ayni ve nakdi yardımlar Türkiye'ye sevk edilmeye başlamıştır. Depremin ilk gününden itibaren çok sayıda ülkede yardım kampanyaları başlatılmış, çoğu ülkede bu süreç hala devam etmektedir. Bunların dışında deprem için Birleşmiş Milletler 1 milyar dolar yardım çağrısında bulunurken, Dünya Bankası 1.78 milyar dolarlık bir destek bütçesi ayırmıştır. Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri barınma, su, yiyecek, ilaç ve giyecek için yaklaşık 85 milyon dolar değerinde yardım aktarıldığını ve 100 milyon dolarlık ek bir yardımın da aktarılacağını belirtmiştir (Acer, 2023). Dünyanın pek çok ülkesinden de benzer açıklamalar yapılarak değeri yüz milyonlarca doları geçen ayni ve nakdi yardımlar Türkiye'deki ilgili kuruluşlara ulaştırılmıştır. Örneğin yurtiçinden ve yurtdışından T.C. İçişleri Bakanlığı Afet

Жер сілкінісінің бірінші күнінен бастап Түркия Республикасының Апатқа қарсы әрекет ету жоспарында 4-ші ең жоғары деңгейде төтенше жағдай жарияланды. Жер сілкінісінің бірінші аптасында 100-ге жуық ел көмек ұсынып, 84 елден жалпы 10 мыңнан астам шетелдік құтқару тобы жіберілді, сондай-ақ бұл көмектер жалғасын тапты (Асер, 2023; Ихлас хабар агенттігі, 2023; Түркия Республикасы Сыртқы істер министрлігінің Twitter-дегі ресми парақшасы, 2023). Сондай-ақ, жер сілкінісі болған аймақтарға әртүрлі бизнес салаларынан мыңдаған еріктілер келіп, құтқару топтарына көмектесті. Олардың ішінде сарбаздар, өрт сөндірушілер, кеншілер, сондай-ақ жерасты және құтқару жұмыстарында тәжірибелілер мен көптеген еріктілер жұмысқа кірісті. Осылайша, жер сілкінісі аймағына шамамен 35 мың іздеу-құтқару қызметкері мен 250 мың мемлекеттік қызметкер тағайындалды (TRT Haber, 2023).

Бір жағынан Түркияға көмек ұсынатын елдерден, халықаралық ұйымдардан, шетелде тұратын азаматтардан және әлемнің түкпір-түкпірінен еріктілерден үлкен мөлшерде ақшалай және заттай гуманитарлық көмек жіберіле бастады. Жер сілкінісінің алғашқы күнінен бастап көптеген елдерде көмек көрсету науқаны ұйымдастырылды. Бұл көмек үдерісі көптеген елдерде әлі де жалғасуда. Біріккен Ұлттар Ұйымы Түркия халқына 1 миллиард доллар көмек көрсетуге шақырса, Дүниежүзілік банк 1,78 мил-

ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'na (AFAD) aktarılan yardımlar 8.3 milyar doları geçmiştir (Anadolu Ajansı, 2023).

Geçen zaman zarfında her alanda depremin neden olduğu yaraların sarılması konusunda kesintisiz çalışmalar devam etmektedir. En önemli meselelerin başında gelen barınma ihtiyacının giderilmesine yönelik her ilde geçici barınma noktalarında çadırlar ve konteynerler kurulmuştur. AFAD yetkilileri Şubat sonu itibarıyla deprem bölgesinde 356 bin 419 çadır ve 8 bin 530 konteyner kurulduğunu ve 1 milyon 915 bin 598 kişiye barınma imkanı sağlandığını açıklamıştır (Gemici, 2023). Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın açıklamasında öncelikli hedeflerinin 100 bin konteyner kurulması olduğu, gerektiği takdirde bu sayının 200 bine çıkabileceği ifade edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Sitesi, 2023). Kalıcı konut ihtiyacının karşılanması noktasında ise Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 1 yıllık bir süre verdi. Ayrıca güncel tespitlere göre deprem bölgesinde 392 bin 350 konut ve 75 bin 681 köy evinden oluşan toplam 468 bin 31 hane inşa edilme planının olduğunu belirtti (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Sitesi, 2023).

Depremin neden olduğu yıkımlar ve yaşanan acılara rağmen hayat devam etmektedir. Sayılan illerdeki depremler hem can güvenliği hem de geçimlerini devam ettirebilmek için iş imkanlarının daha fazla olduğu Mersin, Konya ve Kayseri gibi bölgesel merkezler ile Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlere göç etmektedir (Akdemir, 2023). Mart başı itibarıyla 3.3 milyon kişi deprem bölgesi dışına göç ederken 800 bin kişi de bölge içerisinde köylere dönmüştür (T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Sitesi, 2023). Göç akınlarının dağılımına bakıldığında depremlerin çoğunlukla deprem bölgesine yakın ve depremden etkilenmemiş bölgesel merkezlerle, büyük şehirlere ve akrabalarının yanına gitmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca deprem bölgesinden başka illere gitmek iste-

**TÜRKİYE
CUMHURBAŞKANI
RECEP TAYYİP
ERDOĞAN, 20 MART
2023'DE YAPTIĞI
AÇIKLAMADA
YIKIK, ACİL
YIKILACAK VE AĞIR
HASARLI 298 BİN
BİNA OLDUĞUNU
DUYURMUŞTUR**

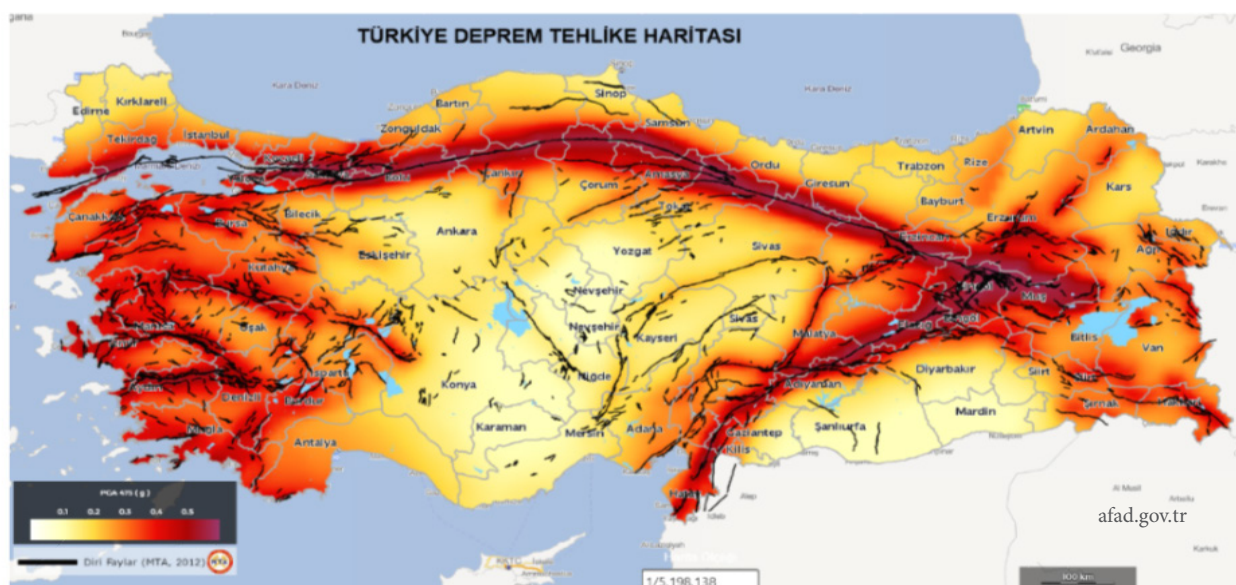
**ТҮРКИЯ ПРЕЗИДЕНТІ
РЕЖЕП ТАЙЫП
ЕРДОҒАН
2023 ЖЫЛДЫҢ
20 НАУРЫЗЫНДА
ЖАСАҒАН МӘЛІМ-
ДЕМЕСІНДЕ ЖЕР
СІЛКІНІСІ КЕЗІНДЕ
ҚИРАҒАН, ДЕ-
РЕУ БҰЗЫЛУҒА
ТИІСТІ ЖӘНЕ АУЫР
ЗАҚЫМДАНҒАН 298
МЫҢ ҒИМАРАТ БАР
ЕКЕНІН АТАП ӨТТІ**

лиард долларлық қолдау бюджетін бөлді, ал Америка Құрама Штаттары баспана, су, азық-түлік, дәрі-дәрмек және киім-кешек үшін шамамен 85 миллион долларға жуық көмек және қосымша 100 миллион доллар көмек ретінде аударылатынын мәлімдеді (Асер, 2023). Осындай мәлімдемелер әлемнің көптеген елдерінен жасалып, Түркияның тиісті ұйымдарына жүздеген миллионнан асатын заттай және ақшалай көмектер жіберілді. Мысалы, Түркия Республикасының Ішкі істер министрлігінің Апат және төтенше жағдайларды басқару басқармасына (AFAD) аударылған көмек 8,3 миллиард доллардан асты (Анадолы агенттігі, 2023).

Уақыт өте келе жер сілкінісінен болған жараларды емдеу үшін барлық аймақтарда үздіксіз жұмыстар жүргізілуде. Баспана мәселесі өзекті мәселелердің бірі болып әртүрлі нүктелерінде шатырлар мен контейнерлер орналастырылды. AFAD қызметкерлері ақпан айының аяғында жер сілкінісі аймағында 356,419 шатыр мен 8,530 контейнер тігілгенін және 1,915,598 адамның орналастырылғанын хабарлады (Гемісі, 2023). Президент Режеп Тайып Ердоған мәлімдемесінде олардың басты мақсатының 100 мың контейнер құру екенін және қажет болған жағдайда бұл санды 200 мыңға дейін арттыра алатындарын жеткізді (Түркия Республикасы Президенттігінің ресми сайты, 2023). Баспана мәселесін тұрақты түрде шешулі мәселесінде Түркия президенті Режеп Тайып Ердоған 1 жыл ішінде бітіру жоспарының болғанын атап өтті. Сонымен қатар қазіргі мәліметтерге сәйкес жер сілкінісі аймағында 392,350 тұрғын үй мен 75,681 ауылдық үйінен тұратын барлығы 468,031 үй салу жоспары бар екенін айтты (Түркия Республикасының президенттігінің Ресми сайты, 2023).

Зілзаладан жер сілкінісінен болған қираулар мен азаптарға қарамастан, тіршілік жалғасуда. Зілзала болған провинциялардағы жер сілкінісі-

yen depremzedelerin yakın illerdeki öğrenci yurtlarına, otellere ve hazırlanan diğer yerleşkelerde barınmaları için ulaşım koordinasyonu da sağlanmaktadır.

Öte yandan deprem bölgesi aynı zamanda Türkiye’de geçici koruma statüsü ile ikamet eden Suriyeli göçmenlerin çoğunlukla yaşadığı bölgelerden biridir. Göçmenler, mevcut uygulamalar gereği sadece kayıtlı oldukları yerlerde ikamet edebilmekte ve diğer illere izinsiz taşınmaları yasaktır. Göç İdaresi Başkanlığı “Deprem Mağduru Yabancıların Yol İzni Talepleri Hakkında” başlıklı bir genelge ile deprem bölgesinde ikamet eden 2 milyon göçmen için İstanbul şehri dışında ülkenin herhangi bir ilinde 90 gün ikamet etmelerine izin vermiştir. Lakin göçmenlere göç ettikleri illerde barınma ve diğer hizmetlere erişim konusunda şimdilik herhangi bir yardım açıklanmamıştır (Tatlı, 2023).

Bu denli büyük rakamlarda ve hızlı bir şekilde gerçekleşmekte olan iç göç akınları deprem bölgesinin demografik, ekonomik ve toplumsal yapısının değişimine yol açabilecek boyutlarda olup göç almakta olan yerleşim birimlerinde ise ani nüfus artışları nedeniyle çeşitli zorluklara neden olmaktadır. Çünkü büyük şehirler dışında pek çok ilin altyapı kapasitesi kendi nüfus sayısına göre gelişmekte olup ani artışlarda hizmet gösterim noktasında aksamlarla karşılaşabilmektedir. Bunun ilk örneklerinden birisini şimdiden Mersin’de görebil-

nen aman қалғандар өздерінің өмірлік қауіпсіздігі және, күнкөрістері үшін жұмыс мүмкіндіктері жоғары Мерсін, Конья және Кайсери сияқты аймақтық орталықтарға, сонымен қатар Анкара, Ыстамбұл және Измир сияқты үлкен қалаларға қоныс аударады (Ақдемир, 2023). Наурыз айының басындағы жағдай бойынша 3,3 миллион адам жер сілкінісі аймағынан көшіп, ал 800 мың адам осы аймақ ішінде ауылдарына оралды (Түркия Республикасы Президентінің ресми сайты, 2023). Көші-қон ағындарының таралуына қарасақ, жер сілкінісінен аман қалғандар негізінен жер сілкінісі болған аймаққа жақын және жер сілкінісінен зардап шекпеген облыс орталықтарына, ірі қалаларға және олардың туыстарына барғанды жөн көреді. Сонымен қатар, жер сілкінісі болған аймақтан басқа провинцияларға барғысы келетін, студенттер жатақханаларына, қонақ үйлерге және көптеген әртүрлі қалалардағы басқа да дайындалған кампустарға орналасқысы келетін жер сілкінісінен аман қалғандар үшін тасымалдауды үйлестіру қарастырылған.

Енді бір жағынан, жер сілкінісі аймағы да Түркияда уақытша қорғау мәртебесі бар сириялық босқындар көп тұратын аймақтардың бірі. Тіркелген босқындар тек тіркелген жерлерінде тұра алады және басқа провинцияларға рұқсатсыз көшуге тыйым салынады. Көші-қон басқармасы «Жер сілкінісінен зардап шеккен шетел-

mekteyiz. Mersin'de 47 sivil toplum kuruluşu ortak bir açıklama yaparak deprem sonrası şehre zorunlu ve düzensiz gelen göç dalgasının altyapı, barınma ve ulaşım başta olmak üzere pek çok hizmetin verilmesinde aksaklıklara neden olduğu hususlarını kamuoyu ile paylaştı. Açıklamada, mevcut bulunan depremzedelerin ortaya çıkan ihtiyaçlarının sağlıklı ve sürdürülebilir bir şekilde karşılanabilmesi için merkezi hükümetten daha fazla yardım beklenildiği de ifade edildi (Ercan, 2023; İhlas Haber Ajansı, 2023). Kentin nüfusunun 1.9 milyon olduğu ve ilk etapta gelen depremzedelerin sayısının 400 bini aştığı, buna sayıları 400 bine yakın yabancıların eklendiği ifade edilmektedir. Mersin'in tercih edilmesi nedenleri arasında deprem bölgesine yakınlığı, civar şehirlerdeki depremzedelerin önemli bir kısmının Mersin'de akrabalarının bulunması ve ekonomik imkanlar gibi pek çok nedenin bulunduğu görülebilir (Ercan, 2023; İhlas Haber Ajansı, 2023).

Türkiye'deki daha önce meydana gelen büyük depremler ile genel olarak doğal afetler sonrasında dünyanın farklı ülkelerindeki göç eğilimlerini incelediğimizde karşımıza farklı sonuçlar çıkabilmektedir. Bunun ana nedenleri arasında doğal afetin türü, şiddeti, etkilediği coğrafya ve o coğrafyanın yaşam koşulları gibi faktörler gelmektedir. Genel olarak doğal afet ve göç arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan görebildiğimiz üzere aniden gerçekleşen deprem, sel, fırtına gibi doğal afetler çoğunlukla kısa dönemli ve ülke içinde göç akınlarına yol açarken, kuraklık gibi zamana yayılan afetlerin ise ülke içinde başka bölgelere hatta yurtdışına kalıcı olarak gerçekleşen göç akınlarına neden olduğu bilinmektedir (Chumky, 2022; Ober, 2019).

Örneğin, 2005'de Amerika Birleşik Devletleri'nin New Orleans şehrini vuran Katrina kasırgası sonrasında afet bölgelerinden göç edenlerin %50'si 7 ay içerisinde yaşadıkları yerlere geri

**MART BAŞI
İTİBARIYLA 3.3
MİLYON KİŞİ DEPREM
BÖLGESİ DIŞINA
GÖÇ EDERKEN
800 BİN KİŞİ DE
BÖLGE İÇERİSİNDE
KÖYLERİNE
DÖNMÜŞTÜR**

**НАУРЫЗ
АЙЫНЫҢ БАСЫН-
ДАҒЫ ЖАҒДАЙ
БОЙЫНША 3,3 МИЛ-
ЛИОН АДАМ ЖЕР
СІЛКІНІСІ
АЙМАҒЫНАН
КӨШІП, АЛ 800 МЫҢ
АДАМ ОСЫ АЙМАҚ
ІШІНДЕ АУЫЛДАРЫ-
НА ОРАЛДЫ**

діктердің жол жүру рұқсаттарын алу туралы өтініштері туралы» циркулярымен жер сілкінісі аймағында тұратын 2 миллион босқынға Стамбул қаласынан басқа елдің кез келген провинциясында 90 күн тұруға рұқсат береді. Дегенмен, әзірге босқындарға қоныс аударатын провинциялардағы баспанаға және басқа қызметтерге қол жеткізуге ешқандай көмек көрсетілмейді (Татлы, 2023).

Осындай ауқымды және қарқынды жүріп жатқан ішкі көші-қон ағындары жер сілкінісі болған аймақтың демографиялық, экономикалық және әлеуметтік құрылымының өзгеруіне әкелетін және көші-қонды қабылдайтын елді мекендердегі халық санының кенеттен өсуіне байланысты әртүрлі қиындықтар тудыратын өлшемдерде. Өйткені, ірі қалалардан басқа, көптеген провинциялардың инфрақұрылымдық әлеуеті халық санына қарай дамиды және кенеттен өсу қызмет көрсетуде үзілістерге әкелуі мүмкін. Мұның алғашқы мысалдарының бірін Мерсінде көріп отырымыз. Мерсінде 47 мекеме бірлескен мәлімдеме жасады және жер сілкінісінен кейін қалаға мәжбүрлі ретсіз көшу толқынының көптеген қызметтерді, әсіресе инфрақұрылым, тұру және көлікті қамтамасыз етуде қиындықтарға тап болғаны айтылды. Қаланың жер сілкінісі құрбандарының пайда болған қажеттіліктерін сау және тұрақты түрде қанағаттандыру үшін жер сілкінісінен зардап шеккендердің айтарлықтай саны бар екенін ескере отырып, олар орталық үкіметтен көбірек көмек күтетіндерін мәлімдеді. (Ержан, 2023; Ихлас хабар агенттігі, 2023). Қала тұрғындары 1,9 миллион болады және бірінші кезеңде жер сілкінісінен көшкендердің саны 400 мыңдан асқаны айтылды. Бұған 400 мыңға жуық шетелдік қосылғаны айтылады. Мерсіннің таңдалуының себептерінің арасында жер сілкінісі аймағына жақындығы, іргелес қалалардағы жер сілкінісінен зардап шеккендердің маңызды бөлігінің Мерсінде туыстары болуы және

dönmüştür (Chumky, 2022). Benzer şekilde, 2015 tarihli Nepal depremi sonrasında afet bölgelerinden başka şehirlere göç edenlerin büyük çoğunluğu da 2-3 ay içerisinde yaşadıkları yerleşim bölgelerine geri dönmüştür (Ober, 2019). Bu ve benzeri ani gelişen doğal afetler sonrasında bölgeden göç edenlerin çoğunluğunun kısa dönem içerisinde geri döndüğü genel bir olgu gibi görünmektedir. Başka bölgelere göç edenler bu süre zarfında iş imkanlarının çok olması nedeniyle genelde büyük şehirleri tercih etmekte ve dönüş sürecine kadar buralarda hayatlarını devam ettirmektedirler.

Türkiye'deki büyük depremler sonrasındaki göç eğilimlerine baktığımızda 1999'daki Gölcük depremi ve 2011'deki Van depremlerinde biraz farklı sonuçlarla karşılaşmaktayız. Van depreminde literatürde ifade edildiği üzere civar illere ve büyük şehirlere bir iç göç akını yaşanmış, göç edenlerin büyük bir çoğunluğu kısa bir süre sonra şehre geri dönmüştür (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023; Yıldız, 2017). Adrese kayıtlı nüfus kayıtlarına baktığımızda deprem öncesine kadar Van'da nüfus artışı ortalama %2.5 civarındayken 2011'de %2.5'lik bir azalmanın ardından 2012'de nüfus, %3.3 artarak 1.051 milyona çıkmıştır. İlerleyen yıllarda da nüfus sürekli bir artış göstererek 2022'de 1.12 milyona ulaşmıştır (Türkiye İ-

экономикалық мүмкіндіктер сияқты көптеген себептердің біріктірілгенін көреміз (Ержан, 2023; Ихлас хабар агенттігі, 2023).

Түркияда болған үлкен жер сілкіністері мен жалпы табиғи апаттардан кейін әлемнің әр еліндегі көші-қон тенденцияларын зерттегенде әртүрлі нәтижелерді кездестіруге болады. Мұның негізгі себептерінің қатарында табиғи апаттың түрі, оның ауырлығы, географиясы және өмір сүру жағдайлары сынды жағдайлар бар. Табиғи апаттар мен жалпы көші-қон арасындағы байланысты зерттейтін зерттеулерден көріп отырғанымыздай, жер сілкінісі, су тасқыны және дауыл сияқты табиғи апаттар көбінесе қысқа мерзімді және ішкі көші-қон ағындарын тудырады, ал қуаңшылық сияқты уақыт өте келе таралатын жағдайларда, олар ел ішінде немесе тіпті шетелде басқа аймақтарға тұрақты көші-қон ағындарын тудырады (Чумки, 2022; Обер, 2019).

Мысалы, 2005 жылы Америка Құрама Штаттарының Жаңа Орлеан қаласына соқтығысқан Катрина дауылынан кейін апатты аймақтардан қоныс аударғандардың 50 пайызы 7 ай ішінде кері оралғанын көрсетуге болады (Чумки, 2022). Сонымен қатар, 2015 жылы Непалдағы жер сілкінісінен кейін апатты аймақтардан басқа

tatistik Kurumu, 2023). Van depremi üzerine yapılan bir saha çalışması sonucu da katılanlardan şehir içerisinde yer değiştirenlerin oranının %22 olduğunu göstermektedir (Yıldız, 2017). Bu rakam, il içerisinde önemli oranda bir iç göç yaşandığına işaret etmektedir.

1999'daki Gölçük depremi sonrasındaki göç hareketliliğinde ise farklı bir tablo ile karşılaşmaktayız. Çünkü genel literatürün aksine Gölçük'te önemli ölçüde kalıcı bir nüfus kaybı yaşanmıştır. 1997'deki nüfus sayımında ilçedeki yaşayanların sayısı 131 bini geçerken, bu sayı deprem sonrası 1997-2000 yılları arasında %18.7'lik bir kayba uğramıştır. Dahası ilçe içerisindeki yerleşim alanları kıyı kesimlerinden dağlık ve kırsal alanlara kayarak genişlemiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023; Südaş, 2004). Nüfustaki azalmanın ilerleyen yıllarda düşmesinin ardından yeniden yükselişe geçmiş olsa da 1997'deki 131 binlik nüfus rakamına ancak 10 sene sonra 2007'de ulaşılabilmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). 2022'de ilçenin nüfusu 175 bin kişi civarında olup 2009-2019 yılları arasında ortalama %8 büyümüştür. Deprem sonrasında göç edenlerin %24'ü Marmara bölgesinde farklı il ve ilçelere göç ederken, Karadeniz'e göç edenlerin oranı %19, Güneydoğu Anadolu bölgesine göç edenlerin oranı ise %17'dir (Südaş, 2004). Bu sayılar da bize deprem sonrasında pek çok kişinin büyük şehirlere ve kendi memleketlerine geri döndüklerini göstermektedir. Nüfus rakamlarından da anlaşılacağı üzere göç edenlerin bir kısmının kalıcı olarak göç ettikleri yerlerde kaldıkları düşünülebilir. Bu iki örnek deprem gibi felaketlerde farklı sonuçların ortaya çıkabileceğini gösterirken geri dönüş planlamalarında ilçe, köy, kasaba gibi küçük yerleşim birimlerine daha fazla önem verilmesi gerektiğini işaret etmektedir.

Örneklerden görüldüğü üzere depremlerin deprem bölgesine yakın

**KENTİN NÜFUSUNUN
1.9 MİLYON OLDUĞU
VE İLK ETAPTA GELEN
DEPREMZEDELERİN
SAYISININ 400
BİNİ AŞTIĞI İFADE
EDİLMEKTEDİR**

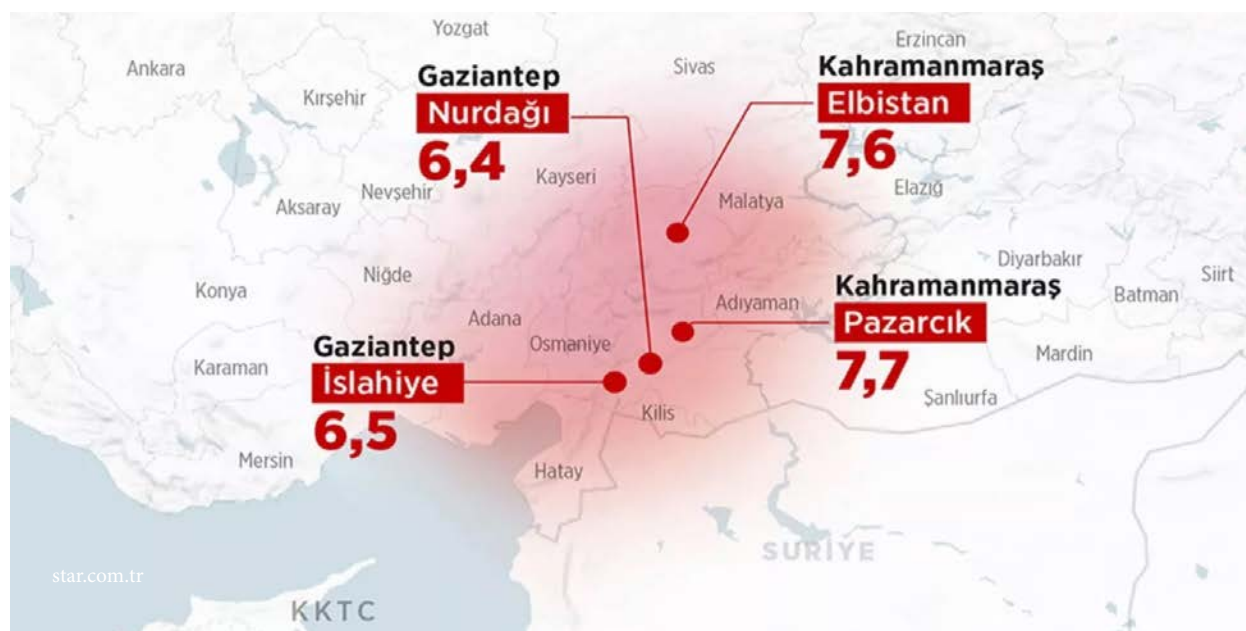
**ҚАЛА ТҰРҒЫНДАРЫ
1,9 МИЛЛИОН
БОЛАДЫ ЖӘНЕ
БІРІНШІ КЕЗЕҢДЕ
ЖЕР СІЛКІНІСІНЕН
КӨШКЕНДЕРДІҢ
САНЫ 400 МЫҢДАН
АСҚАНЫ АЙТЫЛДЫ**

қалаларға қоныс аударғандардың көпшілігі 2-3 ай ішінде өз аудандарына оралды (Обер, 2019). Осы және осыған ұқсас тосын табиғи апаттардан кейін өңірден қоныс аударғандардың басым бөлігі аз уақыт ішінде елге оралғанға ұқсайды. Басқа аймақтарға қоныс аударғандар негізінен үлкен қалаларға қоныс аударады және осы кезеңде жұмыс мүмкіндіктерінің көп болуына байланысты қайтып оралғанша өмірлерін сонда жалғастырады.

Түркиядағы ірі жер сілкіністерінен кейінгі көші-қон тенденцияларына қарасақ, 1999 жылғы Гөлжүк жер сілкінісі мен 2011 жылғы Ван жер сілкінісінде әртүрлі нәтижелерді кездестіреміз. Дәл сол әдебиетте айтылғандай, Ван жер сілкінісінде маңайдағы провинциялар мен үлкен қалаларға ішкі көші-қон ағыны басталды, ал қоныс аударғандардың көпшілігі қысқа уақытта қалаға қайта оралды (Түркия Статистика Институты, 2023; Йылдыз, 2017). Мекенжайда тіркелген халық санына қарасақ, Вандағы халық саны жер сілкінісіне дейін орта есеппен 2,5 пайыз шамасында болса, 2011 жылы 2,5 пайызға азайғаннан кейін халық саны 2012 жылы 3,3 пайызға артып, 1 миллион 510 мыңға жеткен. Одан кейінгі жылдары халық саны артып, 2022 жылы 1,12 миллионға жетті (Түркия статистика институты, 2023). Ван жер сілкінісі жөнінде жүргізілген далалық зерттеу нәтижесінде қала ішінде көшкендердің үлесі қатысушылар арасында 22 пайызды құрайтыны айтылған (Йылдыз, 2017). Бұл облыста ішкі көші-қонның айтарлықтай болғанын көрсетеді.

1999 жылғы Гөлжүк жер сілкінісінен кейінгі көші-қон белсенділігіне қарасақ, мүлдем басқа бір көрініс көре аламыз. Өйткені жалпы әдебиетке қарамастан, Кожаели ауданы болып табылатын Гөлжүкте айтарлықтай тұрақты халық шығыны болды. 1997 жылғы санақта аудан

şehirlere gerçekleştirdikleri düzensiz zorunlu göçler civar illerde çeşitli hizmetlerin sağlanmasında bir takım zorluklara neden olmaktadır. Bu tür sorunların büyük şehirler dışında diğer illerde de zaman içerisinde ortaya çıkması pek muhtemel görünmektedir. Dolayısıyla göç akınlarının ya yeniden düzenlenmesi gerekmekte ya da yoğun göç alan illere ilave mali, personel, teknik ve diğer yardımların ulaştırılması gerekmektedir. Her iki ihtimali ele aldığımızda ikinci seçeneğin hem uygulanabilirliği hem de muhtemel sonuçları açısından daha pragmatik olduğunu ifade edebiliriz.

Deprem sonrası gelecek perspektiflerine baktığımızda göç etmeyen depremzedeler ve bölgedeki işletmelerin yeniden ayağa kaldırılması adına da çeşitli ekonomik kalkınma ve teşvik paketlerinin de hazırlanarak hayata geçirilmesi gerekmektedir. Çünkü bireylerin göç etme kararları üzerindeki en etkili olan nedenlerden birisi şüphesiz ekonomik olanlardır. Bölge ekonomisinin depremden etkilenen yerleşim birimlerinde hızlı bir şekilde işletmelerin desteklenmesi deprem şoku ile ve sonrasında bölgeden göç edenlerin ve edecek olanların sayısının azalmasını sağlayacak, hatta geri dönüşleri hızlandıracaktır.

Öte yandan deprem bölgesindeki şehirler geleneksel olarak net göç veren illerdir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Deprem sonrasında bu göç hareketliliği daha da hızlanarak arta-

→ тұрғындарының саны 131 мыңнан асып, 1997-2000 жылдардағы жер сілкінісінен кейін 18,7 пайыз шығынға ұшыраған. Сонымен қатар, аудандағы елді мекендер жағалаудағы аймақтардан таулы және ауылдық жерлерге ауысу арқылы кеңейді (Түркия статистика институты, 2023; Судас, 2004). Халық санының азаюы кейінгі жылдардағы азайғаннан кейін қайтадан өсе бастағанымен, 1997 жылғы 131 мың халық санына 2007 жылы 10 жылдан кейін ғана жетті (Түркия статистика институты, 2023). Қазіргі таңда аудан халқының саны 2022 жылы 175 мың адамды құраса, 2009-2019 жылдар аралығында орта есеппен 8 пайызға өскен. Жер сілкінісінен кейін қоныс аударғандардың 24 пайызы Мәрмәр аймағындағы әртүрлі провинциялар мен аудандарға қоныс аударса, Қара теңізге қоныс аударғандардың үлесі 19 пайыз, Оңтүстік-Шығыс Анадолы аймағы үшін бұл көрсеткіш 17 пайыз болды (Судас, 2004). Бұл сандар жер сілкінісінен кейін көптеген адамдардың үлкен қалаларға және туған жерлеріне оралғанын көрсетеді. Халық санынан түсінуге болатындай, көшіп келушілердің бір бөлігі тұрақты қоныс аударған жерлерінде қалады. Бұл екі мысал әртүрлі нәтижелердің болуы мүмкін екенін көрсетсе де, қайтарымды жоспарлауда аудандар, ауылдар және қалалар сияқты шағын елді мекендерге көбірек мән беру керектігін көрсетеді.

сактыр. Бу ноктада барынма ићтиџаина ек ола-
рак бѳлгеџе гери дѳнѳшлери теџвик едечек џе-
џитли план ве програмларин да џайата геџирилме-
си герекмектедир. Акси такдирде тарим, санайи,
ималат гиби секторлерде ѳнде гелен меркезле-
рин ве џећирлерин ѳлке економисине каткиси ге-
рилеџеџектир. Ракамларла ifade etmek gerekirse,
deprem bѳlgesindeki 10 il toplam gayrisafi
yurtiћi hasilanin (GSYIH) %9.3'ѳnѳ, тарим, ор-
манчılık ве балықılık секторѳнѳн %14.3'ѳнѳ,
sanayinin %11.2'sini ве imalatın da %11.3'ѳнѳ
oluşturmaktadır. ѳте yandan бѳлге bitkisel
ѳretimин %20,9'una, бѳѳѳкбаџ џайванларин
%12'sine ве кѳѳѳкбаџ џайванларин %16,3'ѳне
ev sahiplięi yapmaktadır (Tѳrk Giriřim ве İş
Dѳnyası Konfederasyonu, 2023).

Kahramanmarař merkezli depremlerin yarattı-
ęı psikolojik etki sadece deprem бѳlgesi ile sı-
nırlı kalmayarak ѳлке iћinde ве дѳнџанın farklı
ѳlkelerinde yetkilileri ве yerel halkı binalarının
depreme dayanıklılıęını kontrol etme џalıřma-
larına hız vermelerini saęlamıřtır. Buna ѳrnek
olarак Kazakistan'da bařta Astana ве Almatı
olmak ѳзере binaların depreme dayanıklılık-
larının test edilmesi џalıřmaları bařlatılmıřtır.
Benzer řekilde Yunanistan'da kamu binaları-
nın depreme dayanıklılıęının kontrol edilmesi
iћin kararlar alınmıřtır (Anadolu Ajansı, 2023;
Nurakın, 2023). Benzer ѳrnekleri pek џok farklı
ѳlkede gѳzlemlemek mѳmkѳndѳr.

Yapılan binaların saęlamlıęı, depreme karřı
dayanıklılıęı konusunda Tѳrkiye'de deprem
yѳnetmelięi en son Ocak 2019'da yenilenmiř-
tir. Yeni yapılan tѳm binaların bu yѳnetmeli-
ęе uygun olarak inřa edilmesi герекмектедир.
Bununla birlikte sѳz konusu yѳnetmelięе ай-
кırı inřa edilen џok sayıda eski ве yeni yapının
da olduęu bilinmektedir. Bu kapsamda yѳrѳ-
tѳlen џalıřmalar arasında kentsel дѳнѳшѳм
projeleri yeniden gѳndeme gelmiřtir. ѳzellikle
2000'li yıllardan sonra sıklıkla duyulan ве bař-
ta İstanbul, Ankara ве İzmir gibi бѳѳѳк џећир-
lerde џarpık yapıлађма ве kaçak konutlar gibi
sorunların џѳzѳmѳ konularında kentsel дѳнѳ-
шѳм uygulamaları sıklıkla gѳndeme gelmekte-
дир. 1999 Marmara depremi, 2011 Van dep-
remi ве takip eden yıllardaki dięer irili ufaklı
depremler sonrasında da kentsel дѳнѳшѳм
џalıřmalarının ѳнemi gѳndeme таřınmıřtır. Bu
konuda Toplu Konut İdaresi Bařkanlıęı (TOKİ)
tarafından deprem бѳlgelerinde yapılan bi-
naların deprem yѳnetmeliklerine uygun inřa

Бѳл мысалдан керіп отырғанымыздай, зіл-
заладан зардап шеккендердің жер сілкінісі
болған аймаққа жақын қалаларға тұрақты
емес мәжбүрлі көші-қоны жақын маңдағы
провинцияларда әртүрлі қызметтерді көр-
сетуде біршама қиындықтар туғыза баста-
ды. Уақыт өте келе мұндай мәселелер ѳл-
кен қалалардан басқа провинцияларда да
туындауы әбден мѳмкін және бѳл көші-
қон ағындары не қайта реттелуі керек, не
көші-қон жағынан недәуір ауыр жүк түсетін
провинцияларға қосымша қаржылық, ка-
дрлық, техникалық және басқа салаларда
қажетті көмек көрсетілуі керек. Екі мѳмкін-
дікті де қарастырған кезде, екінші нұсқаның
орындылығы жағынан да, ықтимал салдары
жағынан да прагматикалық деп айтуға бо-
лады.

Жер сілкінісінен кейінгі болашаққа көз жү-
гіртсек, жер сілкінісінен зардап шеккендер
мен көшіп-қонбаған аймақтағы бизнесті
жандандыру ѳшін әртүрлі экономикалық
даму және ынталандыру пакеттері дайын-
далып, жүзеге асырылуы керек. ѳйткені
адамдардың көшу туралы шешім қабылда-
уындағы ең тиімді себептердің бірі – эконо-
микалық себептер. ѳңір экономикасының
жер сілкінісінен зардап шеккен аймақта-
рындағы кәсіпкерлікті қолдау жер сілкінісі-
нен кейін өңірден қоныс аударатындар мен
көшетіндердің санын азайтып, тіпті олар-
дың елге оралуын тездетеді.

Енді бір жағынан, жер сілкінісі аймағындағы
қалалар дәстүрлі түрде таза миграциясы
бар провинциялар болып табылады (Түр-
кия Статистика Институты, 2023). Жер сіл-
кінісінен кейін бѳл көші-қон ұтқырлығы бѳ-
дан да жылдам артады. Осы тұста баспана
қажеттілігінен бѳлек, өңірге оралуды ынта-
ландыратын түрлі жоспарлар мен бағдар-
ламалар жүзеге асырылуы керек. Болма-
са, ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп, өңдеу
өнеркәсібі сияқты салалардағы жетекші
орталықтар мен қалалардың ұлттық эконо-
микаға қосатын үлесі төмендейді. Санмен
айтар болсақ, жер сілкінісі аймағындағы
10 провинция жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) 9,3
пайызын, ауыл, орман және балық шару-
ашылығының 14,3 пайызын, өнеркәсіптің
11,2 пайызын, өңдеу өнеркәсібінің 11,3
пайызын құрайды. Екінші жағынан, өсімдік
шаруашылығының 20,9 пайызын, ірі қара

едilmiş olması, TOKİ evlerinin büyük çoğunluğunun hasar görmemesi veya az hasar alması hem deprem yönetmeliğinin hem de kentsel dönüşümün mahiyetini bir kez daha gündeme getirmiştir.

Depremi neden olduğu risk algısı ve güven-sizlik hissi pek çok mülk sahibini, binalarının depreme karşı dayanıklılığını kontrol etmeye yönlendirirken aynı zamanda zemin olarak daha sağlam ve güvenilir yerler taşınma güdülerini artırmaktadır. Tüm bu gelişmelerin ülke içi göç dinamiklerine yansımalarına bakıldığında halk arasında özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde yaşayanların beklenen Marmara depreminin de oluşturduğu psikolojik etki nedeniyle civar illere göç etme isteğinin artmakta olduğu görülebilir. Emlak piyasasındaki eğilimler de bunu desteklemektedir. İstanbul özelinde, şehrin kuzey bölgelerine talep artmaktadır. Örneğin, Başakşehir ve Bahçeşehir gibi semtlerin zemin olarak daha güvenli yerler olarak bilinmesi ve yapı stoğunun daha yeni olması bu semtlere olan ilgiyi artırmaktadır. İstanbul'un kıyı kesimleri ile Beşiktaş, Şişli, Mecidiyeköy, Bakırköy gibi merkezi konumlardaki özellikle eski evlerin depreme dayanıklılığı konusundaki kaygılar nedeniyle buralara olan rağbet ise zaman içerisinde düşmektedir. Kısacası İstanbul içerisinde kıyı ve merkezi kesimlerden şehrin Karadeniz'e doğru açılan Kuzey bölgelerine ve Başakşehir ile Bahçeşehir gibi yeni yapı stoğu olan semtlere bir iç göç yaşanması beklenmektedir (Bıkım, 2023).

Öte yandan civar iller konusunda Tekirdağ ve Edirne gibi İstanbul'a yakın illere göç eğiliminin de hızlanacağı öngörülmektedir. Tekirdağ ve Edirne Emlakçılar Dernekleri, kentlerinde kiralık ve satılık evlerin sınırlı olduğunu, İstanbul'dan gelebilecek ilave bir iç göç dalgasını karşılayacak kapasitede olmadığını açıklamaktadır. Kahramanmaraş depremi sonrasında gelen telefonların en az %150 artış gösterdiğini ve ilginin önümüzdeki aylarda daha da artmasının beklendiği ifade edilmektedir. Bu iki il gibi İstanbul'un yakın çevresindeki yerleşim yerlerine yaşanacak kalıcı iç göçlerin aynı Mersin örneğinde olduğu gibi benzer sonuçlara neden olabilir (Bıkım, 2023).

Kahramanmaraş merkezli depremler, ülke genelindeki deprem riski algısını yükseltirken aynı zamanda iç göç dinamiklerini de önemli ölçüde etkilemektedir. Her ne kadar İstanbul'un

malдың 12 пайызын және ұсақ малдың 16,3 пайызын құрайды (Түркия Кәсіпорын және Бизнес Конфедерациясы, 2023).

Кахраманмараш орталығындағы жер сілкіністерінің психологиялық әсері жер сілкінісі аймағымен шектеліп қалмады, сонымен қатар елдегі және әлемнің түрлі елдеріндегі билік пен жергілікті тұрғындарға өз ғимараттарының жер сілкінісіне төзімділігін бақылау күштерін жылдамдатуға мүмкіндік берді. Мысал ретінде, ғимараттардың, әсіресе Астана мен Алматының жер сілкінісіне төзімділігі Қазақстанда, ал қоғамдық ғимараттардың жер сілкінісіне төзімділігі Грекияда тексерілетін болады (Анадолу агенттігі, 2023; Нұрақын, 2023). Осыған ұқсас мысалдарды көптеген елдерде байқауға болады.

Ғимараттардың беріктігі мен жер сілкінісіне төзімділігіне қатысты Түркиядағы жер сілкінісі туралы ереже соңғы рет 2019 жылдың қаңтарында жаңартылды және барлық ғимараттар осы ережеге сәйкес салынуы керек. Көптеген қалаларда осы ереженің критерийлеріне сәйкес келмейтін ескі және жаңа ғимараттар көп. Осы тұрғыда жүргізілген зерттеулердің ішінде қаланы өзгерту жобалары қайтадан алға қойылды. Әсіресе 2000-шы жылдардан кейін жиі естілетін Стамбул, Анкара және Измир сынды ірі қалалардағы жоспардан тыс құрылыс және заңсыз тұрғын үйлер сияқты мәселелерді шешу мәселелері алға шыққанымен, қаланы өзгерту зерттеулерінің маңыздылығы күн тәртібіне шығарылды. 1999 жылғы Мarmara жер сілкінісі, 2011 жылғы Ван жер сілкінісі және кейінгі жылдардағы басқа да ірілі-ұсақты жер сілкіністері. Осыған байланысты, Тұрғын үй құрылысы басқармасы (TOKİ) жер сілкінісі ережелеріне сәйкес жер сілкінісі аймақтарында салынған ғимараттарда TOKİ үйлерінің көпшілігінің зақымданбауы немесе аз зақымдануы, қаланы қайта құрудың да сипатын тағы бір рет күн тәртібіне енгізеді.

Жер сілкінісінен туындаған психологиялық сенімсіздік сезімі көптеген меншік иелерін өз ғимараттарының жер сілкінісіне төзімділігін тексеруге итермелейді, сонымен қатар олар қаладағы қауіпсіз жерлерге де, басқа қалаларға да көшуді жоспарлайды. Осы оқиғалардың барлығының ішкі көші-қон динамикасына көріністерін қарастырсақ, Marmara

çoğu kesiminin toprak yapısının kayalıklardan oluştuğu, uzmanlar tarafından ifade edilse de sahil kesimleri ve diğer bölgelerdeki yumuşak zemin yapısı, İstanbul sakinlerini kentin ekonomik imkanlarından fazla uzaklaşmadan civar bölgelere dağılmaları konusunda psikolojik bir ortam yaratmaktadır. Böylece hem şehir içinde hem de bölge içerisinde önümüzdeki süreçte göç akınlarının yaşanması beklenmektedir. Aynı kaygılar diğer büyük şehirlerde yaşayanlar tarafından da dile getirilmektedir.

Özetle, Kahramanmaraş merkezli depremlerin oluşturduğu yıkım deprem sonrasında da ülkenin dört bir tarafında göç hareketliliğini tetiklemiştir. Bu süreç afetlerle birlikte göç başta olmak üzere çok sayıda senaryonun her daim hazır tutulmasının önemini göstermektedir. Bu nedenle pek çok farklı alanda çeşitli etkilere yol açacak olan göç hareketliliğinin yönetimi konusunda deprem bölgesine yönelik başta geri dönüşlerin sağlanabilmesi oldukça önemlidir. Ülke çapında ise başta deprem kuşağı üzerinde bulunan iller ve büyük şehirler olmak üzere binaların depreme dayanıklılığı çalışmaları ve güçlendirme faaliyetleri devam ettirilmelidir. Bu konuda 3 Mart 2023'te gerçekleştirilen Türkiye Ulusal Risk Kalkanı Toplantısı'nda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, Cumhurbaşkanlığı bünyesinde Afet Yönetimi Politikaları Kurulu kurululacağı yönündeki açıklaması önem arz etmektedir. Kurul farklı kurumlardaki çalışmaların denetlenmesinde ve gerekli müdahalelerin yapılmasında belirleyici bir üst yapı olacaktır. Bu ve benzeri adımların atılması deprem sonrası gelişmelerin başta göç olmak üzere diğer pek çok alanda da yürütülmesi gerekmektedir.

Kaynakça:

1. Acer, Yücel (2023). Doğal Afetler ve Uluslararası İnsani Yardımlar. Alınan yer: <https://setav.org/assets/uploads/2023/03/A383.pdf>. Erişim tarihi: 06.07.2023.
2. Akdemir, Pelin (2023). Deprem İç Göçü Tetikledi: 'Geri Dönüş Teşvik Edilmeli'. Alınan yer: <https://www.gazeteduvar.com.tr/deprem-ic-gocu-tetikledi-geri-donus-tesvik-edilmeli-haber-1605558>. Erişim tarihi: 07.03.2023.
3. Anadolu Ajansı (2023). AB ve Avrupa Ülkelerinden Depremzedelere Yardım. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/ab-ve-avrupa-ulkelerinden-depremezdelere-yar-dim/2811974>. Erişim tarihi: 16.02.2023.
4. Anadolu Ajansı (2023). Belediyelerden Deprem Bölgesine Destekler. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/belediyelerden-deprem-bolgesine-destekler/2835395>. Erişim tarihi: 06.03.2023.
5. Anadolu Ajansı (2023). Yunanistan Kamu Binalarının Depreme Karşı Dayanıklılığını Denetlemek için Harekete Geçti.

жер сілкінісінің болуынан қауіптенуі психологиялық әсеріне байланысты Ыстамбұл сияқты ірі қалаларда тұратындардың жақын маңдағы провинцияларға қоныс аударуға деген ұмтылысының артып отырғанын көрсетеді. Осыған байланысты жылжымайтын мүлік нарығындағы тенденцияларға көз жүгіртсек, баспасөзде жарияланған мәліметтердің ішінде әсіресе қаланың солтүстік бөліктеріне сұраныс артқаны, сонымен қатар, аудандардың Башакшехир және Бахчешехир сияқты қауіпсіз жерлер ретінде белгілі және жақында жаңа ғимараттардың көп болуы бұл аймақтарға сұранысты арттырады. Ескі үйлердің, әсіресе Ыстамбұлдың жағалау аймақтарында және Бешикташ, Шишли, Межидиекөй және Бакыркөй сияқты орталық жерлердегі жер сілкінісіне төзімділігі туралы алаңдаушылыққа байланысты бұл орындарға сұраныс азайып келеді. Қысқасы, Ыстамбұлдың жағалау және орталық бөліктерінен Қара теңізге қарай ашылатын қаланың солтүстік бөліктеріне және Башакшехир, сонымен қатар Бахчешехир сияқты жаңадан салынған тұрғын үй қоры бар аудандарға ішкі көші-қон болады деп күтілуде (Быкым, 2023).

Екінші жағынан, Текирдаг және Эдирне сияқты Ыстамбұлға жақын қалаларға көшу үрдісі жеделдейді деп болжануда. Текирдаг және Эдирне риэлторлар қауымдастығы өз қалаларында жалға берілетін және сатылатын үйлердің өте аз екенін, сондай-ақ Стамбулдан келуі мүмкін ішкі көші-қон толқынына қарсы тұра алмайтынын түсіндіреді. Кахраманмараш жер сілкінісінен кейін алынған телефон қоңырауларының кем дегенде 150 пайыз өскені және қызығушылықтың алдағы айларда одан әрі арта түсетіні айтылған. Осы екі провинция сияқты, Ыстамбұл төңірегіндегі елді мекендерге тұрақты ішкі миграциялар бірдей Мерсін мысалына ұқсас нәтижелерге әкелуі мүмкін, сонымен қатар бұл провинцияларда түрлі мәселелер туындауы мүмкін (Быкым, 2023).

Кахраманмараш орталықтағы жер сілкінісі қазірдің өзінде тудырған жер сілкінісі үрейімен ел ішіндегі көші-қон динамикасына қатты әсер етуде. Мамандар Ыстамбұлдың көп бөлігінің топырақ құрылымы тастардан тұратынын айтқанымен, жағалаудағы және

- Алынған yer: <https://www.aa.com.tr/en/europe/greece-moves-to-inspect-seismic-resilience-of-public-buildings-against-quakes/2836192>. Ерісім тарихі: 06.03.2023.
6. Berlemann, Michael, Steinhart, Max Friedrich (2017). İklim Değişikliği, Doğal Afetler ve Göç Ampirik Kanıtlar Üzerine Bir Araştırma. Алынған yer: <https://academic.oup.com/cesifo/article/63/4/353/4656267>. Ерісім тарихі: 18.03.2023.
 7. Bıkım, Pınar (2023). Deprem Korkusu İstanbul'daki Kiralılar Etkiledi Mi? Алынған yer: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/deprem-korkusu-istanbuldaki-kiralari-etkile-di-mi-749752.html>. Ерісім тарихі: 06.03.2023.
 8. Bloomberght (2023). Erdoğan: Deprem Bölgesinde Kullanılamaz Bina Sayısı 298 Bin. Алынған yer: <https://www.bloomberght.com/erdogan-deprem-bolgesinde-kullanilamaz-bina-sayisi-298-bin-2327290>. Ерісім тарихі: 24.03.2023.
 9. Chumky, Tahmina, Basu, Mrittika, Onitsuka, Kenichiro, Parvin, Gulshan Ara, Hoshino, Satoshi (2022). Afet kaynaklı göç türleri ve modelleri, itici güçleri ve etkisi: Bangladeş'te sendika düzeyinde bir çalışma. Алынған yer: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2772655X22000131>. Ерісім тарихі: 18.03.2023.
 10. Gemici, Orhan, Onur (2023). Deprem Bölgesinde 356 Bin 419 Çadır ve 8 Bin 530 Konteyner Kuruldu. Алынған yer: <https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/deprem-bolgesinde-356-bin-419-cadir-ve-8-bin-530-konteyner-kuruldu/2833871>. Ерісім тарихі: 06.03.2023.
 11. Ercan, Mustafa (2023). Nüfusu Yüzde 40 Artan Mersin için Ortak Çağrı: Özel Destek/Statü Sağlanmalı. Алынған yer: <https://www.dha.com.tr/gundem/nufusu-yuzde-40-artan-mersin-icin-ortak-cagiri-ozel-destek-statui-saglanmali-2210305>. Ерісім тарихі: 06.03.2023.
 12. İhlas Haber Ajansı (2023). Mersin'e Özel Statü Talebi. Алынған yer: <https://www.ih.com.tr/mersin-haberleri/mersine-ozel-statui-talebi-4198311/>. Ерісім тарихі: 06.03.2023.
 13. Hançer, Mehmet (2023). Deprem Felaketinde Acı Bilanço Netleşti! Bakan Soylu Son Rakamları Açıkladı. Алынған yer: <https://www.haberturk.com/depremin-aci-bilancosu-kahramanmaras-depreminde-olu-ve-yarali-saysi-kac-oldu-i-cisleri-bakani-soylu-rakamlari-acikladi-3570932/3>. Ерісім тарихі: 07.03.2023.
 14. Nurakın, Kuan (2023). Almatı'daki Yapıların Depreme Dayanıklılıkları Test Edilecektir. Алынған yer: <https://qazaqstan.tv/news/172362/>. Ерісім тарихі: 06.03.2023.
 15. Ober, Kayly (2019). Asya'da İklim Değişikliği, Afetler, Göç ve Sosyal Dayanıklılık Arasındaki Bağlantılar: Bir Literatür Taraması. Алынған yer: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/510651/ewp586-climate-change-disasters-migration-asia.pdf>. Ерісім тарихі: 18.03.2023.
 16. Südaş, İlkay (2004). 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi'nin Nüfus ve Yerleşme Üzerindeki Etkileri: Gölçük (Kocaeli) Örneği. Алынған yer: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/56804#:~:text=Deprem%20nedeniyle%2C%20G%C3%B6lc%C3%BCk'te%20kentten,de%C4%9Fi%C5%9F-tirdi%C4%9Fi%20ya%20da%20de%C4%9Fi%C5%9F-tirece%C4%9Fi%20saptanm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r>. Ерісім тарихі: 18.03.2023.
 17. Tatlı, İrfan (2023). Deprem Sonrası Göç ve Mültecilerin Yeniden Yerleşimi Meseleleri. Алынған yer: <https://www.insamer.com.tr/uploads/pdf/deprem-sonrasi-go-c-ve-mu-ltecilerin-yeniden-yerles-imi-meseleleri.pdf>. Ерісім тарихі: 06.07.2023.
 18. TRT Haber (2023). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Depremde Hayatını Kaybedenlerin Yakınlarına 100 Bin Lira Nakdi Yardımda Bulunuyoruz. Алынған yer: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskanierdogan-depremdede-hayati-kaybedenlerin-yakinlarina-100-binlira-nakdi-yardimda-bulunuyoruz-746275.html>. Ерісім тарихі: 16.02.2023.
 19. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi Sitesi (2023). Deprem Bölgesini Oradaki Vatandaşlarımızla Dayanışma İçinde Ayağa Kaldıracağız. Алынған yer: <https://www.tccb.gov>.

әртүрлі аймақтардағы жұмсақ топырақ құрылымы Ыстамбұл тұрғындарына қаланың экономикалық мүмкіндіктерінен тым алшақ болмай, айналадағы аудандарға таралу үшін психологиялық жағдай жасайды. Осылайша, алдағы кезеңде қала ішінде де, оның маңындағы провинцияларға да көші-қон ағыны болады деп күтілуде. Дәл осындай алаңдаушылықты басқа ірі қалаларда тұратындар да білдіруде.

Түйіндемеде көрініп тұрғандай, Кахраман-мараштағы жер сілкіністерінің қирауы жер сілкінісінен кейін елдің түкпір-түкпірінде көші-қон қозғалыстарын тудырды, сондай-ақ көптеген түрлі жаңалықтармен бөлісуде. Осы себепті көші-қон мобильділігін басқаруда жер сілкінісі аймағына қайтарымды қамтамасыз ету өте маңызды, бұл көптеген түрлі аймақтарда әртүрлі әсерлерді тудырады. Бүкіл елде, әсіресе сейсмикалық белдеуде орналасқан провинциялар мен ірі қалалардағы ғимараттардың жер сілкінісіне төзімділігін зерттеу және нығайту жұмыстарын жүйелі түрде бақылау қажет. 2023 жылы 3 наурызда өткізілген Түркия Ұлттық Тәуекел қалқаны жиналысында Президент Режеп Тайып Ердоған президенттік жанынан Апаттарды басқару саясаты кеңесінің құрылатынын мәлімдеді. Басқарма әртүрлі мекемелердегі жұмысты қадағалауға және қажетті килігу жұмыстарын жасауға көмектеседі. Осы және осыған ұқсас қадамдар жасалып, жер сілкінісінен кейінгі өзгерістер көптеген басқа салаларда, әсіресе көші-қон саласында жүзеге асырылуы керек.

Дереккөз:

1. Асер, Юсел (2023). Табиғи апаттар және халықаралық гуманитарлық көмек. Сілтеме: <https://setav.org/assets/uploads/2023/03/A383.pdf>. Қаралған уақыты: 06.07.2023.
2. Акдемир, Пелин (2023). Жер сілкінісі ішкі көші-қонды тудырды: «Қайтып келуді ынталандыру керек». Сілтеме: <https://www.gazeteduvar.com.tr/deprem-ic-gocutetikledi-geri-donus-tesvik-edilmeli-haber-1605558>. Қаралған уақыты: 07.03.2023.
3. Анадолы агенттігі (2023). ЕО және Еуропа елдерінен жер сілкінісінен зардап шеккендерге көмек. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/ab-ve-avrupa-ulkelerinden-deprem-zedelere-yardim/2811974>. Қаралған уақыты: 16.02.2023.
4. Анадолы агенттігі (2023). Қалалардан жер сілкінісі аймағына қолдау көрсетіледі. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/belediyelerden-deprem-bolgesinde-destekler/2835395>. Қаралған уақыты: 06.03.2023.

- tr/haberler/410/144080/-deprem-bolgesini-oradaki-vatandaslarimizla-dayanisma-icin-de-ayaga-kaldiracagiz-. Erişim tarihi: 07.03.2023.
20. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Twitter Sayfası (2023). Deprem Bölgelerimize Yurtdışından Gelen Arama, Kurtarma ve Yardım Ekipleri. Alınan yer: https://twitter.com/TC_Disisleri/status/1625511622616702976?lang=en. Erişim tarihi: 06.07.2023.
 21. Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (2023). 2023 Kahramanmaraş Depremi Afet Ön Değerlendirme Raporu. Alınan yer: <https://turkonfed.org/Files/ContentFile/turkonfed2023kahramanmarasdepremiafetdurumraporu021023-4718.pdf>. Erişim tarihi: 06.03.2023.
 22. Türkiye İstatistik Kurumu (2023). İç Göç İstatistikleri. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Bilgileri. Alınan yer: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ic-Goc-Istatistikleri-2021-45869#:~:text=%C3%9Cikemizde%202007%2D2008%20d%C3%B6neminde%20%253,5'ini%20ise%20kad%C4%B1nlar%20olu%C5%9Fturdur>. Erişim tarihi: 06.03.2023.
 23. Türkiye İstatistik Veri Kurumu (2023). İstatistik Veri Portalı Nüfus ve Demografi. Alınan yer: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>. Erişim tarihi: 18.03.2023.
 24. Yıldız, Zeydin Mehmet, Deniz Orhan (2017). Deprem ve Göç: 2011 Van Depremi Örneği. Alınan yer: https://www.researchgate.net/publication/326177216_DEPREM_VE_GOC_2011_VAN_DEPREMI_ORNEGI. Erişim tarihi: 18.03.2023.
-
5. Анадоли агенттігі (2023). Грекия қоғамдық ғимараттардың жер сілкінісіне төзімділігін тексеру үшін шара қолданады. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/en/europe/greece-moves-to-inspect-seismic-resilience-of-public-buildings-against-quakes/2836192>. Қаралған уақыты: 06.03.2023.
 6. Берлеман, Майкл, Штайнхардт, Макс Фридрих (2017). Климаттың өзгеруі, табиғи апаттар және көші-қон туралы эмпирикалық дәлелдемелерді зерттеу. Сілтеме: <https://academic.oup.com/cesifo/article/63/4/353/4656267>. Қаралған уақыты: 18.03.2023.
 7. Bloomberg (2023). Ердоған: Жер сілкінісі аймағындағы пайдалануға жарамсыз ғимараттар саны 298 мың. Сілтеме: <https://www.bloomberght.com/erdogan-deprem-bolgesinde-uldulamaz-bina-sayisi-298-bin-2327290>. Қаралған уақыты: 24.03.2023.
 8. Быким, Пынар (2023). Жер сілкінісі қорқынышы Ыстамбұлдағы жалдау ақысына әсер етті ме? Сілтеме: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/deprem-korkusu-istanbuldaki-kiralari-etkiledi-mi-749752.html>. Қаралған уақыты: 06.03.2023.
 9. Гемісі, Орхан, Онур (2023). Жер сілкінісі болған аймаққа 356 мың 419 шатыр, 8 мың 530 контейнер орнатылды. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/deprem-bolgesinde-356-bin-419-cadir-ve-8-bin-530-konteyner-kuruldu/2833871>. Қаралған уақыты: 06.03.2023.
 10. Ержан, Мұстафа (2023). Халқы 40 пайызға ұлғайған Мерсінге ортақ шақыру: Арнайы қолдау/мәртебе көрсетілуі керек. Сілтеме: <https://www.dha.com.tr/gundem/nufusu-yuzde-40-artan-mersin-icin-ortak-cagri-ozel-destek-statui-saglanmali-2210305>. Қаралған уақыты: 06.03.2023.
 11. Ихлас хабар агенттігі (2023). Мерсін үшін арнайы мәртебе сұрауы. Сілтеме: <https://www.ih.com.tr/mer-sin-haberleri/mer-sine-ozel-statui-talebi-4198311/>. Қаралған уақыты: 06.03.2023.
 12. Йылдыз, ЗейдинМехмет, ДенизОрхан(2017). Жер сілкінісі және көші-қон: 2011 жылы Ван жер сілкінісі оқиғасы. Сілтеме: https://www.researchgate.net/publication/326177216_DEPREM_VE_GOC_2011_VAN_DEPREMI_ORNEGI. Қаралған уақыты: 18.03.2023.
 13. Нұрақын, Қуан (2023). Алматыдағы ғимараттардың жер сілкінісіне төзімділігі сыналады. Сілтеме: <https://qazqastan.tv/news/172362/>. Қаралған уақыты: 06.03.2023.
 14. Обер, Кайли (2019). Азиядағы климаттың өзгеруі, апаттар, көші-қон және әлеуметтік тұрақтылық арасындағы байланыс: әдеби шолу. Сілтеме: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/510651/ewp586-climate-change-disasters-migration-asia.pdf>. Қаралған уақыты: 18.03.2023.
 15. Судас, Илкай (2004). 1999 жылғы 17 тамыздағы Мармара жер сілкінісінің халық пен қоныстандыруға әсері: Гөлжүк (Кожалі) мысалы. Сілтеме: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/56804#:~:text=Deprem%20nedeniyle%20C%20G%C3%B6l%C3%B6k'te%20kennet,de%C4%B1nlar%20olu%C5%9Fturdur>. Қаралған уақыты: 18.03.2023.
 16. Татлы, Ирфан (2023). Жер сілкінісінен кейінгі көші-қон және босқындардың қоныс аудару мәселелері. Сілтеме: <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/deprem-sonrasi-go-c-ve-mu-ltecilerin-yeniden-yerles-imi-meseleleri.pdf>. Қаралған уақыты: 06.07.2023.
 17. TRT Haber (2023). Президент Ердоған: Жер сілкінісінен қаза тапқандардың туыстарына 100 мың лира ақшалай көмек көрсетеміз. Сілтеме: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskanierdogan-depremden-hayatini-kaybedenlerin-yakinlarina-100-binlira-nakdi-yarimda-bulunuyoruz-746275.html>. Қаралған уақыты: 16.02.2023.
 18. Түркия Республикасы Президентінің ресми сайты (2023). Азаматтарымызбен ынтымақтаса жер сілкінісі аймағын көтереміз. Сілтеме: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/144080/-deprem-bolgesini-oradaki-vatandaslarimizla-dayanisma-icin-de-ayaga-kaldiracagiz->. Қаралған уақыты: 07.03.2023.
 19. Түркия Республикасы Сыртқы істер министрлігінің Twitter-дегі ресми парақшасы (2023). Жер сілкінісі болған аймақтарға шетелден келген іздеу, құтқару және көмек көрсету топтары. Сілтеме: https://twitter.com/TC_Disisleri/status/1625511622616702976?lang=en. Қаралған уақыты: 06.07.2023.
 20. Түрік Кәсіпорын және Бизнес Конфедерациясы (2023). 2023 Кахраманмараш жер сілкінісі апатының алдын ала сараптау есебі. Сілтеме: <https://turkonfed.org/Files/ContentFile/turkonfed2023kahramanmarasdepremiafetdurumraporu021023-4718.pdf>. Қаралған уақыты: 06.03.2023.
 21. Түркия статистикалық институты (2023). Ішкі көші-қон статистикасы. Мекенжайға негізделген халықты тіркеу жүйесі туралы ақпарат. Сілтеме: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ic-Goc-Istatistikleri-2021-45869#:~:text=%C3%9Cikemizde%202007%2D2008%20d%C3%B6neminde%20%253,5'ini%20ise%20kad%C4%B1nlar%20olu%C5%9Fturdur>. Қаралған уақыты: 06.03.2023.
 22. Түркия статистикалық деректер институты (2023). Популяция және демография статистикасы деректер порталы. Сілтеме: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>. Қаралған уақыты: 18.03.2023.
 23. Ханчер, Мехмет (2023). Жер сілкінісі апатындағы ауыр теңгерім нақтыланды! Министр Союлу соңғы сандарды жариялады. Сілтеме: <https://www.haberturk.com/depremin-aci-bilancosu-kahramanmaras-depreminde-oluve-yarali-saysi-kac-oldu-icisleri-bakani-soylu-rakamlar-acikladi-3570932/3>. Қаралған уақыты: 07.03.2023.
 24. Чумки, Гума, Басу, Мритика, Оницука, Кеничиро, Парвин, Гүлсан Ара, Хошино, Сатоши(2022). Апат тудырған көші-қон түрлері мен үлгілері, драйверлері және әсері: Бангладештегі кәсіподақ деңгейіндегі зерттеу. Сілтеме: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2772655X22000131>. Қаралған уақыты: 18.03.2023.

DIGITAL PROGRESS IN CENTRAL ASIA

DR. ALBINA MURATBEKOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ЦИФРОВОЙ ПРОГРЕСС ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Although digitalization has been rapidly penetrating every aspect of our lives over the last decade, the pandemic has significantly impacted the acceleration of the speed at which digital transformations are taking place. The pandemic, by facilitating digital progress, also contributed to revising the paradigms of applicability and acceptance of digital processes [Singh et al., 2021]. Developing its digital agenda to a different extent, Central Asia was also affected by the challenges of the pandemic and ongoing digitalization processes. The paper discusses the efforts of Central Asian states in providing digital services by assessing their digital visions and infrastructure readiness.

The consequences of the pandemic that facilitated the process of digitalization all around the globe also pushed forward the aspirations of Central Asian governments to foster further their digital strategies. As a result, despite their moderate regional position on a global scale, Central Asian states had significantly advanced their digital technologies in various aspects of their society, business, and government.

At the regional level, despite being bypassed by global internet traffic, Central Asia attracts major regional

**DEVELOPING ITS
DIGITAL AGENDA TO
A DIFFERENT EXTENT,
CENTRAL ASIA WAS
ALSO AFFECTED BY
THE CHALLENGES
OF THE PANDEMIC
AND ONGOING
DIGITALIZATION
PROCESSES**

**РАЗВИВАЯ СВОЮ
ЦИФРОВУЮ
ПОВЕСТКУ В
РАЗЛИЧНОЙ
СТЕПЕНИ,
ЦЕНТРАЛЬНАЯ
АЗИЯ ТАКЖЕ
БЫЛА ЗАТРОНУТА
ПРОБЛЕМАМИ,
СВЯЗАННЫМИ С
КАРАНТИНОМ И
ПРОДОЛЖАЮЩИ-
МИСЯ ПРОЦЕССАМИ
ЦИФРОВИЗАЦИИ**

↑ Хотя за последнее десятилетие цифровизация быстро проникла во все аспекты нашей жизни, пандемия существенно повлияла на ускорение скорости, с которой происходили цифровые преобразования. Пандемия, способствуя цифровому прогрессу, также способствовала пересмотру парадигм применимости и принятия цифровых процессов [Сингх и др., 2021]. Развивая свою цифровую повестку в различной степени, Центральная Азия также была затронута проблемами, связанными с карантинном и продолжающимися процессами цифровизации. В статье обсуждаются усилия государств Центральной Азии по предоставлению цифровых услуг путем оценки их цифрового видения и готовности инфраструктуры.

Последствия пандемии, которая ускорила процесс цифровизации во всем мире, также подтолкнули правительства стран Центральной Азии к дальнейшему развитию своих цифровых стратегий. В результате страны Центральной Азии, несмотря на их умеренное региональное положение в мире, значительно продвинули свои цифровые технологии в различных аспектах своего общества, бизнеса и управления.

players due to their interest in advancing digital connectivity and the growing needs of globalization. China promotes its Digital Silk Road strategy and aspires to expand its presence in Central Asia [Muratbekova, 2021]. The European Union has been promoting its digital connectivity and supporting the development of the digital economy in Central Asia, including through its EU – Central Asia Digital Connectivity initiative [Capacity4dev, n.d.]. The World Bank has been implementing its Digital CASA Regional Program, which is targeted to enhance internet connectivity and provide integrated digital infrastructure [Navas-Sabater, 2019]. The Eurasian Economic Union (EAEU) is carrying out its Digital Agenda until 2025, which aims to create a single digital economy between member states in order to expand sectoral and cross-sectoral digital transformation and advance its digital infrastructure and management of integration processes [Muratbekova, 2019]. Hence, the geographic location of Central Asia, along with its geopolitical importance in providing digital connectivity, allows for attracting investments for upgrading digital facilities, which the governments of Central Asia are taking advantage of.

At the national level, Central Asian states benefit to a different extent from

На региональном уровне, несмотря на то что глобальный интернет-трафик обходит стороной, Центральная Азия привлекает крупных региональных игроков из-за их заинтересованности в развитии цифровых подключений и растущих потребностей глобализации. Китай продвигает свою стратегию «Цифровой шелковый путь» и стремится расширить свое присутствие в Центральной Азии [Муратбекова, 2021]. Европейский Союз продвигает свою цифровую связность и поддерживает развитие цифровой экономики в Центральной Азии, в том числе в рамках своей инициативы «Цифровая связность ЕС и Центральной Азии» [Capacity4dev, n.d.]. Всемирный банк реализует региональную программу DigitalCASA, направленную на расширение подключения к интернету и создание интегрированной цифровой инфраструктуры [Навас-Сабатер, 2019]. Евразийский экономический союз (ЕАЭС) реализует Цифровую повестку до 2025 года, которая направлена на создание единой цифровой экономики между государствами-членами в целях расширения отраслевой и межотраслевой цифровой трансформации и развития его цифровой инфраструктуры и управления интеграционными процессами [Муратбекова, 2019]. Таким образом, географическое положение Центральной Азии, наряду с ее геополитической значи-

regional stakeholders' interests in providing digital connectivity to the region. However, growing global digitalization trends in combination with the pandemic demonstrated the critical need for developing national visions of digitalization and their up-to-date implementations.

Kazakhstan has been pioneering digitization in the region. The Digital Kazakhstan state program for 2018–2022, launched in 2017, aims to undergo a full digital makeover of the country. The program targeted to accelerate digital penetration by focusing on five key sectors, such as digitalization of economic sectors, transition to a digital state, implementation of the Digital Silk Road through the development of digital infrastructure, development of human capital, and creation of an innovation ecosystem. 23 projects were designed to assist the transformation towards a digital business [Primeminister.kz, 2018]. In order to further facilitate the penetration of digital services, the government launched the national project Digital Lifestyle (DigitEL) for 2021–2023.

As a result, Kazakhstan became among the top 30 most digitally advanced nations worldwide and continues its digital reforms. By 2022, 92.9% of the population had access to the internet, while the gap in internet availability between village and city residents had narrowed to only 4%. Internet speed was also increased to 22.1 Mb/s, which is 11.4% higher compared to 2021 [Sputnik, 2022]. The digital literacy rate of the population progressed to over 85.3% in 2021, in comparison to 77.3% in 2018 [24. kz, 2022]. In the global rankings, Kazakhstan is placed in 51st position in the ICT Development Index and 58th in the Networked Readiness Index [NCSI, 2023].

In terms of public services, the government has been working on digitalizing its services since 2008.

DESPITE THEIR MODERATE REGIONAL POSITION ON A GLOBAL SCALE, CENTRAL ASIAN STATES HAD SIGNIFICANTLY ADVANCED THEIR DIGITAL TECHNOLOGIES IN VARIOUS ASPECTS OF THEIR SOCIETY, BUSINESS, AND GOVERNMENT

СТРАНЫ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ, НЕСМОТЯ НА ИХ УМЕРЕННОЕ РЕГИОНАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ НА МИРОВОМ УРОВНЕ, ЗНАЧИТЕЛЬНО ПРОДВИНУЛИ СВОИ ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗЛИЧНЫХ АСПЕКТАХ СВОЕГО ОБЩЕСТВА, БИЗНЕСА И УПРАВЛЕНИЯ

мостью в обеспечении цифровой связности, позволяет привлекать инвестиции для модернизации цифровых объектов, чем пользуются правительства Центральной Азии.

На национальном уровне государства Центральной Азии в разной степени выигрывают от интересов региональных заинтересованных в обеспечении цифровой связности в регионе. Однако растущие глобальные тенденции цифровизации в сочетании с пандемией продемонстрировали острую необходимость разработки национальных концепций цифровизации и их своевременной реализации.

Казахстан является пионером цифровизации в регионе. Государственная программа «Цифровой Казахстан» на 2018–2022 годы, запущенная в 2017 году, направлена на полное цифровое преобразование страны. Программа направлена на ускорение проникновения цифровых технологий за счет сосредоточения внимания на пяти ключевых секторах, таких как цифровизация секторов экономики, переход к цифровому государству, реализация «Цифрового Шелкового пути» посредством развития цифровой инфраструктуры, развитие человеческого капитала и создание инновационной экосистемы. 23 проекта были разработаны для содействия трансформации бизнеса в цифровой формат [Primeminister.kz, 2018]. В целях дальнейшего усиления проникновения цифровых услуг правительство запустило национальный проект «Цифровой образ жизни» (DigitEL) на 2021–2023 годы.

В результате Казахстан вошел в число 30 самых развитых в цифровом отношении стран мира и продолжает свои цифровые реформы. К 2022 году 92,9% населения имели доступ к интернету, а разрыв в доступности интернета между сель-

At present, the level of provision of online public services has reached 93%, with plans to reach 100% by 2025. In virtue of these progresses, Kazakhstan had placed 28th in the UN E-Government Survey 2022 with the highest EGDI (E-Government Development Index) values, leading among the CIS countries [UN, 2022]. The advancement of digital services was also pushed by the digitalization of the banking sector, mostly led by innovative decisions by private banks, which in turn allowed for the easy provision of e-government services. The combination of digital transformation in the government and business sectors has transformed society towards a cashless economy, with more than 74% of transactions now being cashless [Er10.kz, 2023]. However, according to the interim assessment of the implementation of the Digital Kazakhstan program, despite large investments in digitalization, it is difficult to estimate the size of the digital economy due to insufficient approaches to measuring it. The uncompetitiveness of domestic information and communication goods in the domestic and foreign markets is another concern of the program since the large investments do not result in increased

скими и городскими жителями сократился до 4%. Также была увеличена скорость интернета до 22,1 Мбит/с, что на 11,4% выше по сравнению с 2021 годом [Sputnik, 2022]. Уровень цифровой грамотности населения превысил 85,3% в 2021 г. по сравнению с 77,3% в 2018 г. [24.kz, 2022]. В мировом рейтинге Казахстан занимает 51-е место в Индексе развития ИКТ и 58-е место в Индексе сетевой готовности [NCSI, 2023].

Что касается государственных услуг, то правительство работает над цифровизацией своих услуг с 2008 года. В настоящее время уровень оказания государственных онлайн-услуг достиг 93%, с планами довести его до 100% к 2025 году. В итоге, страна заняла 28-е место в Обзоре ООН по электронному правительству 2022 г. с самыми высокими значениями EGDI (Индекс развития электронного правительства), лидируя среди стран СНГ [ООН, 2022]. Продвижению цифровых услуг также способствовала цифровизация банковского сектора, в основном благодаря инновационным решениям частных банков, что, в свою очередь, позволило упростить предоставление услуг электронного правительства. Сочетание цифровой трансформации в

exports of digital products [Gov.kz, 2023]. Nevertheless, the government of Kazakhstan has ambitious plans to be among the top 20 in the UN E-Government Development Index, among the top 50 in the B2C (Business to Consumers) E-commerce Index, and among the top 40 in the ICT (Information and Communications Technology) Development Index by 2025 [Jibek Joly, 2022].

Uzbekistan launched its Digital Uzbekistan 2030 strategy among the last in the region in 2020 and has made significant progress. The strategy targets the digitalization of regions and the digitalization of industries, and has its roadmap for implementation in 2020-2022. Digital Uzbekistan has five priority areas, such as the development of digital infrastructure, e-government, the digital economy, the national IT sector, and IT education. The importance of the digital agenda was also mentioned in the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026, which, among other goals, put the digitalization of the economy, industry, and society as a priority. Overall, the Uzbek government by 2026 intends to increase Internet penetration from 78% to 95% by advancing the IT infrastructure and communication networks; more than double the size of the digital economy to make it the nation's economic driver; reach 70% digitalization of the industry, financial, and banking sectors; and reach 100% provision

государственном и бизнес-секторах превратило общество в безналичную экономику: более 74% транзакций в настоящее время безналичные [Er10.kz, 2023]. Однако согласно промежуточной оценке реализации программы «Цифровой Казахстан», несмотря на большие инвестиции в цифровизацию, оценить размеры цифровой экономики сложно из-за недостаточности подходов к ее измерению. Еще одной проблемой программы является неконкурентоспособность отечественных информационных и коммуникационных товаров на внутреннем и внешнем рынках, поскольку крупные инвестиции не приводят к увеличению экспорта цифровых продуктов [Gov.kz, 2023]. Тем не менее, правительство Казахстана имеет амбициозные планы войти в число 20 лучших в Индексе развития электронного правительства ООН, в число 50 лучших в Индексе электронной коммерции B2C (Бизнес для потребителей) и в число 40 лучших в Индекс развития ИКТ (Информационно-коммуникационные технологии) к 2025 году [Жибек Жолы, 2022].

Узбекистан запустил свою стратегию «Цифровой Узбекистан 2030» в числе последних в регионе в 2020 году и добился значительного прогресса. Стратегия нацелена на цифровизацию регионов и цифровизацию отраслей, а также имеет дорожную карту ее реализации на 2020–

of e-government services [LexUZ, 2021; Khakimov, 2022].

By January 2022, Uzbekistan, in comparison to 2017, had increased its fiber-optic communication lines almost six times, the overall bandwidth speed of the Internet from 64.2 to 1800 Gbit/s, and the share of e-government portal services to 56% [Khakimov, 2022]. As a result, in the UN E-Government Survey 2022, Uzbekistan advanced its position from 87th in 2020 to 69th and recorded significant improvements in its EGD values [UN, 2022]. However, internet penetration in the country was around 76.6% at the beginning of 2023, and the country ranks 95th in the ICT Development Index, indicating that basic ICT infrastructure still needs to be improved [Kemp, 2023; NCSI, 2023]. Low levels of e-services among small and medium-sized enterprises, along with low levels of digital literacy, slow down digitalization efforts as well [USAID, 2022]. The low level of fintech also results in a low level of cashless operations [Spot. uz, 2022]. Nonetheless, the Uzbek government is optimistic about furthering its digital capacity at the levels of government, business, and society, believing that by upgrading the digital economy, the country will be able to enter the upper-middle-income group by 2030 [Khakimov, 2022].

Kyrgyzstan distinguished its digital agenda within the national digital transformation program Digital Kyrgyzstan – 2019-2023. The national program defined three major tasks: development of digital skills, digital transformation of state and municipal government systems, and digital transformation of priority sectors of the economy. Within the program, the roadmap, which was updated to an action plan, provides guidance for the implementation of digitalization in all sectors of the economy and society through

THE GEOGRAPHIC LOCATION OF CENTRAL ASIA, ALONG WITH ITS GEOPOLITICAL IMPORTANCE IN PROVIDING DIGITAL CONNECTIVITY, ALLOWS FOR ATTRACTING INVESTMENTS FOR UPGRADING DIGITAL FACILITIES, WHICH THE GOVERNMENTS OF CENTRAL ASIA ARE TAKING ADVANTAGE OF

ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ, НАРЯДУ С ЕЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ ЗНАЧИМОСТЬЮ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЦИФРОВОЙ СВЯЗНОСТИ, ПОЗВОЛЯЕТ ПРИВЛЕКАТЬ ИНВЕСТИЦИИ ДЛЯ МОДЕРНИЗАЦИИ ЦИФРОВЫХ ОБЪЕКТОВ, ЧЕМ ПОЛЬЗУЮТСЯ ПРАВИТЕЛЬСТВА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

2022 годы. «Цифровой Узбекистан» имеет пять приоритетных направлений, таких как развитие цифровой инфраструктуры, электронного правительства, цифровой экономики, национального ИТ-сектора и ИТ-образования. Важность цифровой повестки отмечена и в Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы, в которой, среди прочих целей, цифровизация экономики, промышленности и общества поставлена в качестве приоритета. В целом правительство Узбекистана намерено к 2026 году увеличить проникновение Интернета с 78% до 95% за счет развития ИТ-инфраструктуры и сетей связи; более чем в два раза увеличить размер цифровой экономики, чтобы сделать ее движущей силой экономики страны; достичь 70% цифровизации промышленности, финансового и банковского секторов; и выйти на 100% предоставление услуг электронного правительства [LexUZ, 2021; Хакимов, 2022].

К январю 2022 года Узбекистан по сравнению с 2017 годом почти в шесть раз увеличил количество ВОЛС, общую пропускную способность интернета с 64,2 до 1800 Гбит/с, долю услуг портала электронного правительства до 56% [Хакимов, 2022]. В результате в Обзоре ООН по электронному правительству 2022 года Узбекистан поднял свою позицию с 87-го места в 2020 году на 69-е и зафиксировал значительное улучшение значений своего EGD [ООН, 2022]. Однако проникновение интернета в стране на начало 2023 года составляло около 76,6%, а страна занимает 95-е место в Индексе развития ИКТ, что указывает на то, что базовая инфраструктура ИКТ все еще нуждается в улучшении [Кемп, 2023а; NCSI, 2023]. Низкий уровень электронных услуг среди малых и средних предприятий, а также низкий уровень цифровой грамотности также замедляют усилия по

initiatives and projects. By the end of 2023, the plan targets to provide 80% of public services online, digitalize 80% of government documents, increase interdepartmental electronic interaction via the "Tunduk" system, and advance Kyrgyzstan's positions in international rankings [Gov.kg, 2023].

On top of that, foreign stakeholders support Kyrgyzstan in advancing ICT infrastructure and e-governance systems due to the country's substantially lower development of ICT infrastructure. Among them is the World Bank-funded «Digital CASA-KR» project, which, despite its promised US\$50 million funding, has been delayed for three years in its implementation. The project is intended to be a crucial infrastructure project with four parts: building communication lines, providing equipment, creating a digital code, and launching an awareness campaign for projects that have been completed [Kudryavtseva, 2022]. The "Support for the Digitalization Program in Kyrgyzstan" for the 2021-2023 initiative, which received 2 million euros in funding from the European Union, is another project that intends to help construct the digital policy and legal framework as well as strengthen digital capabilities. Its primary goals are closing the digital divide, creating e-services, safeguarding data, and improving cyber security [Gov.kg, 2021].

As a result of the mentioned initiatives, the Internet penetration rate in Kyrgyzstan reached 77.9%, while according to the Worldwide Mobile Data Pricing Ranking, it is the sixth-cheapest country in the world in terms of the cost of mobile internet [NCSI, 2023; Cable.co.uk, 2022]. Also, Kyrgyzstan is placed 109th in the ICT Development Index, 92nd in the Networked Readiness Index, and 81st in the UN E-Government Survey 2022 with high EGD records [Kemp, 2023b; UN, 2022]. However, although the president has set strict timelines for all digitalization initiatives and the rise in worldwide rankings shows good tendencies, there is still overall persistent pessimism due to delayed digitization. In addition, the fintech industry's shortcomings are demonstrated by the economy's 46.6% share of non-cash payments, which also shows the level of digital penetration in the country [Akchabar, 2022].

цифровизации [USAID, 2022]. Низкий уровень финтеха приводит и к низкому уровню безналичных операций [Spot.uz, 2022]. Тем не менее правительство Узбекистана с оптимизмом смотрит на дальнейшее развитие своего цифрового потенциала на уровне государства, бизнеса и общества, полагая, что за счет модернизации цифровой экономики страна сможет к 2030 году войти в группу с доходом выше среднего [Хакимов, 2022].

Кыргызстан отличился своей цифровой повесткой в рамках национальной программы цифровой трансформации «Цифровой Кыргызстан – 2019-2023». Для цифровой трансформации экономики в национальной программе определены три основные задачи: развитие цифровых навыков, цифровая трансформация систем государственного и муниципального управления, цифровая трансформация приоритетных отраслей экономики. В рамках программы дорожная карта, которая была обновлена до плана действий, содержит рекомендации по внедрению цифровизации во всех секторах экономики и общества посредством инициатив и проектов. К концу 2023 года планируется обеспечить 80% госуслуг в онлайн-режиме, оцифровать 80% государственных документов, усилить межведомственное электронное взаимодействие через систему «Түндүк» и повысить позиции Кыргызстана в международных рейтингах [Gov.kg, 2023].

Кроме того, иностранные заинтересованные стороны поддерживают Кыргызстан в развитии инфраструктуры ИКТ и систем электронного управления из-за значительно более низкого уровня развития инфраструктуры ИКТ в стране. Среди них финансируемый Всемирным банком проект «DigitalCASA-KR», реализация которого, несмотря на обещанное финансирование в размере 50 млн долларов США, была отложена на три года. Проект задуман как важнейший инфраструктурный проект, состоящий из четырех частей: строительство линий связи, предоставление оборудования, создание цифрового кода и запуск кампании по повышению осведомленности о реализованных проектах

Tajikistan approved its Concept of the Digital Economy in 2019, which has three stages of implementation for 2025, 2030, and 2040 years. The concept implies a gradual and phasal transformation of digitalization and has an action plan for each stage. It addresses a thorough transition to a digital economy, including, in the first stage, strengthening non-digital foundations, increasing IT capacity, developing a management model for digital transformation, creating an ecosystem for digital transformation, and modifying e-governance systems; and, in the second stage, ensuring communication and ICT infrastructure, cybersecurity, and the creation of data centers and pilot projects. The World Bank-funded Digital CASA project will also closely participate in the realization of all stages of the concept [Concept, 2019].

Tajikistan differentiates itself from the other Central Asian states with limited access to the internet and, accordingly, a low digital literacy level. In 2019, fewer than one in every hundred families (primarily in urban regions) had access to broadband, and only 35% had mobile internet. Similarly, less than 1% of enterprises offered digital services [Olters, 2021]. Dataportal estimates that as of 2023, around 40% of people had access to the internet, with only 10% of the population having social media accounts [Kemp, 2023c]. Limited access to the Internet and its services, along with the low level of digital literacy caused by infrastructural limitations, also hampers the growth of financial innovations, where about 90% of transactions are performed for cash withdrawals [Chorshanбиев, 2022].

For the advancement of the situation, the government has been working on the digitalization of industry, education, healthcare, transportation, and the banking sector. Gradual transformation efforts of the Tajik

THE DYNAMICS OF CENTRAL ASIAN STATES IN THE UN E-GOVERNMENT SURVEY DEMONSTRATES POSITIVE TRENDS IN PROMOTING THEIR DIGITALIZATION

ДИНАМИКА СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В ОБЗОРЕ ООН ПО ЭЛЕКТРОННОМУ ПРАВИТЕЛЬСТВУ ДЕМОНИСТРИРУЕТ ПОЛОЖИТЕЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ПРОДВИЖЕНИИ ЦИФРОВИЗАЦИИ

[Кудрявцева, 2022]. Инициатива «Поддержка программы цифровизации в Кыргызстане» на 2021-2023 годы, получившая финансирование в размере 2 млн евро от Европейского союза, является еще одним проектом, призванным помочь в построении цифровой политики и правовой базы, а также в укреплении цифровых возможностей. Основные цели инициативы – сокращение цифрового разрыва, создание электронных услуг, защита данных и повышение кибербезопасности [Gov.kg, 2021].

В результате упомянутых проектов уровень проникновения интернета в Кыргызстане достиг 77,9%, при этом согласно рейтингу Worldwid eMobileDataPricingRanking страна занимает шестое место в мире по низкой стоимости мобильного интернета [NCSI, 2023; Cable.co.uk, 2022]. Кроме того, Кыргызстан занимает 109-е место в Индексе развития ИКТ, 92-е место в Индексе сетевой готовности и 81-е место в Обзоре электронного правительства ООН 2022 года с высокими показателями EGDl [Kemp, 2023b; ООН, 2022]. Тем не менее, несмотря на то что президент установил строгие сроки для всех инициатив по цифровизации, а рост мировых рейтингов показывает хорошие тенденции, в целом сохраняется стойкий пессимизм по отношению задержек с цифровизацией. Также о недостатках финтех-индустрии свидетельствует доля безналичных платежей в экономике, составляющая 46,6%, что также показывает уровень проникновения цифровых технологий в стране [Акчабар, 2022].

Таджикистан в 2019 году утвердил Концепцию цифровой экономики, которая имеет три этапа реализации на 2025, 2030 и 2040 годы. Концепция предполагает постепенную и поэтапную трансформацию цифровизации и имеет план действий для каждого этапа. В нем рассма-

government have been seen in the UN E-Government Survey 2022, where Tajikistan advanced its position to 129th and entered the high EGDl group for the first time [UN, 2022]. Nevertheless, given the low penetration of the internet, not to mention high-speed internet, transformation towards digital services seems quite difficult to achieve, and the provision of e-government and fintech services that are essential for quick transformation of the economy also depends on basic infrastructural needs.

Turkmenistan has been implementing its digitalization within the framework of its Concept and Program for the Development of the Digital Economy in Turkmenistan for 2019–2025. The realization of the tasks of the program is divided into three stages: 2019, 2020–2023, and 2024–2025. According to the program documents, for the digitalization of the economy and advancement of business, investment, and public service capacities, the Turkmen government intends to transform its healthcare and education sectors towards digital provision, upgrade personnel capacity building, and increase the capabilities of e-government service. It also focuses on the improvement of technical possibilities and legislative frameworks, and raising digital awareness among personnel [Turkmenportal, 2021].

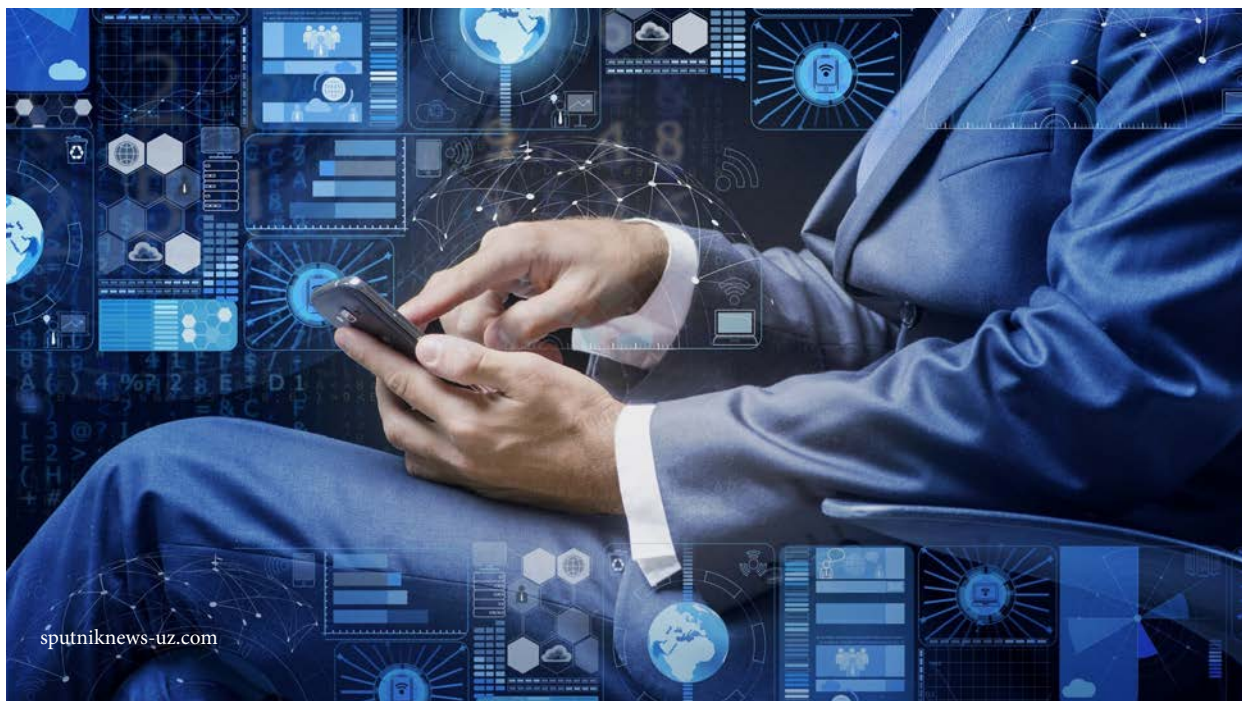
At the same time, Turkmenistan is known for having one of the lowest average broadband speeds in the world (median speed 2.45 Mbps), while the cost of an internet connection is the seventh most expensive in the world (US\$ 14.27) [Kemp, 2023d; Cable.co.uk, 2022]. Despite the fact that 80% of Turkmenistan's population owned mobile phones in 2020, only 26% of them utilized the Internet, 2% of them made purchases online, and 1% had social media profiles [Zverintseva, 2023]. Dataportal estimates that by early 2023, internet penetration in Turkmenistan was less than 40%, with only 2.8% of the population using social media [Kemp, 2023d]. As a result, Turkmenistan, in the UN E-Government Survey 2022, stood at the 137th position among the 193 UN member states, with no data in other rankings [UN, 2022].

Notably, although the Turkmen government promotes its digitalization strategy, it strictly

травается переход к цифровой экономике, включая на первом этапе укрепление нецифровых основ, увеличение ИТ-мощности, разработку модели управления для цифровой трансформации, создание экосистемы для цифровой трансформации и модификацию систем электронного управления; на втором этапе – обеспечение инфраструктуры связи и ИКТ, кибербезопасность, создание дата-центров и пилотных проектов. Проект DigitalCASA, финансируемый Всемирным банком, также будет активно участвовать в реализации всех этапов концепции [Концепция, 2019].

Таджикистан отличается от других государств Центральной Азии ограниченным доступом к интернету и, соответственно, низким уровнем цифровой грамотности. В 2019 году около одной из каждой сто семей (преимущественно в городских районах) имели доступ к широкополосному интернету, а мобильный интернет был только у 35% населения. Точно так же менее 1% предприятий предлагали цифровые услуги [Олтерс, 2021]. По оценкам Dataportal, по состоянию на начало 2023 года, около 40% людей имели доступ к Интернету, и только 10% населения имели учетные записи в социальных сетях [Кемп, 2023с]. Ограниченный доступ к Интернету и его сервисам, наряду с низким уровнем цифровой грамотности, вызванным инфраструктурными ограничениями, также сдерживает рост финансовых инноваций, где около 90% транзакций совершаются по снятию наличных денег [Чоршанбиев, 2022].

Для улучшения ситуации правительство работает над цифровизацией промышленности, образования, здравоохранения, транспорта и банковского сектора. Постепенные усилия таджикского правительства по трансформации были видны в обзоре ООН по электронному правительству 2022 года, где Таджикистан поднялся на 129-е место и впервые вошел в группу с высоким EGDl [ООН, 2022]. Тем не менее, учитывая низкое проникновение интернета, не говоря уже о высокоскоростном интернете, переход к цифровым услугам кажется достаточно сложным, а предоставление услуг электронного правительства и финтех, необходимых для быстрой трансформации

regulates internet development. To this end, by the end of 2022, 2.5 billion IPs were blocked in Turkmenistan out of about 4 billion IP addresses in the world [Zverintseva, 2023]. Hence, due to the need to launch digital transformations of essential sectors such as healthcare and education, especially e-government, the Turkmen government was forced to introduce its digital transformation visions. However, it is not clear how these ambitious plans will be implemented without a proper ICT infrastructure and sufficient internet penetration.

In general, Central Asia, like any other part of the world, attempts to advance its economy through digitalization processes. Despite certain impediments, all Central Asian states are comprehensively working on advancing their mechanisms for increasing digitalization. The dynamics of Central Asian states in the UN E-Government Survey, which assesses the development based on the scope and quality of online services, the condition of the telecommunications infrastructure, and human capability (Figure 1), demonstrates that Central Asian states are working on advancing their digitalization.

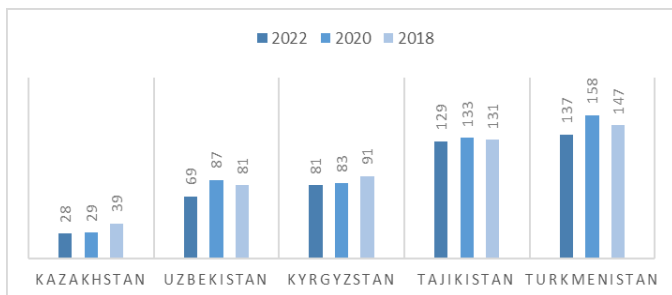
экономики, также зависит от основных инфраструктурных потребностей.

Туркменистан осуществляет свою цифровизацию в рамках своей Концепции и Программы развития цифровой экономики в Туркменистане на 2019-2025 годы. Реализация задач программы разделена на три этапа: 2019 год, 2020-2023 годы и 2024-2025 годы. Согласно программным документам, для цифровизации экономики и развития потенциала бизнеса, инвестиций и государственных услуг правительство Туркменистана намерено перевести секторы здравоохранения и образования на цифровое обеспечение, повысить кадровый потенциал и увеличить возможности электронного правительства. Концепция также направлен на совершенствование технических возможностей, законодательной базы и повышение цифровой грамотности персонала [Turkmenportal, 2021].

В то же время Туркменистан известен тем, что имеет одну из самых низких средних скоростей широкополосного доступа в мире (медианная скорость 2,45 Мбит/с), а стоимость интернет-соединения занимает седьмое место в мире по дороговизне (14,27 долл. США) [Кемп, 2023; Cable.co.uk, 2022] Несмотря на то, что в 2020 году 80%

Figure 1. Progress of Central Asian states in the UN E-Government Survey

Рисунок 1. Прогресс стран Центральной Азии в опросе ООН по электронному правительству

Source: Combined by the author based on the UN E-Government Survey 2018, 2020, and 2022.

Источник: составлено автором на основе Обзора электронного правительства ООН за 2018, 2020 и 2022 годы.

References:

- 24.kz (2022). The Level of Digital Literacy of the Population Increased in Kazakhstan. Retrieved from <https://24.kz/ru/news/social/item/548763-uroven-tsifrovoj-gramotnosti-naseleniya-povysilsya-v-kazakhstane>. Accessed on 13.03.2023.
- Akchabar (2022). Kyrgyzstan intends to limit the amount of cash payments for businesses. Retrieved from <https://www.akchabar.kg/ru/news/v-kr-namereny-ogranichit-dlya-biznesa-summy-nalichnyh-platezhej>. Accessed on 18.03.2023.
- Cable.co.uk (2022). Worldwide mobile data pricing 2022. Retrieved from <https://www.cable.co.uk/mobiles/worldwide-data-pricing/>. Accessed on 13.03.2023.
- Capacity4dev (n.d.). EU - Central Asia Digital Connectivity. Retrieved from <https://europa.eu/capacity4dev/tei-jp-tracker/node/1860>. Accessed on 21.02.2023.
- Chorshanбиеv, Payrav (2022). Non-cash payments for goods and services almost doubled in Tajikistan. Retrieved from <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/economic/20220721/v-tadzhikistane-pochti-v-dva-raza-viroslo-beznalichnaya-oplata-tovarov-i-uslug>. Accessed on 18.03.2023.
- Concept (2019). The Concept of the Digital Economy in the Republic of Tajikistan. Retrieved from <https://policy.asiapacificenergy.org/sites/default/files/Concept>. Accessed on 18.03.2023.
- Er10.kz (2023). The share of non-cash payments is growing rapidly in Kazakhstan. Retrieved from <https://er10.kz/read/it-novosti/v-kazakhstan-stremitelno-rastet-dolja-beznalichnyh-raschetov/>. Accessed on 13.03.2023.
- Gov.kg (2021). Support for digital transformation in Kyrgyzstan. Retrieved from <https://digital.gov.kg/twinning/eutwinning/>. Accessed on 18.03.2023.
- Gov.kg (2023). Concept of Digital Transformation "Digital Kyrgyzstan" - 2019-2023. Retrieved from <https://www.gov.kg/ru/programs/12>. Accessed on 13.03.2023.
- Gov.kz (2023). The Accounts Committee conducted an interim assessment of the implementation of the State Program "Digital Kazakhstan". Retrieved from <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/>

населения Туркменистана имели мобильные телефоны, только 26% из них пользовались интернетом, 2% совершали покупки в интернете, а 1% имели профили в социальных сетях [Зверинцева, 2023]. По оценкам Dataportal, к началу 2023 года уровень проникновения интернета в Туркменистане составлял менее 40%, при этом лишь 2,8% населения пользовались социальными сетями [Кемп, 2023d]. В результате Туркменистан в Обзоре ООН по электронному правительству 2022 года занял 137-е место среди 193 государств-членов ООН, не имея данных в других рейтингах [ООН, 2022].

Примечательно, что хотя туркменское правительство продвигает свою стратегию цифровизации, оно строго регулирует развитие интернета. С этой целью к концу 2022 года в Туркменистане было заблокировано 2,5 млрд IP-адресов из примерно 4 млрд IP-адресов в мире [Зверинцева, 2023]. Таким образом, в связи с необходимостью начать цифровую трансформацию основных секторов, таких как здравоохранение и образование, особенно электронного правительства, туркменское правительство было вынуждено представить свое видение цифровой трансформации. Однако неясно, как эти амбициозные планы будут реализованы без надлежащей инфраструктуры ИКТ и достаточного проникновения интернета.

В целом Центральная Азия, как и любая другая часть мира, пытается продвигать свою экономику за счет процессов цифровизации. Несмотря на определенные препятствия, все государства Центральной Азии комплексно работают над продвижением своих механизмов повышения цифровизации. Динамика государств Центральной Азии в Обзоре ООН по электронному правительству, который оценивает развитие на основе объема и качества онлайн-услуг, состояния телекоммуникационной инфраструктуры и человеческого потенциала (Рисунок 1), демонстрирует, что государства Центральной Азии работают по продвижению их цифровизации.

press/news/details/350101?lang=ru. Accessed on 13.03.2023.

11. IMD (2023). World Digital Competitiveness Ranking 2022. Retrieved from <https://www.content.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness/>. Accessed on 13.03.2023.
12. Jibek Joly (2022). Kazakhstan plans to enter top 20 in UN E-Government Development Index in three years' time. Retrieved from <https://jltv.kz/en/news/society/21771-kazakhstan-plans-to-enter-top-20-in-un-e-government-development-index-in-three-years-time>. Accessed on 13.03.2023.
13. Kemp, Simon (2023a). Digital 2022: Uzbekistan. Retrieved from <https://datareportal.com/reports/digital-2023-uzbekistan?rq=uzbekistan>. Accessed on 13.03.2023.
14. Kemp, Simon (2023b). Digital 2023: Kyrgyzstan. Retrieved from <https://datareportal.com/reports/digital-2023-kyrgyzstan>. Accessed on 13.03.2023.
15. Kemp, Simon (2023c). Digital 2023: Tajikistan. Retrieved from <https://datareportal.com/reports/digital-2023-tajikistan?rq=tajikistan>. Accessed on 18.03.2023.
16. Kemp, Simon (2023d). Digital 2023: Turkmenistan. Retrieved from <https://datareportal.com/reports/digital-2023-turkmenistan?rq=turkmenistan>. Accessed on 18.03.2023.
17. Khakimov, Farrukh (2022). Digitalization is an Important Driver for the Development of the New Uzbekistan. Retrieved from <https://strategy.uz/index.php?news=1513>. Accessed on 13.03.2023.
18. Kudryavtseva, Tatiana (2022). Advisor to the President on Digital CASA: The project has been extended, there are more investors. Retrieved from https://24.kg/ekonomika/236769_sovetnik_prezidenta_oDigital_CASA_proekt_prodlen_investorov_stalo_bolshe/. Accessed on 13.03.2023.
19. LexUZ (2021). Decree of the President of the Republic of Uzbekistan. On the Approval of the Strategy "Digital Uzbekistan-2030" and Measures for its Effective Implementation. Retrieved from <https://lex.uz/docs/5031048?ONDATE=02.04.2021&ONDATE2=12.08.2021&action=compare>. Accessed on 13.03.2023.
20. Muratbekova, Albina (2019). Digital Agenda of the Eurasian Economic Union. Retrieved from <https://www.eurasian-research.org/publication/digital-agenda-of-the-eurasian-economic-union/>. Accessed on 21.02.2023.
21. Muratbekova, Albina (2021). China's post-pandemic Digital Silk Road. Retrieved from <https://www.eurasian-research.org/publication/chinas-post-pandemic-digital-silk-road/>. Accessed on 21.02.2023.
22. Navas-Sabater, Juan (2019). World Bank regional digital programs in Central Asia: the example of the Digital CASA regional program. Retrieved from <https://www.unescap.org/sites/default/files/The%20example%20of%20the%20Digital%20CASA%20regional%20program%2C%20World%20Bank.pdf>. Accessed on 10.02.2023.
23. NCSI (2023). National Cyber Security Index. Retrieved from <https://ncsi.ega.ee/country/kz/>. Accessed on 13.03.2023.
24. Olters, Jan-Peter (2021). In Tajikistan, a Digital Future as an Alternative to Unemployment or Migration. Retrieved from <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/opinion/2021/03/01/in-tajikistan-a-digital-future-as-an-alternative-to-unemployment-or-migration>. Accessed on 18.03.2023.

Источники:

1. 24.kz (2022). Уровень цифровой грамотности населения повысился в Казахстане. Доступен по адресу: <https://24.kz/ru/news/social/item/548763-uroven-tsifrovoj-gramotnosti-naseleniya-povyysilsya-v-kazakhstan>. Дата обращения: 13.03.2023.
2. Акчабар (2022). В КР намерены ограничить для бизнеса суммы наличных платежей. Доступен по адресу: <https://www.akchabar.kg/ru/news/v-kr-namereny-ogranichit-dlya-biznesa-summy-nalichnyh-platezhej>. Дата обращения: 18.03.2023.
3. Cable.co.uk (2022). Мировые цены на мобильный интернет в 2022 году. Доступен по адресу: <https://www.cable.co.uk/mobiles/worldwide-data-pricing/>. Дата обращения: 13.03.2023.
4. Capacity4dev (n.d.). Цифровая связь между ЕС и Центральной Азией. Доступен по адресу: <https://europa.eu/capacity4dev/tei-jp-tracker/node/1860>. Дата обращения: 21.02.2023.
5. Чоршанбиев, Пайрав (2022). В Таджикистане почти в два раза выросла безналичная оплата товаров и услуг. Доступен по адресу: <https://asiaplus.tj.info/ru/news/tajikistan/economic/20220721/v-tadzhikistane-pochti-v-dva-raza-viroslo-beznalichnaya-oplata-tovarov-i-uslug>. Дата обращения: 18.03.2023.
6. Концепция (2019). Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан. Доступен по адресу: <https://policy.asiapacificenergy.org/sites/default/files/Concept>. Дата обращения: 18.03.2023.
7. Er10.kz (2023). В Казахстане стремительно растет доля безналичных расчетов. Доступен по адресу: <https://er10.kz/read/it-novosti/v-kazakhstan-stremitelno-rastet-dolja-beznalichnyh-raschetov/>. Дата обращения: 13.03.2023.
8. Gov.kg (2021). Поддержка цифровой трансформации в Кыргызстане. Доступен по адресу: <https://digital.gov.kg/twinning/eutwinning/>. Дата обращения: 18.03.2023.
9. Gov.kg (2023). Концепция цифровой трансформации "Цифровой Кыргызстан" - 2019-2023. Доступен по адресу: <https://www.gov.kg/ru/programs/12>. Дата обращения: 13.03.2023.
10. Gov.kz (2023). Счетным комитетом проведена промежуточная оценка реализации Государственной программы «Цифровой Казахстан». Доступен по адресу: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/press/news/details/350101?lang=ru>. Дата обращения: 13.03.2023.
11. IMD (2023). Мировой рейтинг цифровой конкурентоспособности 2022. Доступен по адресу: <https://www.content.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness/>. Дата обращения: 13.03.2023.
12. Жибек Жолы (2022). Казахстан планирует войти в топ-20 индекса развития электронного правительства ООН через три года. Доступен по адресу: <https://jltv.kz/en/news/society/21771-kazakhstan-plans-to-enter-top-20-in-un-e-government-development-index-in-three-years-time>. Дата обращения: 13.03.2023.
13. Кемп, Саймон (2023а). Цифровой 2022: Узбекистан. Доступен по адресу: <https://datareportal.com/reports/digital-2023-uzbekistan?rq=uzbekistan>. Дата обращения: 13.03.2023.
14. Кемп, Саймон (2023б). Цифровой 2023: Кыргызстан. Доступен по адресу: <https://datareportal.com/reports/digital-2023-kyrgyzstan>. Дата обращения: 13.03.2023.

25. Primeminister.kz (2018). Digital Kazakhstan: Realities and Prospects. Retrieved from <https://www.primeminister.kz/ru/news/tsifrovoy-kazakhstan-realii-i-perspektivi-16155>. Accessed on 10.03.2023.
 26. Singh, Upmith, Rawat, Kamlendra, Singhla, Ashim Raj (2021). Dynamics of e-Governance in post COVID era: India. Electronic journal of information systems in developing countries. 2021; 87:e12168. <https://doi.org/10.1002/isd2.12168>.
 27. Spot.uz (2022). The share of cash in the total money supply began to grow again - Central Bank. Retrieved from <https://www.spot.uz/ru/2022/07/19/cash-current/>. Accessed on 13.03.2023.
 28. Sputnik (2022). Digital Kazakhstan: the country takes off in the ratings of the development of the Digital sphere. Retrieved from <https://ru.sputnik.kz/20221019/tsifrovoy-kazakhstan-strana-vzletaet-v-reytingakh-razvitiya-digital-sfery-28609363.html>. Accessed on 13.03.2023.
 29. Turkmenportal (2021). Turkmenistan is preparing the State Program for the Development of the Digital Economy for 2021-2025. Retrieved from <https://turkmenportal.com/blog/33763/v-turkmenistane-gotovitsya-gosudarstvennaya-programma-razvitiya-cifrovoy-ekonomiki-na-20212025-gody>. Accessed on 18.03.2023.
 30. UN (2022). E-Government Survey 2022. The Future of Digital Government. Retrieved from <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2022>. Accessed on 13.03.2023.
 31. USAID (2022). Digital Ecosystem Country Assessment (DECA). January 2022. Uzbekistan. Retrieved from https://www.usaid.gov/sites/default/files/2022-05/USAID_UzbekistanDECA.pdf. Accessed on 13.03.2023.
 32. Zverintseva, Tatiana (2023). With Arkadag and the special services. How Turkmenistan plans to build an autonomous Internet. Retrieved from <https://mediazona.ca/article/2023/03/02/internet-tm>. Accessed on 18.03.2023.
-
- com/reports/digital-2023-kyrgyzstan. Дата обращения: 13.03.2023.
15. Кемп, Саймон (2023с). Цифровой 2023: Таджикистан. Доступен по адресу: <https://datareportal.com/reports/digital-2023-tajikistan?rq=tajikistan>. Дата обращения: 18.03.2023.
 16. Кемп, Саймон (2023d). Цифровой 2023: Туркменистан. Доступен по адресу: <https://datareportal.com/reports/digital-2023-turkmenistan?rq=turkmenistan>. Дата обращения: 18.03.2023.
 17. Хакимов, Фаррух (2022). Цифровизация – важный «драйвер» развития нового Узбекистана. Доступен по адресу: <https://strategy.uz/index.php?news=1513>. Дата обращения: 13.03.2023.
 18. Кудрявцева, Татьяна (2022). Советник президента о DigitalCASA: Проект продлен, инвесторов стало больше. Доступен по адресу: https://24.kg/ekonomika/236769_sovetnik_prezidenta_oDigital_CASA_proekt_prodlen_investorov_stalo_bolshe/. Дата обращения: 13.03.2023.
 19. LexUZ (2021). Указ Президента Республики Узбекистан Об Утверждении Стратегии «Цифровой Узбекистан-2030» и мерах по ее эффективной реализации. Доступен по адресу: <https://lex.uz/docs/5031048?ONDATE=02.04.2021&ONDATE2=12.08.2021&action=compare>. Дата обращения: 13.03.2023.
 20. Муратбекова, Альбина (2019). Цифровая повестка Евразийского экономического союза. Доступен по адресу: <https://www.eurasian-research.org/publication/digital-agenda-of-the-eurasian-economic-union/>. Дата обращения: 21.02.2023.
 21. Муратбекова, Альбина (2021). Цифровой Шелковый путь Китая после пандемии. Доступен по адресу: <https://www.eurasian-research.org/publication/chinas-post-pandemic-digital-silk-road/>. Дата обращения: 21.02.2023.
 22. Навас-Сабатер, Хуан (2019). Региональные цифровые программы Всемирного банка в Центральной Азии: пример региональной программы Digital CASA. Доступен по адресу: <https://www.unescap.org/sites/default/files/The%20example%20of%20the%20Digital%20CASA%20regional%20program%2C%20World%20Bank.pdf>. Дата обращения: 10.02.2023.
 23. NCSI (2023). Национальный индекс кибербезопасности. Доступен по адресу: <https://ncsi.ega.ee/country/kz/>. Дата обращения: 13.03.2023.
 24. Олтерс, Ян-Петер (2021). Таджикистан: Цифровое будущее как альтернатива безработице или миграции. Доступен по адресу: <https://www.vsemirnyybank.org/ru/news/opinion/2021/03/01/in-tajikistan-a-digital-future-as-an-alternative-to-unemployment-or-migration>. Дата обращения: 18.03.2023.
 25. Primeminister.kz (2018). Цифровой Казахстан: реалии и перспективы. Доступен по адресу: <https://www.primeminister.kz/ru/news/tsifrovoy-kazakhstan-realii-i-perspektivi-16155>. Дата обращения: 10.03.2023.
 26. Сингх, Апмит, Рават, Камлендра, Сингхла, Ашим Радж (2021). Динамика электронного управления в эпоху после COVID: Индия. Electronic journal of information systems in developing countries. 2021; 87:e12168. <https://doi.org/10.1002/isd2.12168>.
 27. Spot.uz (2022). Доля наличности в общей денежной массе снова начала расти — ЦБ. Доступен по адресу: <https://www.spot.uz/ru/2022/07/19/cash-current/>. Дата обращения: 13.03.2023.
 28. Sputnik (2022). Цифровой Казахстан: страна взлетает в рейтингах развития Digital-сферы. Доступен по адресу: <https://ru.sputnik.kz/20221019/tsifrovoykazakhstan-strana-vzletaet-v-reytingakh-razvitiyadigital-sfery-28609363.html>. Дата обращения: 13.03.2023.
 29. Turkmenportal (2021). В Туркменистане готовится Государственная программа развития цифровой экономики на 2021-2025 годы. Доступен по адресу: <https://turkmenportal.com/blog/33763/v-turkmenistane-gotovitsya-gosudarstvennaya-programma-razvitiya-cifrovoy-ekonomiki-na-20212025-gody>. Дата обращения: 18.03.2023.
 30. ООН (2022). Обзор электронного правительства 2022. Будущее цифрового правительства. Доступен по адресу: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2022>. Дата обращения: 13.03.2023.
 31. USAID (2022). Страновая оценка цифровой экосистемы (DECA). Январь 2022. Узбекистан. Доступен по адресу: https://www.usaid.gov/sites/default/files/2022-05/USAID_UzbekistanDECA.pdf. Дата обращения: 13.03.2023.
 32. Зверинцева, Татьяна (2023). С Аркадагом и спецслужбами. Как Туркменистан планирует строить автономный интернет. Доступен по адресу: <https://mediazona.ca/article/2023/03/02/internet-tm>. Дата обращения: 18.03.2023.

FOREIGN POLICY OF THE EUROPEAN UNION: THE ROLE OF CHINA

DR. AZIMZHAN KHITAKHUNOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА: РОЛЬ КИТАЯ

The foreign policy of the European Union (EU) has experienced substantial changes over the last few years. In 2021, the EU announced the launch of the Global Gateway, a new European strategy to boost smart, clean and secure links in digital, energy and transport sectors and to strengthen health, education and research systems across the world. Between 2021 and 2027, the EU will mobilize up to €300 billion of investments. The Union expects that implementation of the program will allow the EU's partners to develop their societies and economies, and create opportunities for the EU member states' private sector to invest and remain competitive (European Commission, 2023a). The EU approved 40 investment programs in Sub-Saharan Africa, Latin America, and the Asia-Pacific. It is worth noting that the Union's participation in the construction of a €5 billion hydropower plant in Tajikistan is of great interest to Central Asia. Many experts remain skeptical about the Global Gateway calling it 'old wine in new bottles' or 'cosmetics to make the European Union feel better' (Barbero, 2023). However, the Strategy may serve as a good starting point to increase the EU's global competitiveness and gain geopolitical importance.

**MULTINATIONALS
PLAY A KEY ROLE
IN BILATERAL
RELATIONS
BETWEEN THE EU
AND CHINA**

**ТРАННАЦИОНАЛЬНЫЕ КОМПАНИИ
ИГРАЮТ КЛЮЧЕВУЮ
РОЛЬ В
ДВУСТОРОННИХ
ОТНОШЕНИЯХ
МЕЖДУ ЕС И
КИТАЕМ**

Внешняя политика Европейского Союза (ЕС) претерпела существенные изменения за последние несколько лет. В 2021 году ЕС объявил о запуске Global Gateway, новой Европейской стратегии по развитию умных, чистых и безопасных связей в цифровом, энергетическом и транспортном секторах, а также по укреплению систем здравоохранения, образования и исследований во всем мире. В период с 2021 по 2027 год ЕС мобилизует до €300 миллиардов инвестиций. Союз ожидает, что реализация программы позволит партнерам ЕС развивать свои общества и экономику, а также создаст возможности для частного сектора государств-членов ЕС для инвестирования и сохранения конкурентоспособности (Европейская комиссия, 2023а). ЕС утвердил 40 инвестиционных программ в странах Африки к югу от Сахары, Латинской Америке и Азиатско-Тихоокеанском регионе. Стоит отметить, что участие Союза в строительстве гидроэлектростанции стоимостью €5 миллиардов в Таджикистане представляет большой интерес для Центральной Азии. Многие эксперты по-прежнему скептически относятся к Global Gateway, называя его «ста-

The war in Ukraine led to substantial changes in the European Union's foreign policy and caused a start of a new era. The Union imposed tough sanctions on the Russian economy, including the sensitive energy sector. Moreover, it provides Ukraine financial, military and humanitarian aid. At the same time, the EU's politicians reconsidered the Union's role in global politics, which was defined as 'the birth of a geopolitical Europe' (Lehne, 2022). Reconsideration of foreign policy priorities will affect all partners of the EU, in particular relations with China which deteriorated before the current geopolitical crisis.

In December 2020, the EU and China concluded the negotiations for a Comprehensive Agreement on Investment. China's fast-growing market of 1.4 billion consumers, which is far less open to foreign investment than the EU's, is of great interest to European companies. The agreement contains commitments on market access and regulates issues on state-owned enterprises, subsidies, and forced technology transfers. It also contains China's commitments to ratifying the International Labor Organization's fundamental Conventions on the abolition of forced labor (European Commission, 2023b).

However, in May 2021, the European Parliament voted to suspend ratification of the

рым вином в новых бутылках» или «косметикой, которая улучшает самочувствие Европейского Союза» (Барберо, 2023). Однако Стратегия может послужить хорошей отправной точкой для повышения глобальной конкурентоспособности ЕС и увеличения геополитического значения.

Война на Украине привела к существенным изменениям во внешней политике Европейского Союза и положила начало новой эре. Союз ввел жесткие санкции в отношении российской экономики, в том числе чувствительного энергетического сектора. Кроме того, он оказывает Украине финансовую, военную и гуманитарную помощь. В то же время политики ЕС переосмыслили роль Союза в глобальной политике, которая была определена как «рождение геополитической Европы» (Лене, 2022). Пересмотр внешнеполитических приоритетов затронет всех партнеров ЕС, в частности отношений с Китаем, которые ухудшились до нынешнего геополитического кризиса.

В декабре 2020 года ЕС и Китай завершили переговоры о Всеобъемлющем соглашении об инвестициях. Быстрорастущий рынок Китая с 1,4 миллиардами потребителей, гораздо менее открытый для иностранных инвестиций, чем рынок ЕС, представляет большой интерес для европейских ком-

agreement due to political tensions caused by bilateral sanctions following China's Xinjiang policy. Despite China's efforts, reviving the deal seems unlikely as European politicians express concern over its implementation (McElwee, 2023).

Multinational corporations play a key role in bilateral relations between the EU and China. However, the rise of China's local brands affects their market positions. For instance, China's homegrown companies such as Chery and BYD expand rapidly, making sales of Volkswagen and General Motors shrink. Nevertheless, premium carmakers such as BMW and Mercedes-Benz experience robust growth in China's market. Therefore, western corporations follow three paths, in particular to divestment, decoupling, or improvement of their competitiveness through substantial investments. German companies follow the third option. For instance, Siemens shifts a significant share of research and development to China, while Volkswagen invests €2.4 billion to establish an autonomous-driving

IN 2022, THE EU'S INVESTMENTS IN CHINA SURGED BY A RECORD 92.2% COMPARED TO THE LAST YEAR

В 2022 ГОДУ ИНВЕСТИЦИИ ЕС В КИТАЙ ВЫРОСЛИ НА РЕКОРДНЫЕ 92,2% ПО СРАВНЕНИЮ С ПРОШЛЫМ ГОДОМ

паний. Соглашение содержит обязательства по доступу на рынок и регулирует вопросы государственных предприятий, субсидий и принудительной передачи технологий. В нем также содержатся обязательства Китая по ратификации основных конвенций Международной организации труда об упразднении принудительного труда (Европейская комиссия, 2023b).

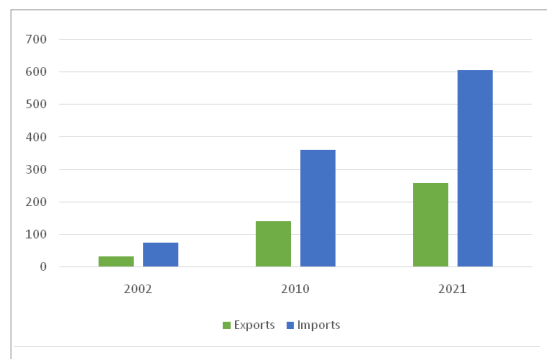
Однако в мае 2021 года Европарламент проголосовал за приостановку ратификации соглашения из-за политической напряженности, вызванной двусторонними санкциями после политики Китая в Синьцзяне. Несмотря на усилия Китая, возобновление сделки кажется маловероятным, поскольку европейские политики выражают озабоченность по поводу ее реализации (МакЭлви, 2023).

Транснациональные корпорации играют ключевую роль в двусторонних отношениях между ЕС и Китаем. Однако рост местных брендов Китая влияет на их позиции на

Figure 1. The EU's exports to and imports from China, billion \$

Рисунок 1. Торговля ЕС с Китаем, миллиарды \$

Source: The Author's compilation based on the International Trade Centre (2023) data.

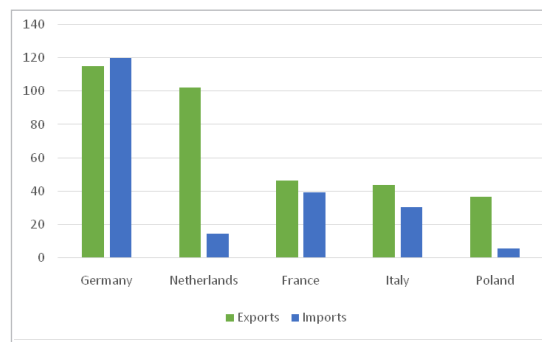
Источник: Составлено автором на основе данных Центра международной торговли (2023).

joint venture with the Chinese firm Horizon Robotics (Economist, 2022).

Despite growing tensions and the EU calls for the reduction of single-country dependence, European companies increased their investments in China. It is worth noting that these investments did not come from new firms. Between January and June 2022, the EU FDI in China amounted to €5.5 billion increasing by 15% compared to the same period last year. Estimates show that *'the top 10 European investors in China in each of the past four years made up nearly 80%, on average, of total European direct investment in the country.'* Despite Berlin considering various measures to reduce the country's dependence on Beijing, Germany remains a key investor in China. A share of German firms has been 43% of the total over the past four years. Four German companies (Volkswagen, BMW, Mercedes-Benz Group and BASF) contributed 34% of all European FDI into China by value from 2018 to 2021 (Dominguez, 2022). In 2022, the EU's investments in China surged by a record 92.2% compared to the last year, while investments from Germany increased by almost 53%. Despite calls for a reduction of dependence, especially in Germany, the country's Chancellor Olaf Scholz visited China in early November to restore communication between the two powers (Huld, 2023).

Figure 2. China's exports to and imports from individual EU countries, 2021, billion \$

Рисунок 2. Торговля Китая с отдельными странами ЕС, 2021 год, миллиарды \$

Source: The Author's compilation based on the International Trade Centre (2023) data.

Источник: Составлено автором на основе данных Центра международной торговли (2023).

рынке. Например, китайские компании, такие как Chery и BYD, быстро расширяются, что приводит к сокращению продаж Volkswagen и General Motors. Тем не менее, производители автомобилей премиум-класса, такие как BMW и Mercedes-Benz, демонстрируют уверенный рост на китайском рынке. Таким образом, западные корпорации следуют трем направлениям, включая сокращение инвестиций, отделение или повышение собственной конкурентоспособности за счет значительных инвестиций. Немецкие компании идут по третьему пути. Например, Siemens переносит значительную часть исследований и разработок в Китай, а Volkswagen инвестирует €2,4 миллиарда в создание совместного предприятия по автономному вождению с китайской фирмой Horizon Robotics (Economist, 2022).

Несмотря на растущую напряженность и призывы ЕС к снижению зависимости от одной страны, европейские компании увеличили свои инвестиции в Китай. Стоит отметить, что эти инвестиции исходили не от новых фирм. В период с января по июнь 2022 года прямые иностранные инвестиции ЕС в Китай составили €5,5 миллиардов, увеличившись на 15% по сравнению с тем же периодом прошлого года. Оценки показывают, что «10 крупнейших европейских инвесторов в Китае в каждый из по-

Why does Germany's policy towards China remain positive? Figure 1 shows bilateral trade flows between the EU and China, while Figure 2 demonstrates China's top trading partners from the EU. Data shows that the EU's exports to China increased from \$31 billion in 2002 to \$259 billion in 2021. For the same period, the Union's imports from China surged from \$73 billion to \$606 billion. Thus, China has a substantial trade surplus with the EU.

For instance, in 2021 China's exports to the Netherlands amounted to \$102 billion, while its imports equaled a low \$14 billion. However, the situation with Germany remains different as the country's exports to China exceed its imports. This is one of the key reasons why German companies continue investing and promoting deals with China.

Despite these bilateral links, there is evidence that the EU's business in China started its diversification. One of the diversification directions is the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) bloc. In 2021, the EU's investments in ASEAN equaled \$26.5 billion, while in 2020 and 2019 the indicator correspondingly amounted to \$18.5 billion and \$6.1 billion. Moreover, within the EU's Global Gateway strategy, European politicians pledged to invest €10 billion into the region. European companies such as LEGO Group and Harvest Waste started their business in the ASEAN (Hutt, 2023). One of the factors of relocation of the EU companies is increasing labor costs in China. Estimates show that between 2013 and 2022 manufacturing wages in China doubled, to an average of \$8.27 per hour, which is 3-4 times higher than in other Asian countries, especially members of the ASEAN. For instance, the number of Japanese companies operating in China

**CHINA TRIES
TO RETAIN ITS
ACCESS TO EU
TECHNOLOGIES AND
MARKET**

**КИТАЙ ПЫТАЕТСЯ
СОХРАНИТЬ
СВОЙ ДОСТУП К
ТЕХНОЛОГИЯМ И
РЫНКУ ЕС**

следних четырех лет составляли в среднем почти 80% от общего объема прямых европейских инвестиций в страну». Несмотря на то, что Берлин рассматривает различные меры по снижению зависимости страны от Пекина, Германия остается ключевым инвестором в Китае. Доля немецких фирм за последние четыре года составила 43% от общего объема. Доля четырех немецких компаний (Volkswagen, BMW, Mercedes-BenzGroup и BASF) составила 34% всех европейских ПИИ в Китай в стоимостном выражении с 2018 по 2021 год (Домингес, 2022). В 2022 году инвестиции ЕС в Китай выросли на рекордные 92,2% по сравнению с прошлым годом, а инвестиции из Германии выросли почти на 53%. Несмотря на призывы к снижению зависимости, особенно в Германии, канцлер страны Олаф Шольц посетил Китай в начале ноября, чтобы восстановить связи между двумя державами (Хульд, 2023).

Почему политика Германии в отношении Китая остается позитивной? На следующем рисунке 1 показаны двусторонние торговые потоки между ЕС и Китаем, а на рисунке 2 показаны основные торговые партнеры Китая из ЕС. Данные показывают, что экспорт ЕС в Китай увеличился с \$31 миллиарда в 2002 году до \$259 миллиардов в 2021 году. За тот же период импорт ЕС из Китая вырос с \$73 миллиардов до \$606 миллиардов. Таким образом, Китай имеет значительное положительное сальдо торгового баланса с ЕС.

Например, в 2021 году экспорт Китая в Нидерланды составил \$102 миллиарда, а его импорт – всего \$14 миллиардов. Однако ситуация с Германией остается иной, поскольку экспорт страны в Китай превышает ее импорт. Это одна из ключевых причин, по которой не-

decreased to 12.700 in 2022 from 13.600 in 2020. Sino-American techno-decoupling also affected the decisions of corporations to relocate their business from China to other countries in Asia (Economist, 2023).

China, in turn, considers its relationship with the EU as a part of its geopolitical rivalry with the United States and pursues three goals towards the Union. In particular, Beijing wants to limit the EU's support of the US initiatives to contain China. At the same time, China tries to retain its access to EU technologies and market, while it penetrates markets of the Global South. China's ambassador to the EU Fu Cong proposed to continue work on the EU-China Investment Agreement by eliminating mutual sanctions and dropping the question of the war in Ukraine from the bilateral agenda. Experts label China's policy towards the EU as a 'strategic stalling' calling Brussels to set a new agenda with strategic clarity and embrace more proactive goals beyond risk mitigation (Stec, 2023).

The EU states announce the need to reduce dependency on Chinese investments. China's FDI in EU-27 and the United Kingdom increased from €7.9 billion in 2020 to €10.6 billion in 2021. This amount of investment was the second lowest year (above only 2020) for China's investment in Europe since 2013. Chi-

meцкие компании продолжают инвестировать и продвигать сделки с Китаем.

Несмотря на эти двусторонние связи, есть свидетельства того, что бизнес ЕС в Китае начал процесс диверсификации. Одним из направлений диверсификации является страны Ассоциации государств Юго-Восточной Азии (АСЕАН). В 2021 году инвестиции ЕС в АСЕАН составили \$26,5 миллиардов, а в 2020 и 2019 годах показатель соответственно составил \$18,5 миллиардов и \$6,1 миллиардов. Более того, в рамках стратегии EC Global Gateway европейские политики обязались инвестировать в регион €10 миллиардов. Европейские компании, такие как LEGO Group и Harvest Waste, начали свой бизнес в АСЕАН (Хатт, 2023). Одним из факторов передислокации компаний из ЕС является рост стоимости рабочей силы в Китае. Оценки показывают, что в период с 2013 по 2022 год заработная плата на производстве в Китае удвоилась, в среднем до \$8,27 в час, что в 3-4 раза выше, чем в других азиатских странах, особенно в странах АСЕАН. Например, количество японских компаний, работающих в Китае, сократилось до 12, 700 в 2022 году с 13, 600 в 2020 году. Китайско-американское технологическое разъединение также повлияло на решения корпораций о пе-

na mainly invests in the Netherlands, Germany, and France. It is important to note that in 2021, Chinese venture capital investment in Europe more than doubled to a record level of €1.2 billion (Mercator Institute for China Studies, 2022). A ruling coalition in Germany allowed China's state-owned shipping giant COSCO to buy a stake below 25% in the Port of Hamburg. Initially, COSCO planned to acquire a 35% stake in the Tellerort container terminal. German officials explained it by the existence of a threat to public order and safety. To check national security risks, the EU introduced screening mechanisms, which slowed Chinese FDI. It is worth noting that 40% out of 650 Chinese investments in Europe between 2010 and 2020 had high or moderate involvement by state-owned or state-controlled companies (Harper, 2022).

Thus, the EU policies on China's policies towards Xinjiang and Hong Kong and other human rights-related issues deteriorated bilateral relations. The EU also criticizes China's positions on the war in Ukraine. Despite the existence of these contradictions, economic ties between Brussels and Beijing have been strong. It is important to note that while the EU politicians are concerned about human

P

реносе своего бизнеса из Китая в другие страны Азии (Economist, 2023).

Китай, в свою очередь, рассматривает свои отношения с ЕС как часть своего геополитического соперничества с США и преследует три цели в отношении Союза. В частности, Пекин хочет ограничить поддержку ЕС инициатив США по сдерживанию Китая. В то же время Китай пытается сохранить доступ к технологиям и рынку ЕС, пока он проникает на рынки Глобального Юга. Посол Китая в ЕС Фу Цун предложил продолжить работу над Инвестиционным соглашением между ЕС и Китаем, отменив взаимные санкции и исключив из двусторонней повестки вопрос о войне в Украине. Эксперты называют политику Китая в отношении ЕС «стратегическим торможением», призывая Брюссель разработать новую повестку со стратегической ясностью и поставить перед собой более активные цели, помимо снижения рисков (Стек, 2023).

Государства ЕС заявляют о необходимости снижения зависимости от китайских инвестиций. ПИИ Китая в ЕС-27 и Великобританию увеличились с €7,9 миллиардов в 2020 году до €10,6 миллиардов в 2021 году. Эта

rights, European companies are less interested in such issues continuing their businesses in China. This makes the EU policy towards China complicated as the private sector ignores the policy of the EU. It is worth noting that there is also no united Europe, as members of the EU have different relationships with China at the individual level. However, some EU companies started relocation processes and organized their business in the ASEAN.

Hence, to meet a rival like China, the EU needs to improve its competitiveness, align its political and private sector goals, and adjust its global initiatives and strategies to make them more attractive.

References:

1. Barbero, Michele (2023). Europe is Trying (and Failing) to Beat China at the Development Game. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2023/01/10/europe-china-eu-global-gateway-bri-economic-development/>. Accessed on 01.03.2023.
2. Dominguez, Gabriel (2022). Even as China loses its luster, European companies continue to invest. Retrieved from <https://www.japantimes.co.jp/news/2022/09/15/business/china-europe-investment/>. Accessed on 10.03.2023.
3. Economist (2022). Multinational firms are finding it hard to let go of China. Retrieved from <https://www.economist.com/business/2022/11/24/multinational-firms-are-finding-it-hard-to-let-go-of-china>. Accessed on 14.03.2023.
4. Economist (2023). The growing alternatives to 'made in China'. Retrieved from <https://www.afr.com/world/asia/the-growing-alternatives-to-made-in-china-20230302-p5coyz>. Accessed on 14.03.2023.
5. European Commission (2023a). Global Gateway. Retrieved from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway_en. Accessed 10.03.2023.
6. European Commission (2023b). EU-China agreement explained. Retrieved from https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/china/eu-china-agreement/agreement-explained_en. Accessed on 14.03.2023.
7. Harper, Jo (2022). Will the EU move to curb Chinese investments? Retrieved from <https://www.dw.com/en/china-fears-eu-foreign-investment-strategy-at-a-crossroads/a-63546979>. Accessed on 01.03.2023.

IN 2021, CHINESE VENTURE CAPITAL INVESTMENT IN EUROPE MORE THAN DOUBLED TO A RECORD LEVEL OF €1.2 BILLION

В 2021 ГОДУ КИТАЙСКИЕ ВЕНЧУРНЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В ЕВРОПЕ БОЛЕЕ ЧЕМ УДВОИЛИСЬ И ДОСТИГЛИ РЕКОРДНОГО УРОВНЯ В €1,2 МИЛЛИАРДА

сумма инвестиций стала вторым самым низким годовым показателем (выше только 2020 года) для инвестиций Китая в Европе с 2013 года. Китай в основном инвестирует в Нидерланды, Германию и Францию. Важно отметить, что в 2021 году китайские венчурные инвестиции в Европу выросли более чем вдвое и достигли рекордного уровня в €1,2 миллиарда (Институт китайских исследований Меркатора, 2022). Правящая коалиция в Германии разрешила китайскому государственному судоходному гиганту COSCO купить долю менее 25% в порту Гамбурга. Изначально COSCO планировала приобрести 35% контейнерного терминала Теллерорт. Немецкие официальные лица объяснили это наличием угрозы для национальной безопасности. Чтобы проверить риски для национальной безопасности, ЕС ввел механизмы, которые замедлили китайские ПИИ. Стоит отметить, что 40% из 650 китайских инвестиций в Европе в период с 2010 по 2020 год были связаны с высоким или умеренным участием государственных или контролируемых государством компаний (Харпер, 2022).

Таким образом, Европейская политика в отношении китайских мер касательно Синьцзяна и Гонконга и других вопросов, связанных с правами человека, ухудшила двусторонние отношения. ЕС также критикует позицию Китая в отношении войны на Украине. Несмотря на наличие этих противоречий, экономические связи между Брюсселем и Пекином остаются крепкими. Важно отметить, что в то время как политики ЕС обеспокоены правами человека, европейские компании менее заинтересованы в таких вопросах, продолжая свой бизнес в Китае. Это усложняет по-

- [illegible]

литику ЕС в отношении Китая, поскольку частный сектор игнорирует политику ЕС. Стоит отметить, что единой Европы тоже нет, поскольку у членов ЕС разные отношения с Китаем на страновом уровне. Однако некоторые компании ЕС начали процессы передислокации и организовали свой бизнес в АСЕАН.

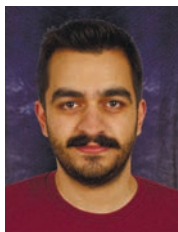
Следовательно, чтобы противостоять такому сопернику, как Китай, ЕС необходимо повысить свою конкурентоспособность, согласовать цели политиков и частного сектора и скорректировать свои глобальные инициативы и стратегии, чтобы сделать их более привлекательными.

Источники:

1. Барберо, Микеле (2023). Европа пытается (и терпит неудачу) победить Китай в игре развития. Доступно по адресу: <https://foreignpolicy.com/2023/01/10/europe-china-eu-global-gateway-bri-economic-development/>. Дата обращения: 01.03.2023.

- [illegible]

ULUSLARARASI GELİŞMELER ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN YEŞİL DÖNÜŞÜM HAMLELERİ

ABDULLAH ENES ERGEL

BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI

ТӘУЕЛСІЗ ЗЕРТТЕУШІ

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҮДЕРІС АЯСЫНДА ТҮРКИЯНЫҢ ЖАСЫЛ ТРАНСФОРМАЦИЯ БАСТАМАЛАРЫ

Kүresel bir kriz olarak nitelendirilen iklim değişikliğinin yıkıcı etkileri gün geçtikçe belirgin hale gelmekte, kolektif ve etkili çözümlerin eksikliği nedeniyle iklim değişikliğinin maliyeti hızla artmaktadır. Bu bağlamda, Dünya Ekonomik Forumu’nun (WEF) 2022 yılı Küresel Riskler Raporu, iklim değişikliğiyle mücadeledeki başarısızlık ve aşırı hava olaylarına bağlı olarak ortaya çıkabilecek olan riskleri, gelecek 10 yılda dünyanın karşılaşacağı en büyük iki risk olarak tanımlamıştır (Dünya Ekonomik Forumu, 2022). Bu doğrultuda Avrupa Çevre Ajansı, Avrupa Birliği’nin (AB) iklim değişikliği kaynaklı ekonomik kaybının 2020 yılında 12 milyar avroyu aştığını açıklamıştır. Söz konusu araştırmada Türkiye’nin 2020 yılında iklim değişikliği kaynaklı ekonomik kaybının da 356 milyon avro civarında olduğu belirtilmiştir (Euronews, 2022a). Bu çalışmada Türkiye’nin yeşil dönüşüm hamleleri incelenecektir.

Akdeniz kuşağında bulunan bir ülke olarak Türkiye, iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek bölgeler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’de iklim değişikliği nedeniyle oluşabilecek afetlerin riski giderek artmaktadır (Sayın, 2022). Bu durum karşısında Türkiye’nin iklim değişikliğine bağlı olarak yaşayabileceği kayıpların, önümüzdeki yıllarda artması muh-

**KÜRESEL BİR
KRİZ OLAN İKLİM
DEĞİŞİKLİĞİNİN
MALİYETİ,
KOLEKTİF VE ETKİLİ
ÇÖZÜMLERİN
EKSİKLİĞİ NEDENİYLE
HER GEÇEN GÜN
ARTMAKTADIR**

**ҰЖЫМДЫҚ
ЖӘНЕ ТИІМДІ
ШЕШІМДЕРДІҢ
ЖОҚТЫғыНАН
КЛИМАТТЫҢ
ӨЗГЕРІСІНІҢ
ҚҰНЫ, ЖАҒАЛЫҚ
ДАҒДАРЫС КҮН
САЙЫН ӨСУДЕ**

Жаһандық дағдарыс ретінде сипатталған климаттық өзгерістердің жойқын салдары күннен-күнге айқындалып, ұжымдық және тиімді шешімдердің жоқтығынан климаттың өзгеруі қарқынды белең алды. Осы тұрғыда Дүниежүзілік экономикалық форумның (ДЭФ) 2022 жаһандық тәуекелдер есебінде климаттың өзгеруімен және апатты ауа райы оқиғаларымен күресудегі сәтсіздікке байланысты туындауы мүмкін қауіп-қатерлер алдағы 10 жылда әлем тап болатын ең үлкен екі мәселе ретінде қарастырылды (ДЭФ, 2022). Осы бағытта Еуропалық қоршаған ортаны қорғау агенттігі Еуропалық Одақтың (ЕО) климаттың өзгеруіне байланысты экономикалық шығынының 2020 жылы 12 миллиард еуродан асқанын жариялады. Бұл зерттеуде Түркияның 2020 жылы климаттың өзгеруіне байланысты экономикалық шығынының 356 миллион еуроға жеткені көрсетілген (Euronews, 2022a).

Жерорта теңізі белдеуінің бір бөлігі ретінде Түркия климаттың өзгеруінен ең көп зардап шегетін аймақтардың қатарында. Сондықтан Түркиядағы климаттың өзгеруіне байланысты болуы мүмкін апаттар қаупі біртіндеп артып келеді (Сайын, 2022). Осы жағдайға байланы-

temeldir. The Economist'in hazırladığı 2040 Su Stresi haritasında; Türkiye'nin, su stresinin %80'in üzerinde olduğu bölgede yer alması, bu durumu destekler niteliktedir (Statista, 2022).

Bu kapsamda Türkiye'nin benimseyeceği ve sürdüreceği iklim politikaları ve takip edeceği yeşil dönüşüm stratejileri, iklim değişikliği krizine karşı mücadelesinde oldukça önemli bir role sahiptir. Bu kapsamda Türkiye'de yeşil dönüşüm kapsamında gerçekleşen ulusal gelişmelere baktığımızda Türkiye'nin 22 Nisan 2016 tarihinde imzaladığı Paris İklim Anlaşması'nı 7 Ekim 2021 tarihinde onaylaması, Türkiye'nin iklim politikaları ve yeşil dönüşüm stratejileri çerçevesinde önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Öyle ki bu anlaşmanın onaylanmasıyla birlikte, 2053 yılı için net sıfır emisyon hedefi ilan edilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022).

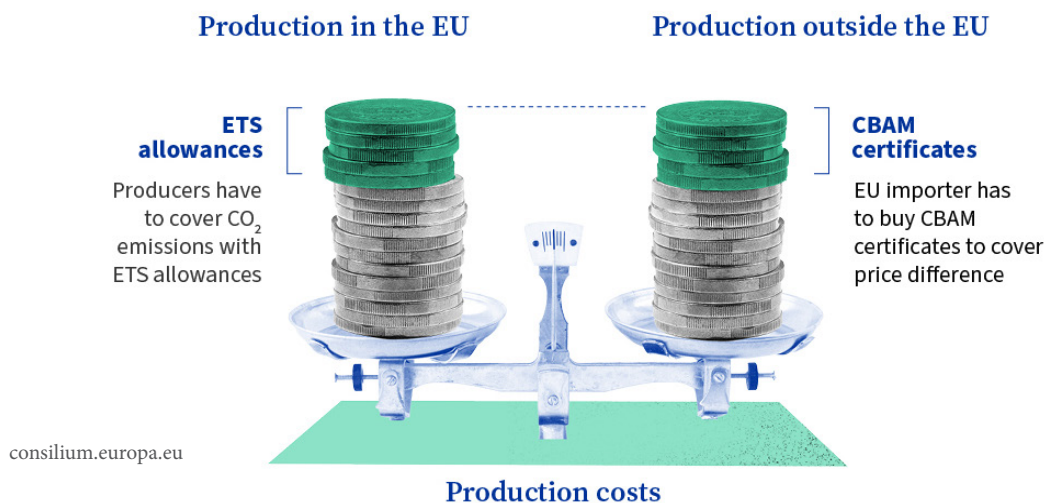
Bu önemli adımın ardından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın adı Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirilmiş, böylece iklim değişikliği etkileriyle mücadele etmek üzere ilk defa resmi bir devlet kurumu yetkilendirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022a).

сты Түркияның климаттың өзгеруіне байланысты мүмкін шығындары алдағы жылдары тіпті де артуы ықтимал. The Economist дайындаған 2040 су тапшылығы картасында Түркияның су стрессі 80 пайыздан жоғары аймақта болуы бұл жағдайды растайды (Statista, 2022).

Осы тұрғыда Түркия қабылдап, қолдайтын климат саясаттары мен ұстанатын жасыл трансформация стратегиялары климаттың өзгеруі дағдарысымен күресуде өте маңызды рөлге ие. Аталған Түркиядағы жасыл трансформация аясындағы ұлттық оқиғаларға қарасақ, Түркияның 2016 жылғы 22 сәуірде қол қойылған Париж климаттық келісімін 2021 жылғы 7 қазанда ратификациялауы, Бұл Түркияның климаттық саясаттары мен жасыл трансформация стратегиялары аясында маңызды қадам ретінде қарастырылады. Осы келісімнің мақұдануымен 2053 жылға арналған таза нөлдік эмиссия мақсаты жарияланды (Түркия Республикасы Сыртқы істер министрлігі, 2022).

Осы маңызды қадамнан кейін Қоршаған орта және урбанизация министрлігінің атауы Қоршаған ортаны қорғау, урбанизация және климаттың өзгеруі министр-

How will CBAM work?

Bu gelişmeler çerçevesinde Türkiye, 31 Ekim-12 Kasım 2021 tarihlerinde Birleşmiş Milletler 26. İklim Değişikliği Konferansı'na (COP26) ilk kez Paris Anlaşması'nı onaylamış bir ülke olarak katılım sağlamıştır. Glasgow şehrinde gerçekleşen toplantı sonucunda Türkiye, 2030'a kadar orman-sızlaşmayı durdurma ve tersine çevirme sözünü veren ülkeler arasında yer almıştır. Ayrıca Türkiye bu toplantıda, 2040 yılına kadar satışı yapılan tüm yeni otomobil ve kamyonetlerin sıfır emisyonla sahip olacağına yönelik bildiriye destek veren 24 ülkeden biri olmuştur (Karbon Saydamlık Projesi Türkiye, 2021).

11 Ocak 2022 tarihinde çeşitli kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör temsilcileri ile ilk İklim Değişikliği ve Uyum Koordinasyon Kurulu toplantısı gerçekleştirilmiş ve toplantıda Türkiye'nin 2053 Net Sıfır Emisyon hedefi doğrultusunda atacağı adımlar, ilgili bakanlıklar ve kurumlarca masaya yatırılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022b). 6 Şubat 2022 tarihinde ise "Yeşil Kalkınma Yolunda Türkiye" temalı bir istişare toplantısı düzenlenmiş, oluşturulacak iklim kanunu için ön değerlendirmeler yapılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022c). Bu doğrultuda 21-25 Mart 2022 tarihleri arasında gerçekleşen İklim Şurası sonucunda, iklim değişikliğiyle mücadelede kritik önem taşıması beklenen 217 tavsiye karar açıklanmıştır. Bu kararlardan bazılarının, hazırlanacak olan iklim kanununa referans olacağı belirtilmiş ve çeşitli alanlarda gerçekleşecek yeşil dönüşüm hareketleri için yol haritası belirlenmiştir (İklim Şurası, 2022). Bu gelişmeleri takiben, 30-31 Mart 2022 tarihlerinde gerçekleşen Eko İklim zirvesinde, iklim değişikliğinin ekonomiye etkileri ve yeşil dönüşümün tüm yönleri ele alınmış ve farkındalık artırıcı çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Çakır ve Arıkan, 2022).

**TÜRKİYE'NİN İKLİM
POLİTİKALARINDAKİ
DURAĞANLIK,
2016 YILINDA
İMZALANAN
PARİS İKLİM
ANLAŞMASI'NIN
7 EKİM 2021
TARİHİNDE
ONAYLANMASIYLA
BOZULMUŞTUR**

**2016 ЖЫЛЫ ҚОЛ
ҚОЙЫЛҒАН ПАРИЖ
КЛИМАТЫНЫҢ
КЕЛІСІМІН
2021 ЖЫЛДЫҢ
7 ҚАЗАНЫНДА
БЕКІТУМЕН
ТҮРКИЯНЫҢ
КЛИМАТ
САЯСАТЫНДАҒЫ
ТҰРАҚТЫЛЫҚ
БҰЗЫЛДЫ**

лігі болып өзгертілді, осылайша климаттың өзгеруінің салдарымен күресу үшін алғаш рет ресми мемлекеттік органға уәкілетті болды (Түркия Республикасы Министрлігі). Қоршаған орта, урбанизация және климаттың өзгеруі, 2022a).

Осы оқиғалар аясында Түркия Париж келісімін алғаш рет ратификациялаған ел ретінде 2021 жылы 31 қазан-12 қараша аралығында Біріккен Ұлттар Ұйымының Климаттың өзгеруі жөніндегі 26-шы конференциясына (COP26) қатысты. Глазгода өткен кездесу нәтижесінде Түркия 2030 жылға қарай орманды кесуді тоқтатуға және жоюға уәде берген елдердің қатарында болды. Сонымен қатар, Түркия осы жиналыста 2040 жылға дейін сатылатын барлық жаңа автомобильдер мен фургондардың нөлдік шығарындылары болады деген мәлімдемені қолдаған 24 елдің бірі болды (Түркия көміртегін ашу жобасы, 2021).

2022 жылдың 11 қаңтарында әртүрлі мемлекеттік мекемелер, үкіметтік емес ұйымдар және жеке сектор өкілдерінің қатысуымен Климаттың өзгеруі мен бейімделуді үйлестіру кеңесінің бірінші отырысы өтті, сондай-ақ, Түркияның 2053 таза нөлдік эмиссия мақсатына сәйкес жасайтын қадамдары тиісті министрліктер мен мекемелермен талқыланды (Түркия Республикасы Қоршаған орта, урбанизация және климаттың өзгеруі министрлігі, 2022b). 2022 жылдың 6 ақпанында «Түркия жасыл даму жолында» тақырыбымен консультативтік кездесу өтті және құрылатын климат туралы заңға алдын ала сарапқа салынды (Түркия Республикасы Қоршаған орта, урбанизация және климаттың өзгеруі министрлігі, 2022c). Осы бағытта 2022 жылдың 21-25 наурызы аралығында өткен Климаттық кеңестің нәтижесінде климаттың өзгеруімен күресте маңызды болып табылатын 217 ұсыныс

21 Haziran 2022 tarihinde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan İklim Değişikliği Başkanlığı'nın görev ve yetkileri belirlenmiş, bu kapsamda iklim değişikliği ile mücadele çerçevesinde ulusal ve uluslararası projeler hazırlamak ve iklim değişikliğine sebep olan sera gazı emisyonlarını ulusal ölçekte izlemek, kontrol etmek ve raporlamak gibi birçok önemli faaliyetin mevzuat çalışmalarını yürütme yetkisi İklim Değişikliği Başkanlığı'na verilmiştir (Resmi Gazete, 2022a).

Bu çerçevede yaşanan bir diğer önemli gelişme, iklim değişikliğiyle mücadele başlığını da bünyesinde barındıran Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının (SKA) ulusal gelişiminin takibi ve ilgili kurumlar arasındaki bağlantıyı sağlaması amacıyla Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu'nun kurulmasıdır (Resmi Gazete, 2022b). Bu kurum vesilesiyle, Türkiye'nin SKA İndeks skorunun ve sıralamasının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır. Halihazırda bu indekste 70,4 puan ile 163 ülke arasında 71. sırada yer alan Türkiye'nin son yıllarda yavaşlayan yükselişinin, gerçekleştirilmekte olan çalışmalar ile yeniden hızlanması beklenmektedir (Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2022).

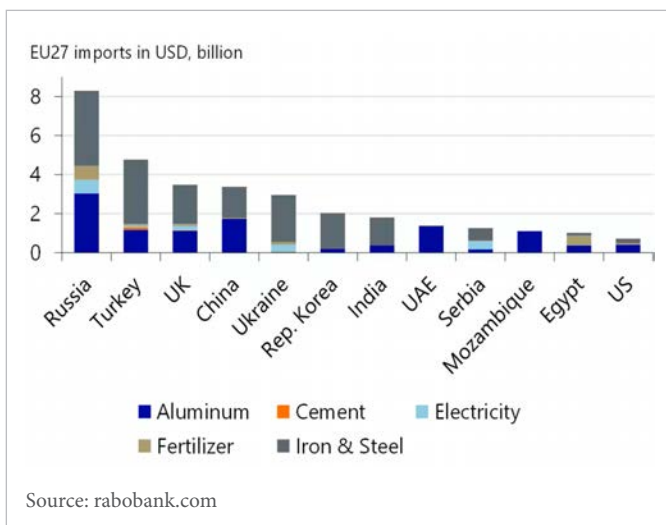
4 Eylül 2022 tarihinde Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından açıklanan Orta Vadeli Program'da ise düşük karbon ekonomisine geçişin küresel ölçekte önem kazandığına değinilmiş ve buna bağlı olarak tüm sektörlerde yeşil dönüşümü hızlandırmaya yönelik teşvik edici

жарияланды. Бұл шешімдердің кейбірінің дайындалатын климат туралы заңға сілтеме болатыны және түрлі аймақтарда болатын жасыл трансформация әрекеттері үшін жол картасы анықталғаны айтылды (Климаттық кеңес, 2022). Осы оқиғалардан кейін климаттың өзгеруінің экономикаға әсері және жасыл трансформацияның барлық аспектілері 2022 жылдың 30-31 наурызында өткен Экологиялық-климат саммитінде талқыланды және ақпараттандыру шаралары жүргізілді (Чакыр және Арыкан, 2022).

2022 жылғы 21 маусымда Қоршаған орта, урбанизация және климаттың өзгеруі министрлігі жанынан құрылған Климаттың өзгеруі жөніндегі президенттіктің міндеттері мен өкілеттіктері анықталды, осы тұрғыда климаттың өзгеруімен күресу шеңберінде ұлттық және халықаралық жобаларды дайындау, сондай-ақ климаттың өзгеруі жөніндегі президенттікке ұлттық ауқымда климаттың өзгеруін тудыратын парниктік газдар шығарындыларын мониторинг, бақылау және есеп беру сынды көптеген маңызды іс-шаралардың заңнамалық жұмыстарын жүргізуге өкілеттік берілді (Resmi gazete, 2022a).

Осы шеңбердегі тағы бір маңызды оқиға – климаттың өзгеруімен күрес тақырыбын қамтитын Біріккен Ұлттар Ұйымының Тұрақты даму мақсаттарының (ТДМ) ұлттық дамуын жалғастыру және тиісті мекемелер арасындағы байланысты қамтамасыз ету мақсатында Ұлттық тұрақты дамуы үйлестіру кеңесін құру (Resmi gazete, 2022b). Бұл мекеме арқылы Түркияның SDG индексінің ұпайы мен рейтингін жақсартуды мақсат етеді. Қазіргі уақытта осы индексте 70,4 ұпаймен 163 елдің ішінде 71-ші орында тұрған Түркияның соңғы жылдары жүргізіліп жатқан жұмысымен баяу өсуін жеделдету күтілуде (Тұрақты даму мақсаттары, 2022).

2022 жылдың 4 қыркүйегінде Қазына және Қаржы министрлігі жариялаған Орта мерзімді бағдарламада төмен көміртекті экономикаға көшу жаһандық ауқымда маңыздылыққа ие болғаны айтылды, сәйкесінше, барлық секторлардағы жасыл трансформацияны жеделдетуге бағыт-

политикаларын hayata геçирилеҗеғи ачылғанмыр (Түркия Сумһурбағһанлығы Стратеҗи ве Бүтҗе Бағһанлығы, 2022).

7-18 Касым 2022 тарихлеринде Мисыр’да геҗреклешен 27. Бирлеғһиш Миллетлер İklim Деғһишклығы Конференсы’на (COP27) катлан Түркияе, бу конферанста yeni Улusal Каткы Beyanı’nı ачылғанмыр. Buna göre Түркияе’nin, daha önce 2030 yılı için yüzde 21 olarak ачылғаннан артыштан азалтым hedefi, yeni Улusal Каткы Beyanı çerçevesinde yüzde 41’e yükseltilmiştir. Bu çerçevede, Түркияе’nin 2038 yılında karbon emisyonlarını tepe noktasına ulaştırması ve akabinde 2053 yılında net sıfır emisyon hedefine ilerleyeceғи duyurulmuştur (İklim Деғһишклығы Бағһанлығы, 2022).

Bu gelişmelerin yanı sıra, 2020 yılında elektrik üretiminin yüzde 42,3’ünü yenilenebilir kaynaklardan sağlayan Түркияе, bu oranla AB ortalamasının üzerine çıkmayı başarmıştır (Euronews, 2022b). 2020 yılında 95 bin 900 megawat olan elektrik kurulu gücünü, 2035 yılında 189 bin 700 megawata yükseltmeyi hedefleyen Түркияе, bu kapasite artışının 74,3’ünü yenilenebilir kaynakların artırımı ile sağlamayı amaçlamaktadır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2023).

Atık yönetimi kapsamında ise Түркияе’nin, 2022 yılında yüzde 27 seviyelerinde olan geri dönüşüm oranını 2035 yılına kadar yüzde 60’a çıkarmayı hedeflediғи görölmektedir (Түркияе Çevre Ajansı, 2022). Bu konuda önemli uygulamalardan birisi olan Avrupa Yeşil Mutabakatı’nın (AYM), Түркияе iklim politikalarına etkisini incelediğimizde AYM’nin benzer ve daha iddialı bir hedef koyduғи da görölmektedir. Öte yandan içerdiği bazı uygulamalar Түркияе ve AB arasındaki başта ticari ilişkiler olmak üzere çeşitli alanlarda bir takım yeni düzenlemeleri talep etmektedir.

2019 yılında Avrupa Birliği Komisyonu tarafından ачылған (AYM), küresel iklim деғһишклығы ile mücadele ko-

TÜRKİYE ULUSAL KATKI BEYANI ÇERÇEVESİNDE, 2038 YILINA KADAR ULUSAL KARBON EMİSYONLARINI TEPE NOKTASINA ULAŞTIRMAYI VE AKABİNDE 2053 YILINA KADAR NET SIFIR EMİSYON HEDEFİNE ERİŞMEYİ AMAÇLAMAKTADIR

TÜRKİYE 2038 YILINA KADAR ULUSAL KARBON EMİSYONLARINI TEPE NOKTASINA ULAŞTIRMAYI VE AKABİNDE 2053 YILINA KADAR NET SIFIR EMİSYON HEDEFİNE ERİŞMEYİ AMAÇLAMAKTADIR

талған ынталандырушы саясаттар жүзеге асырылатын болады (Түркия Стратегиясы және бюджет басқармасы, 2022).

2022 жылдың 7-18 қарашасында Египетте өткен Біріккен Ұлттар Ұйымының 27-ші Климаттың өзгеруі конференциясына (COP27) қатысқан Түркия осы конференцияда өзінің жаңа Ұлттық үлес мәлімдемесін жариялады. Осыған сәйкес Түркияның 2030 жылға дейін бұрын 21 пайыз деп жарияланған қысқарту мақсаты жаңа Ұлттық үлес мәлімдемесі аясында 41 пайызға көтерілді. Осы тұрғыда Түркияның 2038 жылы көміртегі шығарындыларының шыңына жететіні, содан кейін 2053 жылы таза нөлдік эмиссия мақсатына қарай жылжитыны жарияланды (Климаттың өзгеруі басқармасы, 2022).

Осы оқиғаларға қоса, 2020 жылы электр қуатының 42,3 пайызын жаңартылатын көздерден қамтамасыз ететін Түркия осы қарқынмен ЕО ортасынан асып түсті (Euronews, 2022b). Электр қуатының орнатылған қуатын 2020 жылы 95 мың 900 мегаватттан 2035 жылы 189 мың 700 мегаватқа дейін арттыруды мақсат етіп отырған Түркия бұл қуаттың 74,3-ін жаңартылатын ресурстарды көбейту арқылы қамтамасыз етуді мақсат етіп отыр (Энергия және табиғи ресурстар министрлігі, 2023).

Қалдықтарды басқару аясында Түркияның қайта өңдеу деңгейін 2022 жылы 27 пайыздан 2035 жылға қарай 60 пайызға дейін арттыруды мақсат етіп отырғаны байқалады (Түркия қоршаған ортаны қорғау агенттігі, 2022). Осыған байланысты маңызды тәжірибелердің бірі болып табылатын Еуропалық Жасыл Консенсустың (AYM) Түркияның климаттық саясаттарына әсерін қарастырғанымызда, АYM-нің ұқсас және амбициялық мақсат қойғаны байқалады. Екінші жағынан, құрамындағы кейбір қосымшалар

nusunda en iddialı gelişmelerden biri olarak görülmektedir. AB'nin yeni büyüme stratejisi olarak tanımlanan AYM, Avrupa kıtasının 2050 yılına kadar "karbon nötr" olma hedefini içeren bir yol haritası olarak da görülmektedir (Avrupa Komisyonu, 2022).

AYM'nin en önemli özelliklerinden biri, küresel ölçekte yeşil bir dönüşümü tetikleme potansiyeline sahip olmasıdır. Bu bağlamda, AYM doğrultusunda planlanan Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasının (SKDM), özellikle AB ile dış ticareti yoğun olan Türkiye gibi ülkeler açısından olumsuz sonuçlar doğurması beklenmektedir. Ancak bu olumsuz beklenti, Türkiye'nin daha güçlü iklim politikaları geliştirmesine de katkı sağlamaktadır.

Söz konusu mekanizma ile AB'ye ihraç edilen ürünlerin, karbon yoğunluğuna göre vergilendirilmesi planlanmaktadır. Dolayısıyla iklim mevzuatları zayıf olan ülkelerde üretilerek AB'ye ithal edilen ürünlerle, menşei AB ülkeleri olan ürünlerin karbon maliyetlerinin eşitlenmesi hedeflenmektedir. Başka bir deyişle SKDM kapsamında AB'ye ithalat yapan Avrupalı şirketlere, ithal ettikleri ürünlerin menşei olan ülkelerde ödenen karbon fiyatı ile AB'deki karbon fiyatı arasındaki farkı ödemek için SKDM sertifikaları satın alma zorunluluğu getirilmesi amaçlanmaktadır. Böylece, AB'nin karbon emisyonları azaltma hedeflerine yö-

әртүрлі салаларда, әсіресе Түркия мен ЕО арасындағы сауда қатынастарында кейбір жаңа ережелерді талап етеді.

2019 жылы Еуропалық Одақ Комиссиясы (ЕОК) жариялаған бұл жаһандық климаттың өзгеруімен күрестегі ең түбегейлі оқиғалардың бірі ретінде қарастырылады. ЕО-ның жаңа өсу стратегиясы ретінде анықталған ЕОК сонымен қатар еуропалық континенттің 2050 жылға қарай «көміртекті бейтарап» болу мақсатын қамтитын жол картасы ретінде қарастырылады (Еуропа комиссиясы, 2022).

АҰМ-нің ең маңызды ерекшеліктерінің бірі – оның жаһандық ауқымда жасыл түрлендіруді бастау мүмкіндігі бар. Осы тұрғыда Конституциялық сотқа сәйкес жоспарланған шекаралық көміртекті реттеу механизмінің (SKDM) ЕО-мен қарқынды сыртқы саудасы бар Түркия сияқты елдер үшін кері әсері болуы да бек мүмкін. Дегенмен, бұл жағымсыз күту Түркиядағы күшті климаттық саясаттардың дамуына да ықпал етеді.

Бұл механизм арқылы ЕО-ға экспортталатын өнімдерге көміртегі қарқындылығына қарай салық салу жоспарлануда. Сондықтан климаттық заңнамасы әлсіз елдерде өндірілген және ЕО-ға импортталатын өнімдердің көміртегі құнын ЕО елдерінен шыққан өнімдермен теңестіруге бағыт-

nelik taahhütleri ile uyumlu bir şekilde, ithalat yoluyla gelen emisyonların da azaltılması ön görülmektedir.

2022 yılında AB'nin toplam ithalat hacminden %3,3'lük pay alan Türkiye, AB'nin en fazla ithalat yaptığı altıncı ülkedir. Türkiye'nin ihracat hacminde %40,6 oranında paya sahip olan AB, Türkiye'nin en önemli ticaret ortakları arasında yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2023). Dolayısıyla SKDM'nin ilk etapta kapsayacağı sektörler de göz önüne alındığında (demir, çelik, çimento, alüminyum, gübre, hidrojen ve elektrik) Türkiye'nin SKDM'den en fazla etkilenecek olan ülkelere biri olması beklenmektedir (Energy Monitor, 2022). Bu doğrultuda TÜSİAD tarafından hazırlanan bir rapor, SKDM'nin Türkiye ihracatçısına tahmini olarak yılda 1.1-1.8 milyar avro yük getireceği hesaplanmıştır (Aşıcı, 2021).

Türkiye'nin AB'ye gerçekleştirdiği ihracatında, karbon yoğun ürünlerin ağırlığının fazla olması, henüz oluşum aşamasında olan SKDM'ye karşı tedbirler alınmasını ve politikalar üretilmesini olumlu yönde etkilemiştir. Bununla beraber Türkiye'nin, SKDM'den minimum düzeyde etkilenmek amacıyla AB Emisyon Ticaret Sistemi ile uyumlu çalışacak olan bir ulusal karbon fiyatlandırma mekanizmasının kurulması için çalışmalar yaptığı da bilinmektedir.

Sanayi devrimiyle birlikte başlayan yoğun fosil yakıt tüketimi, arazi kullanımındaki değişiklikler, ormansızlaşma ve sanayileşme gibi insan faaliyetleri, uzun vadede sera etkisine sebep olmakta ve bu etki dünya genelindeki ortalama sıcaklıkların artmasına yol açmaktadır. İklim değişikliği olarak sonuçlanan bu süreç; çevre, kentleşme, tarım, sağlık, su ve ekonomi gibi birçok alanı olumsuz etkilemekte, küresel ölçekte karşı karşıya kalınan en önemli sorunlardan biri olarak görülmektedir.

Bu kapsamda Birleşmiş Milletlere bağlı iklim bilimcilerden oluşan Hü-

KARBON VERGİSİ OLARAK DA ADLANDIRILAN SKDM, AB'YE İTHAL EDİLEN MALLARIN, ÜRETİM VE İTHALAT SÜREÇLERİNDE MEYDANA GELEN SERA GAZI EMİSYON MİKTARI İLE ORANTILI BİR FİNANSAL MALİYETİN İTHALATÇIYA YANSITILMASIDIR

KÖMİRTEK SALIĞI DEĞİŞİKLİĞİ ATALATYIN SKDM, İMPORTTARFA ЭСТІК ТАУАРЛАРЫН ӨНДІРУ ЖӘНЕ ІМPORT YDERISINDE BOLATYIN ПАРНИКАЛЫҚ ГАЗ ШЫҒАРУЛАРЫНЫҢ МӨЛМЕСІНЕ ПРОПРОЦИОНАЛДЫҚ ҚАРЖЫЛЫҚ ШЫҒЫНДЫ КӨРСЕТУІ БОЛЫП ТАБЫЛАДЫ

талған. Басқаша айтқанда, SKDM аясында ЕО-ға импорттаушы еуропалық компанияларға, импортталатын өнімдердің шыққан елдерінде төленген көміртегі бағасы мен ЕО-дағы көміртегі бағасы арасындағы айырмашылықты төлеу үшін SKDM сертификаттарын сатып алу міндеттемесін жүктеуге бағытталған. Осылайша, ЕО-ның көміртегі шығарындыларын азайту жөніндегі міндеттемелеріне сәйкес импорттан шығарылатын эмиссиялар да қысқарады деп болжануда.

2022 жылы ЕО-ның жалпы импорт көлемінің 3,3 пайызын құрайтын Түркия ЕО ең көп импорттаған алтыншы ел болып табылады. Түркияның экспорт көлеміндегі 40,6 пайыз үлесі бар ЕО Түркияның ең маңызды сауда серіктестерінің бірі болып табылады (Түркия Республикасы Сауда министрлігі, 2023). Сондықтан SKDM бірінші кезекте қамтитын секторларды (темір, болат, цемент, алюминий, тыңайтқыш, сутегі және электр энергиясы) ескере отырып, Түркияның SKDM-тен ең көп зардап шегетін елдердің бірі болады деп күтілуде (Energy Monitor, 2022). Осы бағытта TÜSİAD дайындаған есеп SKDM түрік экспорттаушыларына жылына 1,1-1,8 миллиард еуronың болжалды ауыртпалығын әкелетінін есептеді (Ашысы, 2021).

Түркияның ЕО-ға экспортында көміртекті көп тұтынатын өнімдердің жоғары салмағы әлі қалыптасу сатысында тұрған SKDM-ге қарсы шаралар қабылдауға және саясат жасауға оң әсер етті. Сондай-ақ Түркияның SKDM минималды деңгейде әсер ету үшін ЕО шығарындылары сауда жүйесімен үйлесімді жұмыс істейтін ұлттық көміртегі бағасы механизмін құру үшін жұмыс істеп жатқаны белгілі.

Өнеркәсіптік революциямен басталған қазбалы отынды қарқынды тұтыну, жер пайдаланудағы өзгерістер, ормандарды кесу және

күметлерарасы Ікlim Деğişiklięi Paneli (IPCC), дүнйаның 1850 жылдан бу яна орталыма күресел сыйақлығының 1,1°C арттығын теспит етmiştir. Бу дoғрyлтуда еđer күресел сера газы емисйонларында ciddi азальмалар олмалса, 21. yўзылда критик seviye оларак kabul edilen 1,5°C күресел сыйақлык сыйры ашылмак ve күресел ысынманын yараттығы тaхрибат, онарылмасы мүмкүн олмайамак дўзее еришемактыр.

IPCC raporlarına göre, Türkiye'nin de içinde bulunduęu Akdeniz kuşağı, iklim деğişiklięinden en çok etkilenmesi beklenen bölgeler arasında yer almaktadır. Bu dоғrultuda, başta Türkiye olmak üzere Balkanlar, İber Yarımadası ve Kuzey Afrika'da meydana gelecek ısınma oranlarının, күресел yıllık ısınma oranlarına kıyasla yüzde 40-50 daha yüksek değерlere ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu noktada Türkiye'nin, iklim деğişiklięine karşı mücadelede insan kaynaklı емисйонларын азальтмасы ve iklim деğişiklięийле mücadeleye uygun politikalar benimsemesi oldukça kritiktir.

Bu kapsamda, Türkiye'nin yeşil dönüşüm politikaları çerçevesinde yaşadığı temel kırılım, Paris Anlaşması'nın onaylanmasıydı. Bu kırılımı tetikleyen itici güç ise Yeşil Mutabakat kapsamında geliştirilen Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması'ydı. Öyle ki bu mekanizmanın, AB ile uyumlu bir yeşil dönüşüm politikası uygulamaması halinde Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihracatı ciddi derecede olumsuz etkilemesi öngörülmektedir. Bu kapsamda Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan, Yeşil Mutabakat Eylem Planı takip edilmekte ve AB ile uyum-

↑

индустрияландыру сияқты адам әрекеттері ұзақ мерзімді перспективада парниктік әсерді тудырады және бұл әсер бүкіл әлем бойынша орташа температураның жоғарылауына әкеледі. Климаттың өзгеруіне әкелетін бұл процесс қоршаған орта, урбанизация, ауыл шаруашылығы, денсаулық сақтау, су және экономика сияқты көптеген салаларға теріс әсер етеді, сондай-ақ климаттың өзгеруі жаһандық ауқымда кездесетін маңызды мәселелердің бірі ретінде қарастырылады.

Осы тұрғыда Біріккен Ұлттар Ұйымына қарасты климатты зерттейтін ғалымдардан құралған Климаттың өзгеруі жөніндегі үкіметаралық комиссия (IPCC) 1850 жылдан бері жер шарының орташа жаһандық температурасы 1,1°C-қа көтерілгенін анықтады. Тиісінше, егер жаһандық парниктік газдар шығарындыларының айтарлықтай қысқаруы болмаса, XXI ғасырда сыни деңгей деп саналатын жаһандық температураның 1,5°C шегінен асып, жаһандық жылырудан келетін залал орны толмас деңгейге жетеді.

IPCC есептеріне сәйкес, Жерорта теңізі белдеуі, соның ішінде Түркия, климаттың өзгеруінен ең көп зардап шегетін аймақтардың қатарында. Бұл бағытта Балқан түбегінде, Пиреней түбегінде және Солтүстік Африкада, әсіресе Түркияда болатын жылыну жылдамдығы жаһандық жылдық жылыну жылдамдығымен салыстырғанда 40-50 пайызға жоғары мәндерге жетеді деп болжануда. Осы кезде Түркияның климаттың

Türkiye'de ve Seçili Ülkelerde İklim Riski ve Kırılганlığı

Tarım, ormancılık ve балықчылық (GSYH'nın %'si)						
2050 yılında yıllık aşırı sıcak gün sayısında artış						
Varlıklar için ortalama yıllık risk						
Refah için ortalama yıllık risk						
Zorla yerinden edilen nüfus						
Maruz durumdaki nüfus (toplamın %'si olarak)						
	Avustralya	Almanya	İtalya	Meksika	Türkiye	ABD
	Düşük	Orta	Yüksek			

Source: worldbank.org

lu çevre ve iklim düzenlemelerinin Türkiye’de de uygulanması için çalışmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda AB’nin, Yeşil Mutabakat çerçevesinde geliştirdiği radikal iklim politikalarıyla, uluslararası iklim politikalarına yön verdiği de söylenebilir.

Yenilenebilir enerji ve geri dönüşüm alanlarında iddialı hedefler benimseyen Türkiye, karbon emisyonlarını sınırlamak konusunda da projeler yürütmektedir. Bu noktada Türkiye’nin yakın zamanda bir iklim kanunu hazırlaması ve meclisten geçirmesi beklenmektedir. Bu gelişmeye paralel olarak, Türkiye’de ulusal bir Emisyon Ticaret Sistemi’nin (ETS) kurulması ve tıpkı AB ETS’sinde olduğu gibi “kirleten öder” politikasını benimsemesi öngörülmektedir.

Bu öngörülerle birlikte, Türkiye’nin ulusal hidrojen stratejisi kapsamında özellikle yeşil hidrojen üretimi ve dağıtımı için yatırım hazırlığında olduğu söylenebilir. Elektrik üretimindeki yenilenebilir enerji payını daha üst seviyelere taşımayı planlayan Türkiye’nin, RePowerEU projesinin de etkisiyle birlikte AB’nin önemli bir temiz enerji tedarikçisi olma potansiyeli bulunmaktadır.

Sonuç olarak dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye gündeminde de yeşil politikaların öneminin artması ve yeşil dönüşümü hızlandıracak düzenlemelerle birlikte, gündelik hayatın birçok noktasında değişim yaşanması beklenmektedir. Özellikle 2021 ve 2022 yıllarında gerçekleşen gelişmeler dikkate alındığında, Türkiye’nin sürdürülebilirlik temelinde yapısal reformlar yapma hazırlığında olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, iklim değişikliğine karşı mücadelede insan kaynaklı emisyonların azaltılmasına yönelik yaklaşımların ve stratejilerin önem kazanacağı açıktır. Bu noktada en hızlı değişimin mobilitede olması beklenmektedir. 2040 yılına kadar tüm yeni otomobil ve kamyonet satışlarının sıfır emisyonu sahip olması taahhüdünde bulunan Türkiye’nin, yeşil mobilite (elektrikli araçlar ve yakıt hücreli araçlar) konusunda önemli ilerlemeler kat etmesi beklenmektedir.

Kaynakça:

1. Aşıcı, Ahmet Atıl (2021). Avrupa Birliği’nin Sınırdaki Karbon Uyarlaması Mekanizması ve Türkiye Ekonomisi. Alınan yer: <https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/CKeditorImages/20210106-00011055.pdf>. Erişim tarihi: 13.02.2023.
2. Avrupa Komisyonu (2022). Avrupalı Yeşil Bir Anlaşma. Alınan yer: <https://commission.europa.eu/strate>

өзгеруімен күресуде адами фактордан туындайтын шығарындыларын азайтуы және климаттың өзгеруімен күресуге қолайлы саясаттарды қабылдауы өте маңызды.

Осы тұрғыда Түркияның жасыл трансформация саясаттары аясында бастан кешкен негізгі сәтсіздігі Париж келісімін ратификациялау болды. Бұл бұзылуды тудырған қозғаушы күш «Жасыл мәміле» аясында әзірленген шекарадағы көміртекті реттеу механизмі болды. Бұл механизм Түркияның ЕО-мен үйлесімді жасыл трансформация саясатын жүзеге асырмаса, ЕО-ға экспортына елеулі кері әсер етеді деп күтілуде. Осы тұрғыда Сауда министрлігі дайындаған Жасыл келісім әрекет жоспары орындалады және Түркияда Еуропалық Одақпен үйлесімді экологиялық және климаттық ережелерді енгізу үшін зерттеулер жүргізілуде. Осы тұрғыда ЕО-ның «Жасыл келісім» аясында әзірлеген радикалды климат саясаттарымен халықаралық климат саясатын қалыптастырып жатқанын айтуға болады.

Жаңартылатын энергия және қайта өңдеу салаларында өршіл мақсаттарды қабылдаған Түркия көміртегі шығарындыларын шектеу жобаларын да жүзеге асыруда. Осыған орай Түркия жақын арада климат туралы заң дайындап, қабылдайды деген болжамда. Осы дамумен қатар Түркияда шығарындыларды сатудың ұлттық жүйесі (ETS) құрылады, сондай-ақ ол ЕО ETS сияқты «ластаушы төлейді» саясатын қабылдайды деп күтілуде.

Осы болжамдармен Түркияның ұлттық сутегі стратегиясы аясында әсіресе жасыл сутегіні өндіру және тарату үшін инвестицияға дайындалуда деуге әбден болады. Электр энергиясын өндірудегі жаңартылатын энергия үлесін арттыруды жоспарлап отырған Түркияның RePowerEU жобасының әсерімен ЕО үшін маңызды таза энергия жеткізушісі болу мүмкіндігі бар.

Нәтижесінде әлемнің көптеген елдері сияқты Түркияның күн тәртібіндегі жасыл саясаттардың маңыздылығының артуы және жасыл түрлендіруді жеделдететін ережелермен күнделікті өмірдің көптеген саласында өзгеріс болуы күтілуде. Әсіресе 2021 және 2022 жылдардағы оқиғаларды ескере отырып, Түркияның тұрақтылық негізінде құрылымдық реформалар жасауға дайын-

gy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en. Ерісім tarihi: 11.02.2023.

3. Çakır, Merve Özlem ve Arıkan, Ömer (2022). Eko İklim Zirvesi'nde Rekorlara İmza Atıldı. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/cevre/eko-iklim-zirvesinde-rekorlara-imza-atildi/2562503>. Ерісім tarihi: 20.01.2023.
4. Dünya Ekonomi Forumu (2022). 2022 Küresel Risk Raporu: Bilmeniz Gerekenler. Alınan yer: <https://www.weforum.org/agenda/2022/01/global-risks-report-climate-change-covid19/>. Ерісім tarihi: 14.01.2023.
5. Energy Monitor (2022). Haftalık Veriler: AB'nin Karbon Sınır Ayar Mekanizması En Çok Rusya, Çin ve Birleşik Krallığı Etkileyecek. Alınan yer: [https://www.energy-monitor.ai/policy/carbon-markets/eus-cbam-to-impact-russia-china/#:~:text=7%20February%202022-,Weekly%20data%3A%20EU's%20CBAM%20to%20impact%20Russia%2C%20China%20and%20the,come%20from%20just%20five%20countries](https://www.energy-monitor.ai/policy/carbon-markets/eus-cbam-to-impact-russia-china/#:~:text=7%20February%202022-,Weekly%20data%3A%20EU's%20CBAM%20to%20impact%20Russia%2C%20China%20and%20the,come%20from%20just%20five%20countries.). Ерісім tarihi: 11.02.2023.
6. Euronews (2022a). İklim Değişikliğinin Maliyeti: AB ve Türkiye'de İklim Krizinin Ekonomik Kaybı Artıyor. Alınan yer: <https://tr.euronews.com/green/2022/11/11/iklim-degisikliginin-maliyeti-ab-ve-turkiyede-iklim-kri-zinin-ekonomik-kaybi-artiyor>. Ерісім tarihi: 15.01.2023.
7. Euronews (2022b). Elektrik Üretiminde Yenilenebilir Enerjinin Oranı: Türkiye, AB Ortalamasının Üstünde. Alınan yer: <https://tr.euronews.com/2022/02/23/elektrik-uretiminde-yenilenebilir-kaynaklar-n-oran-turkiye-ab-ortalama-n-n-ustunde>. Ерісім tarihi: 24.01.2023.
8. İklim Değişikliği Bakanlığı (2022). Türkiye Ulusal Katkı Beyanı'nı COP27'de Açıkladı. Alınan yer: <https://iklim.gov.tr/turkiye-ulusal-katki-beyani-ni-cop27-de-acikladi-haber-84#:~:text=%C3%87evre%2C%20%C5%9Eehircilik%20ve%20%C4%B0klim%20De-%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi,y%C3%BCzde%2041%20oran%C4%B1nda%20azalt%C4%B1ma%20y%C3%BCksetti>. Ерісім tarihi: 23.01.2023.
9. İklim Şurası (2022). Komisyon Tavsiye Kararları. Alınan yer: <https://iklirmsurasi.gov.tr/public/images/sonucbildirgesi.pdf>. Ерісім tarihi: 20.01.2023.
10. Karbon Saydamlık Projesi Türkiye (2021). COP26'da Neler Oldu? Alınan yer: <https://cdpturkey.sabanciuniv.edu/tr/content/cop26da-neler-oldu>. Ерісім tarihi: 17.01.2023.
11. Resmi Gazete (2022a). İklim Değişikliği Bakanlığı Hizmet Birimleri ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. Alınan yer: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/06/20220621-1.htm>. Ерісім tarihi: 20.01.2023.
12. Resmi Gazete (2022b). Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu. Alınan yer: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/CumhurbaskanligiGenelgele-ri/20220719-12.pdf>. Ерісім tarihi: 20.01.2023.
13. Sayın, Esra (2022). Türkiye İklim Krizinden Ne Kadar Etkilenecek? Alınan yer: <https://www.trthaber.com/haber/cevre/turkiye-iklim-krizinden-ne-kadar-etkilen-cek-670445.html>. Ерісім tarihi: 18.01.2023.
14. Statista (2022). 2040'da Nerede En Çok Su Stresi Yaşanacaktır. Alınan yer: <https://www.statista.com/chart/26140/water-stress-projections-global/>. Ерісім tarihi: 17.01.2023.
15. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri İndeksi (2022). Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri: Tablo ve Eği-

dalıп жатқаны байқалады. Осыған байла-нысты климаттың өзгеруіне қарсы күресте адам әсерінен шығарылатын шығарынды-ларды азайту тәсілдері мен стратегиялары маңыздылыққа ие болатыны анық. Осы сәтте ең жылдам өзгеріс ұтқырлықта бола-ды деп күтілуде. 2040 жылға қарай барлық жаңа жеңіл автокөліктер мен жеңіл жүк көліктері сатылымдарында нөлдік шыға-рындылар міндеттемесін алған Түркия жа-сыл мобильділікте (электрлік көліктер және жанармай жасушалары көліктері) айтар-лықтай ілгерілеушілікке қол жеткізеді дей аламыз.

Дереккөз:

1. Ашысы, Ахмет Атил (2021). Еуропалық Одақтың шекарадағы көміртекті бейімдеу механизмі және түрік экономикасы. Сілтеме: <https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/CKeditorImag es/20210106-00011055.pdf>. Қаралған уақыты: 13.02.2023.
2. Дүниежүзілік экономикалық форум (2022). Жаһандық тәуекел туралы есеп 2022: Сіз нені білуіңіз керек. Сілтеме: <https://www.weforum.org/agenda/2022/01/global-risks-report-climate-change-covid19/>. Қаралған уақыты: 14.01.2023.
3. Еуропалық комиссия (2022). Еуропалық жасыл келісім. Сілтеме: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en. Қаралған уақыты: 11.02.2023.
4. Euronews (2022a). Климаттың өзгеруінің құны: ЕО мен Түркиядағы климаттық дағдарыстың экономи-калық шығыны артады. Сілтеме: <https://tr.euronews.com/green/2022/11/11/iklim-degisikliginin-maliyeti-ab-ve-turkiyede-iklim-kri-zinin-ekonomik-kaybi-artiyor>. Қаралған уақыты: 15.01.2023.
5. Euronews (2022b). Электр энергиясын өндірудегі жаңартылатын энергияның қатынасы: Түркия ЕО ортасынан жоғары. Сілтеме: <https://tr.euronews.com/2022/02/23/elektrik-uretiminde-yenilenebilir-kaynaklar-n-oran-turkiye-ab-ortalama-n-n-ustunde>. Қаралған уақыты: 24.01.2023.
6. Климаттың өзгеруі жөніндегі басқарма (2022). Түркия COP27-де Ұлттық үлес туралы мәлім-демесін жариялады. Сілтеме: <https://iklim.gov.tr/turkiye-ulusal-katki-beyani-ni-cop27-de-acikladi-haber-84#:~:text=%C3%87evre%2C%20%C5%9Eehircilik%20ve%20%C4%B0klim%20De-%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi,y%C3%BCzde%2041%20oran%C4%B1nda%20azalt%C4%B1ma%20y%C3%BCksetti>. Қаралған уақыты: 23.01.2023.
7. Климаттық кеңес (2022). Комиссия ұсынымдары. Сілтеме: <https://iklirmsurasi.gov.tr/public/images/sonucbildirgesi.pdf>. Қаралған уақыты: 20.01.2023.
8. Көміртекті ашу жобасы Түркия (2021). COP26-да не болды? Сілтеме: <https://cdpturkey.sabanciuniv.edu/tr/content/cop26da-neler-oldu>. Қаралған уақыты: 17.01.2023.
9. Resmi gazete (2022a). Климаттың өзгеруі жөнін-дегі басқарма қызмет бөлімшелері және жү-

16. Türkiye Cumhuriyeti Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022a). Tarihçemiz. Alınan yer: <https://www.csb.gov.tr/tarihcemiz-i-7012>. Erişim tarihi: 15.01.2023.
 17. Türkiye Cumhuriyeti Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022b). İklim Değişikliği ve Uyum Koordinasyon Kurulunun İlk Toplantısı Gerçekleşti. Alınan yer: <https://csb.gov.tr/iklim-degisikligi-ve-uyum-koordinasyon-kurulunun-ilk-toplantisi-gerceklesti-bakanlik-faaliyetleri-32026>. Erişim tarihi: 19.01.2023.
 18. Türkiye Cumhuriyeti Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022c). "Yeşil Kalkınma Yolunda Türkiye" İstisare Toplantısı Sonuç Bildirgesi. Alınan yer: <https://csb.gov.tr/yesil-kalkinma-yolunda-turkiye-istisare-toplantisi-sonuc-bildirgesi-bakanlik-faaliyetleri-32046>. Erişim tarihi: 19.01.2023.
 19. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2022). İklim Değişikliğiyle Mücadelenin Önemi. Alınan yer: <https://www.mfa.gov.tr/iklim-degisikligiyle-mucadelenin-onemi.tr.mfa>. Erişim tarihi: 18.01.2023.
 20. Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2023). Bakan Dönmez, "Türkiye'nin Ulusal Enerji Planı"nı Tanıttı. Alınan yer: <https://enerji.gov.tr/haber-detay?id=21102>. Erişim tarihi: 25.01.2023.
 21. Türkiye Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2022). Orta Vadeli Program. Alınan yer: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/09/Orta-Vadeli-Program-2023-2025.pdf>. Erişim tarihi: 22.01.2023.
 22. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı (2023). Yayı Basımızdaki Dev Pazar Avrupa Birliği. Alınan yer: <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi#:~:text=AB%2C%202022%20y%C4%B1%C4%B1nda%20103%2C1,aralar%C4%B1nda%20yapt%C4%B1%C4%9F%-C4%B1%20ticaret%20hari%C3%A7%20tutuldu%C4%9Funda>. Erişim tarihi: 14.02.2023.
 23. Türkiye Çevre Ajansı (2022). "Yeşil Kalkınma Yolunda Türkiye" İstisare Toplantısı Sonuç Bildirgesi. Alınan yer: <https://tuca.gov.tr/haber/yesil-kalkinma-yolunda-turkiye-istisare-toplantisi-sonuc-bildirgesi/20>. Erişim tarihi: 03.02.2023.

мыс тәртібі мен принциптері туралы ереже. Сілтеме: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/06/20220621-1.htm>. Қаралған уақыты: 20.01.2023.

 10. Resmi gazete (2022b). Ұлттық тұрақты дамуды үйлестіру кеңесі. Сілтеме: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/CumhurbaskanligiGenelgeleiri/20220719-12.pdf>. Қаралған уақыты: 20.01.2023.
 11. Сайын, Эсра (2022). Түркия климаттық дағдарыстан қаншалықты зардап шегеді? Сілтеме: <https://www.trthaber.com/haber/cevre/turkiye-iklim-krizinden-ne-kadar-etkilenecek-670445.html>. Қаралған уақыты: 18.01.2023.
 12. Statista (2022). 2040 жылы ең көп су күйзелісін қай жерде бастан кешіруге болады. Сілтеме: <https://www.statista.com/chart/26140/water-stress-projections-global/>. Қаралған уақыты: 17.01.2023.
 13. Тұрақты даму мақсаттарының индексі (2022). Түркияның тұрақты даму мақсаттары: кесте және трендтер. Сілтеме: <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/turkey>. Қаралған уақыты: 22.01.2023.
 14. Түркия Республикасы Қоршаған орта, урбанизация және климаттың өзгеруі министрлігі (2022a). Біздің тарихымыз. Сілтеме: <https://www.csb.gov.tr/tarihcemiz-i-7012>. Қаралған уақыты: 15.01.2023.
 15. Түркия Республикасы Қоршаған орта, урбанизация және климаттың өзгеруі министрлігі (2022b). Климаттың өзгеруі және бейімделу жөніндегі үйлестіру кеңесінің бірінші отырысы өтті. Сілтеме: <https://csb.gov.tr/iklim-degisikligi-ve-uyum-koordinasyon-kurulunun-ilk-toplantisi-gerceklesti-bakanlik-faaliyetleri-32026>. Қаралған уақыты: 19.01.2023.
 16. Түркия Республикасы Қоршаған орта, урбанизация және климаттың өзгеруі министрлігі (2022c). «Түркия жасыл даму жолында» консультативтік кездесуінің қорытынды декларациясы. Сілтеме: <https://csb.gov.tr/yesil-kalkinma-yolunda-turkiye-istisare-toplantisi-sonuc-bildirgesi-bakanlik-faaliyetleri-32046>. Қаралған уақыты: 19.01.2023.
 17. Түркия Республикасы Сыртқы істер министрлігі (2022). Климаттың өзгеруімен күрестің маңыздылығы. Сілтеме: <https://www.mfa.gov.tr/iklim-degisikligiyle-mucadelenin-onemi.tr.mfa>. Қаралған уақыты: 18.01.2023.
 18. Түркия Республикасы Энергетика және табиғи ресурстар министрлігі (2023). Министр Дөнмез «Түркияның ұлттық энергия жоспарын» таныстырды. Сілтеме: <https://enerji.gov.tr/haber-detay?id=21102>. Қаралған уақыты: 25.01.2023.
 19. Түркия президентігінің стратегия және бюджет бөлімі (2022). Орта мерзімді бағдарлама. Сілтеме: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/09/Orta-Vadeli-Program-2023-2025.pdf>. Қаралған уақыты: 22.01.2023.
 20. Түркия Республикасы Сауда министрлігі (2023). Біздің жанымыздағы алып нарық Еуропалық Одақ. Сілтеме: <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi#:~:text=AB%2C%202022%20y%C4%B1%C4%B1nda%20103%2C1,aralar%C4%B1nda%20yapt%C4%B1%C4%9F%-C4%B1%20ticaret%20hari%C3%A7%20tutuldu%C4%9Funda>. Қаралған уақыты: 14.02.2023.
 21. Түркияның қоршаған ортаны қорғау агенттігі (2022). «Түркия жасыл даму жолында» консультативтік кездесуінің қорытынды декларациясы. Сілтеме: <https://tuca.gov.tr/haber/yesil-kalkinma-yolunda-turkiye-istisare-toplantisi-sonuc-bildirgesi/20>. Қаралған уақыты: 03.02.2023.
 22. Чакыр, Мерве Өзлем және Арикан, Өмер(2022). Экологиялық климат саммитінде рекордтар орнатылды. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/cevre/eko-iklim-zirvesinde-rekorlara-imza-atildi/2562503>. Қаралған уақыты: 20.01.2023.
 23. Энергия мониторы (2022). Апталық деректер: ЕО-ның көміртегі шекарасын реттеу механизмі Ресейге, Қытайға және Ұлыбританияға көбірек әсер етеді. Сілтеме: <https://www.energymonitor.ai/policy/carbon-markets/eus-cbam-to-impact-russia-china/#:~:text=7%20February%202022-,Weekly%20data%3A%20EU's%20CBAM%20to%20impact%20Russia%2C%20China%20and%20the,come%20from%20just%20five%20countries>. Қаралған уақыты: 11.02.2023.

SOFT AND HARD SKILLS IN DEMAND

PROF. GULNAR NADIROVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

In the dynamic and complex job market of the modern world, both hard and soft skills have become increasingly important for individuals to succeed in their professional lives. Hard skills refer to the specific technical knowledge and abilities required for a particular job or industry that an individual acquires through formal education, training, or experience, such as proficiency in computer programming or proficiency in a foreign language. These skills are easily measurable and quantifiable, and they can be taught in a classroom, through online courses, or on-the-job training (Investopedia, 2022). Examples of hard skills include computer programming, data analysis, project management, and language proficiency. On the other hand, soft skills are interpersonal and emotional abilities that allow individuals to interact effectively with others and adapt to new situations, such as communication, leadership, teamwork, and problem-solving (Cambridge Dictionary, n.d.). These skills are not easily measurable, and they are often referred to as people skills or interpersonal skills, yet the role of those skills in the modern workplace is colossal. While previously more attention was traditionally focused on the development of hard skills, recent decades brought increased recognition of soft skills as well. For instance, OECD (2015) named soft skills – “skills for social progress” and “21st-century skills”, emphasizing their ever-increasing significance.

СПРОС НА МЯГКИЕ И ЖЕСТКИЕ НАВЫКИ

На динамичном и сложном рынке труда современного мира как жесткие (квалификационные), так и мягкие (социальные) навыки становятся все более важными для достижения успеха в профессиональной жизни. Квалификационные навыки относятся к конкретным техническим знаниям и способностям, необходимым для конкретной работы или отрасли, которые человек приобретает посредством формального образования, обучения или опыта, такого как владение компьютерным программированием или владение иностранным языком. Эти навыки легко измерить и подсчитать, и им можно обучать в классе, на онлайн-курсах или на рабочем месте (Инвестопедия, 2022). Примеры сложных жестких навыков включают компьютерное программирование, анализ данных, управление проектами и знание языков. С другой стороны, мягкие навыки – это межличностные и эмоциональные способности, которые позволяют людям эффективно взаимодействовать с другими и адаптироваться к новым ситуациям, таким как общение, лидерство, командная работа и решение проблем (Кембриджский словарь, б.д.). Эти навыки нелегко измерить, и их часто называют навыками работы с людьми или навыками межличностного общения, однако роль этих навыков на современном рабочем месте колоссальна. Если раньше больше внимания

The role of higher education institutions in developing these skills is essential as they prepare students for the job market. Employers are looking for graduates who possess both hard and soft skills. Hard skills demonstrate the technical expertise required for the job, while soft skills show how well the graduate can work with others and handle tasks effectively. Therefore, it is critical for higher education institutions to offer courses and training that develop both hard and soft skills among students. Thus, in countries with long and rich academic histories, their higher education systems have always worked as platforms for students to acquire both hard and soft skills through classroom instruction, practical work experience, and extra-curricular activities. Some of the most widely adopted ways that higher education institutions help students develop hard and soft skills include:

Curriculum Development

Higher education institutions develop curriculums that equip students with both hard and soft skills. The curriculum is designed to provide students with the necessary technical knowledge and skills needed in their chosen profession. At the same time, it also offers courses that develop soft skills such as communication, critical thinking, and problem-solving;

Co-Curricular Activities

Higher education institutions offer co-curricular activities such as sports, clubs, and volunteer work that help students develop their soft skills. For instance, being part of a sports team helps students develop teamwork, leadership, and time management skills;

Internships

Internships provide students with an opportunity to apply the technical

**BOTH HARD AND
SOFT SKILLS
HAVE BECOME
INCREASINGLY
IMPORTANT FOR
INDIVIDUALS TO
SUCCEED IN THEIR
PROFESSIONAL LIVES**

**КАК ЖЕСТКИЕ
(КВАЛИФИКАЦИОН-
НЫЕ), ТАК И МЯГКИЕ
(СОЦИАЛЬНЫЕ)
НАВЫКИ СТАНОВЯТСЯ
ВСЕ БОЛЕЕ ВАЖНЫМИ
ДЛЯ ДОСТИЖЕНИЯ
УСПЕХА В ПРОФЕС-
СИОНАЛЬНОЙ
ЖИЗНИ**

традиционно уделялось развитию жестких навыков, то в последние десятилетия возросло признание и социальных навыков. Например, ОЭСР (2015) назвала мягкие навыки – «навыками для социального прогресса» и «навыками 21 века», подчеркнув их все возрастающее значение.

Роль высших учебных заведений в развитии этих навыков очень важна, поскольку они готовят студентов к рынку труда. Работодатели ищут выпускников, обладающих как жесткими, так и мягкими навыками. Жесткие навыки демонстрируют технические знания, необходимые для работы, в то время как мягкие навыки показывают, насколько хорошо выпускник может работать с другими и эффективно справляться с задачами. Поэтому для высших учебных заведений крайне важно предлагать курсы и тренинги, которые развивают у студентов как жесткие, так и социальные навыки. Таким образом, в странах с долгой и богатой академической историей их системы высшего образования всегда работали в качестве платформы для студентов, чтобы они приобретали оба типа навыков посредством обучения в классе, практического опыта работы и внеклассной деятельности. Некоторые из наиболее широко распространенных способов, которыми высшие учебные заведения помогают студентам развивать жесткие и мягкие навыки, включают:

Разработку учебного плана

Высшие учебные заведения разрабатывают учебные программы, которые вооружают студентов как жесткими, так и мягкими навыками. Учебная программа предназначена для предоставления сту-

knowledge and skills learned in the classroom to real-world situations. It also enables students to develop soft skills such as communication, adaptability, and problem-solving;

Research Opportunities

Research opportunities allow students to develop both hard and soft skills. Conducting research requires technical expertise, critical thinking, and problem-solving skills. At the same time, it also improves communication skills, teamwork, and time management;

Industry Collaboration

Higher education institutions collaborate with industry partners to provide students with an understanding of the current trends and needs of the industry. These collaborations provide students with an opportunity to learn from professionals and develop the necessary hard and soft skills needed to succeed in their chosen profession.

However, while the higher education system is expected to equip graduates with all of the

дентам необходимых технических знаний и навыков, необходимых в выбранной ими профессии. В то же время она также предлагает курсы, которые развивают социальные навыки, такие как общение, критическое мышление и решение проблем;

Внеаудиторные мероприятия

Высшие учебные заведения предлагают внеаудиторные мероприятия, такие как спорт, клубы и волонтерская работа, которые помогают студентам развивать свои социальные навыки. Например, участие в спортивной команде помогает учащимся развивать навыки командной работы, лидерства и тайм-менеджмента;

Стажировки

Стажировки предоставляют студентам возможность применять технические знания и навыки, полученные на занятиях, в реальных ситуациях. Это также позволяет учащимся развивать социальные навыки, такие как общение, адаптивность и решение проблем;

HARD SKILLS

i.ytimg.com

SOFT SKILLS

necessary tools, the real-world status quo may differ significantly from these expectations and the degree of such difference varies highly between countries, based on their social, economic, political, and even cultural backgrounds and contexts. While many developed nations have been addressing the issues of simultaneous development of both hard and soft skills of their students for decades now, the majority of developing countries are still in the process of integrating more recent concepts, such as soft skills, into their educational systems. Such a large academic difference can be explained by the dissimilarity of countries' labor markets and economies in general. Regarding Kazakhstan, the situation with hard and soft skills and their development within the local higher education system is best reviewed separately, as Kazakhstan can be perceived as one of the examples of countries that still value hard and soft skills very differently.

Firstly, regarding the development of hard skills of Kazakhstani students, it is important to mention that currently, no objective international system of students' hard skills evaluation exists. The closest analog to that would be PISA - an international study, which aims to evaluate education systems worldwide by testing the skills and knowledge of 15-year-old students in participating countries (OECD, n.d.). While Kazakhstan regularly performs much below the OECD average during PISA exams, these results only demonstrate the level of school education in the country and cannot be extrapolated to the tertiary education system. Global university rankings are also only partially helpful in the assessment of the local higher education hard skills development situation, as many of the crite-

THE ROLE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN DEVELOPING THESE SKILLS IS ESSENTIAL AS THEY PREPARE STUDENTS FOR THE JOB MARKET

РОЛЬ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В РАЗВИТИИ ЭТИХ НАВЫКОВ ОЧЕНЬ ВАЖНА, ПОСКОЛЬКУ ОНИ ГОТОВЯТ СТУДЕНТОВ К РЫНКУ ТРУДА

Исследовательские возможности

Исследовательские возможности позволяют учащимся развивать как жесткие, так и мягкие навыки. Проведение исследований требует технических знаний, критического мышления и навыков решения проблем. В то же время это улучшает коммуникативные навыки, работу в команде и управление временем;

Отраслевое сотрудничество

Высшие учебные заведения сотрудничают с отраслевыми партнерами, чтобы дать студентам представление о текущих тенденциях и потребностях отрасли. Это сотрудничество дает студентам возможность учиться у профессионалов и развивать необходимые физические и социальные навыки, необходимые для достижения успеха в выбранной ими профессии.

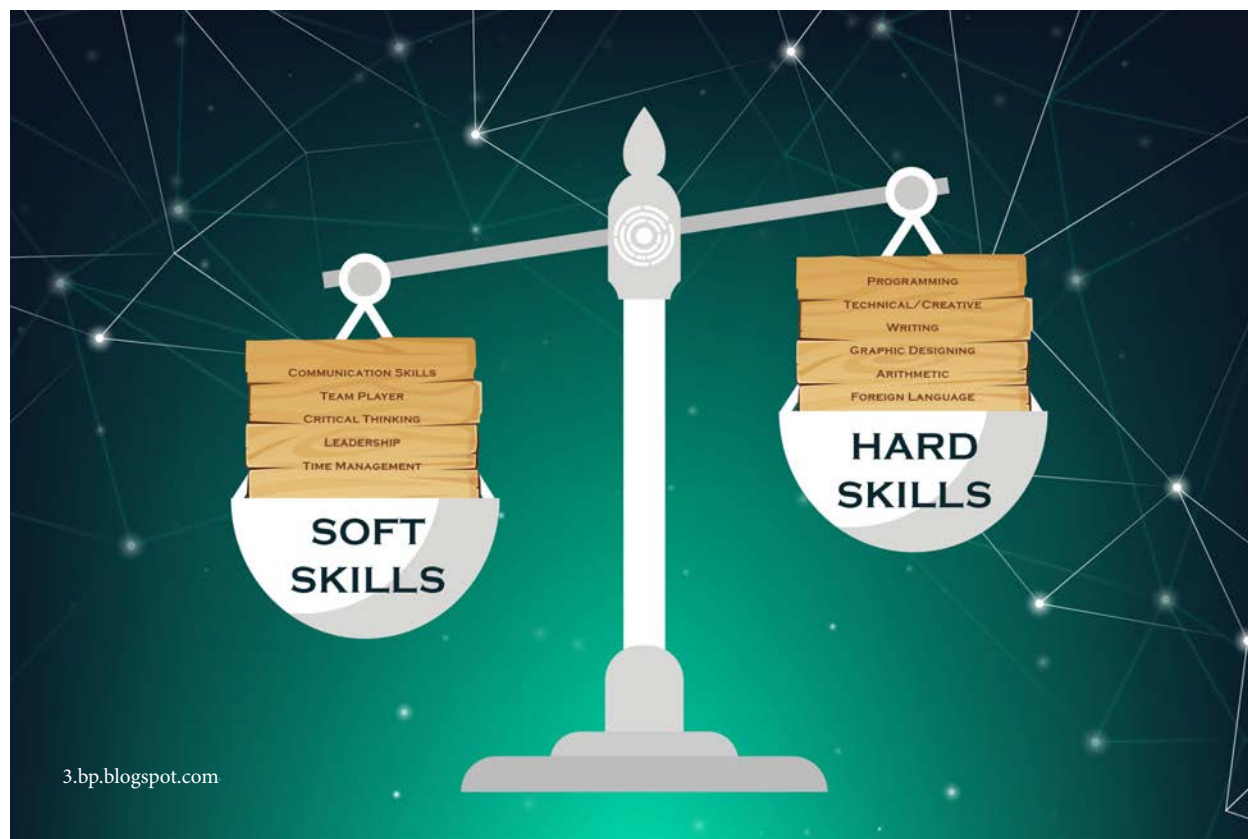
Однако, хотя ожидается, что система высшего образования будет снабжать выпускников всеми необходимыми инструментами, статус-кво в реальном мире может значительно отличаться от этих ожиданий, и степень такого расхождения сильно различается между странами в зависимости от их социальных, экономических, политических и даже культурных особенностей и контекстов. В то время как многие развитые страны уже несколько десятилетий решают вопросы одновременного развития как жестких, так и социальных навыков своих учащихся, большинство развивающихся стран все еще находятся в процессе интеграции более современных концепций, таких как социальные навыки, в свои образовательные системы. Такая большая академическая разница может быть объяснена непохо-

ria that they use to place a university in the ranking are unrelated to the skills of graduates as the rankings rely heavily on quantitative indicators and proxies for statements about universities' quality (Kehm, 2013).

Therefore, it is only possible to evaluate the hard skills development capabilities of local universities based on indirect factors, such as funding and labor market assessments. For instance, while there has been an increase in the number of STEM graduates in Kazakhstan, there is still a shortage of highly skilled professionals in many fields, including engineering and information technology (Galushko, 2023). This is due in part to a lack of opportunities for students to gain practical experience in their chosen fields. While many universities offer internships and work-study programs, these opportunities are often limited and do not provide students with the level of experience needed to compete in the job market. Another challenge in the development of hard skills is the quality of instruction. While many universities offer

жестью рынков труда и экономик стран в целом. Что касается Казахстана, то ситуацию с жесткими и мягкими навыками и их развитием в местной системе высшего образования лучше рассматривать отдельно, так как Казахстан можно рассматривать как один из примеров стран, которые по-прежнему оценивают жесткие навыки мягкие навыки с очень различающихся позиций.

Во-первых, что касается развития профессиональных навыков казахстанских студентов, важно отметить, что в настоящее время не существует объективной международной системы оценки профессиональных навыков студентов. Ближайшим аналогом этого может быть PISA — международное исследование, целью которого является оценка систем образования во всем мире путем проверки навыков и знаний 15-летних учащихся в странах-участницах (ОЭСР, n.d.). Несмотря на то, что результаты Казахстана на экзаменах PISA регулярно намного ниже среднего по

programs in STEM fields, the quality of instruction can vary widely. Some universities lack the resources to provide state-of-the-art equipment and technology, while others struggle to attract and retain highly qualified faculty members. This problem arises from the lack of funding for local education. As can be observed from the World Bank data (2020), Kazakhstan's government expenditure on tertiary education per student (as a percent of GDP per capita) is about 2.5 times lower than the OECD average. It is difficult to expect high results from the educational system regarding its capability to develop students' hard skills, while it is left heavily underfunded. Moreover, as it was observed previously, Kazakhstani school students lag behind their OECD counterparts by the equivalent of 1.5-2 years of education (CABAR, n.d.). At the same time, the government expenditure per secondary education student is much closer to the OECD average, meaning that Kazakhstan spends less money on education and does so less effectively (The World Bank, 2020).

There are challenges in the development of soft skills within Kazakhstan's educational system as well. While these challenges are hardly quantifiable, they are more serious and threatening than the ones in the hard skills development field. According to Amantay and Ermakov (2021), even awareness of the concept of soft skills is lacking within Kazakhstan's education system – around half of the students and teachers that were surveyed in the authors' study were unfamiliar with the concept and methods of soft skills development. This clearly demonstrates the gap that is there between hard and soft skills in Kazakhstan's higher education institutions. While hard skills

THE MAJORITY OF DEVELOPING COUNTRIES ARE STILL IN THE PROCESS OF INTEGRATING MORE RECENT CONCEPTS, SUCH AS SOFT SKILLS, INTO THEIR EDUCATIONAL SYSTEMS

БОЛЬШИНСТВО РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАН ВСЕ ЕЩЕ НАХОДЯТСЯ В ПРОЦЕССЕ ИНТЕГРАЦИИ БОЛЕЕ СОВРЕМЕННЫХ КОНЦЕПЦИЙ, ТАКИХ КАК СОЦИАЛЬНЫЕ НАВЫКИ, В СВОИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ СИСТЕМЫ

ОЭСР, эти результаты демонстрируют только уровень школьного образования в стране и не могут быть экстраполированы на систему высшего образования. Глобальные рейтинги университетов также лишь частично помогают оценить ситуацию с развитием сложных навыков в местных высших учебных заведениях, поскольку многие из критериев, которые они используют для размещения университета в рейтинге, не связаны с навыками выпускников, поскольку рейтинги в значительной степени зависят от количественных показателей и косвенных утверждений о качестве университетов (Кем, 2013).

Таким образом, оценить возможности местных университетов по развитию трудовых навыков можно только на основе косвенных факторов, таких как финансирование и оценка рынка труда. Например, несмотря на рост числа выпускников STEM в Казахстане, по-прежнему ощущается нехватка высококвалифицированных специалистов во многих областях, в том числе в инженерии и информационных технологиях (Галушко, 2023). Отчасти это связано с отсутствием у студентов возможности получить практический опыт в выбранных ими областях. Хотя многие университеты предлагают стажировки и программы обучения и работы, эти возможности часто ограничены и не дают студентам опыта, необходимого для конкуренции на рынке труда. Еще одной проблемой в развитии сложных навыков является качество обучения. Хотя многие университеты предлагают программы в области STEM, качество обучения может сильно различаться. Некоторым университетам не хватает ресурсов для обеспечения современным оборудо-

enjoy some level of recognition and development due to their historic dominance within the academic field, soft skills are still to gain momentum and rightful acknowledgment by the local academia. This status quo results from the fact that many Kazakhstani universities focus primarily on academic instruction, with less attention paid to the development of soft skills. While some universities offer extracurricular activities and clubs that provide opportunities for students to develop leadership and teamwork skills, these opportunities are often limited and not widely available. In addition, there is a lack of emphasis on the development of soft skills in the curriculum itself. While some courses may include opportunities for students to develop communication and problem-solving skills, many do not. This can leave students ill-prepared for the demands of the workforce, where soft skills are often just as important as technical expertise.

In conclusion, the development of hard and soft skills is critical for the success of individuals in the modern job market. Higher education institutions play a significant role in developing these skills by providing students with the knowledge and expertise required to succeed in their chosen fields. However, this might not be the case for Kazakhstan's higher education system. Currently, the local tertiary education system suffers from underfunding, which may produce subpar results in terms of hard skills development, as it is happening in the secondary education system. At the same time, it can be observed that the vital shift in the recognition of soft skills as an essential part of the academic curriculum has not been finished yet. The challenges are complex and broad, requiring an adequately complex response from a multitude of actors. The government of Kazakhstan needs to continue investing in higher education and promoting the development of both hard and soft skills. Also, there must be a greater emphasis on the development of soft skills in the curriculum itself, with courses that provide opportunities

дованием и технологиями, в то время как другие из всех сил пытаются привлечь и удержать высококвалифицированных преподавателей. Эта проблема возникает из-за отсутствия финансирования местного образования. Как видно из данных Всемирного банка (2020), государственные расходы Казахстана на высшее образование на одного учащегося (в процентах от ВВП на душу населения) примерно в 2,5 раза ниже, чем в среднем по ОЭСР. Трудно ожидать высоких результатов от системы образования в отношении ее способности развивать сложные навыки учащихся, если она остается в значительной степени недофинансированной. Более того, как было отмечено ранее, казахстанские школьники отстают от своих сверстников из стран ОЭСР на 1,5-2 года обучения (CABAR, n.d.). В то же время государственные расходы на одного учащегося среднего образования намного ближе к среднему показателю по ОЭСР, а это означает, что Казахстан тратит меньше денег на образование и делает это менее эффективно (Всемирный банк, 2020).

В системе образования Казахстана также существуют проблемы с развитием межличностных навыков. Хотя эти проблемы трудно поддаются количественной оценке, они более серьезны и опасны, чем те, что связаны с развитием сложных навыков. По данным Амантая и Ермакова (2021), в системе образования Казахстана отсутствует даже осведомленность о концепции межличностных навыков – около половины учащихся и преподавателей, опрошенных в исследовании авторов, не были знакомы с концепцией и методами развития межличностных навыков. Это наглядно демонстрирует разрыв, существующий между жесткими и мягкими навыками в высших учебных заведениях Казахстана. В то время как жесткие навыки пользуются определенным уровнем признания и развития из-за их исторического доминирования в академической сфере, мягкие навыки все еще должны набрать обороты и получить заслуженное признание в местных академических кругах. Такой статус-кво обу-

blog.rubrain.com

for students to develop communication, problem-solving, and leadership skills. Universities need to improve the quality of education provided to students and ensure that they have access to practical training opportunities. Employers and universities need to work together to bridge the skills gap and ensure that graduates are equipped with the skills and knowledge needed to succeed in the job market. By addressing these challenges, Kazakhstan can continue to develop a skilled workforce that can compete in the global economy.

References:

1. Amantay, Z. & Ermakov, D. (2021). Socio-pedagogical Features of the Formation of Soft Skills in the Republic of Kazakhstan. 1st International Conference on Education: Current Issues and Digital Technologies (ICECIDT 2021). DOI:10.2991/assehr.k.210527.006. Accessed on 06.03.2023.
2. CABAR (2020). Why Did Kazakhstan Fail The International PISA Assessment? Retrieved from <https://cabar.asia/ru/pochemu-kazahstanskije-shkolnikiprov-alili-mezhdunarodnyj-ekzamenpisa?pdf=33517>. Accessed on 08.03.2023.
3. Cambridge Dictionary (n.d.). Soft skills. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/soft-skills>. Accessed on 06.03.2023.
4. Galushko, M. (2023). Expert: The main problem of the Kazakhstani labor market is the lack of specialists. Retrieved from <https://inbusiness.kz/ru/news/ekspert-problema-nashego-rynka-truda-nehvat>

словлен тем, что многие казахстанские вузы уделяют основное внимание академическому обучению, уделяя меньше внимания развитию межличностных навыков. В то время как некоторые университеты предлагают внеаудиторные мероприятия и клубы, которые дают студентам возможность развивать лидерские качества и навыки работы в команде, эти возможности часто ограничены и не являются широко доступными. Кроме того, в самой учебной программе отсутствует акцент на развитии межличностных навыков. Хотя некоторые курсы могут включать в себя возможности для студентов развивать навыки общения и решения проблем, многие этого не делают. Это может привести к тому, что студенты будут плохо подготовлены к требованиям рынка рабочей силы, где социальные навыки часто так же важны, как и технические знания.

В заключение, развитие жестких и мягких навыков имеет решающее значение для успеха людей на современном рынке труда. Высшие учебные заведения играют важную роль в развитии этих навыков, предоставляя студентам знания и опыт, необходимые для достижения успеха в выбранных ими об-

zvukobook.ru

ka-specialistov-vysokoj-kvalifikacii. Accessed on 07.03.2023.

5. Investopedia (2022). Hard Skills: Definition, Examples, and Comparison to Soft Skills. Retrieved from <https://www.investopedia.com/terms/h/hard-skills.asp>. Accessed on 06.03.2023.
6. Kehm, B. M. (2013). Global University Rankings - Impacts and Unintended Side Effects. *European Journal of Education*, 49(1), 102–112. doi:10.1111/ejed.12064. Accessed on 08.03.2023.
7. OECD (2015). *Skills for Social Progress: The Power of Social and Emotional Skills*, OECD Skills Studies, OECD Publishing, Paris. Retrieved from <https://doi.org/10.1787/9789264226159-en>. Accessed on 06.03.2023.
8. OECD (n.d.). About PISA. Retrieved from <https://www.oecd.org/pisa/aboutpisa.htm>. Accessed on 08.03.2023.
9. The World Bank (2020). Government expenditure per student, tertiary (% of GDP per capita) - Kazakhstan, OECD members. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TERT.PC.ZS?locations=KZ-OE>. Accessed on 07.03.2023.

ластях. Однако это может быть не так для казахстанской системы высшего образования. В настоящее время местная система высших учебных заведений страдает от недофинансирования, что может привести

к неудовлетворительным результатам с точки зрения развития жестких навыков, как это происходит в системе среднего образования. В то же время можно заметить, что жизненно важный сдвиг в признании мягких навыков как неотъемлемой части академической программы еще не завершен. Проблемы сложны и масштабны и требуют достаточно комплексного ответа от множества участников. Правительству Казахстана необходимо продолжать инвестировать в высшее образование и способствовать развитию как жестких, так и социальных навыков. Кроме того, в самой учебной программе необходимо уделять больше внимания развитию навыков межличностного общения, а курсы должны предоставлять учащимся возможность развивать навыки общения, решения проблем и лидерские качества. Университетам необходимо повысить качество образования, предоставляемого студентам, и обеспечить им доступ к возможностям практического обучения. Работодатели и университеты должны работать вместе, чтобы преодолеть разрыв в навыках и

обеспечить выпускникам обучение навыкам и знаниям, необходимым для успеха на рынке труда. Решая эти проблемы, Казахстан может продолжать развивать квалифицированную рабочую силу, которая имеет возможность конкурировать в мировой экономике.

Источники:

1. Амантай, Жулдыз и Ермаков, Дмитрий (2021). Социально-педагогические особенности формирования Soft Skills в Республике Казахстан. 1-я Международная конференция по образованию: актуальные проблемы и цифровые технологии (ICECIDT 2021). DOI: 10.2991/assehr.k.210527.006. Дата обращения: 06.03.2023.

**EMPLOYERS AND
UNIVERSITIES NEED
TO WORK
TOGETHER TO BRIDGE
THE SKILLS GAP AND
ENSURE THAT
GRADUATES ARE
EQUIPPED WITH THE
SKILLS AND
KNOWLEDGE NEEDED
TO SUCCEED IN THE
JOB MARKET**

**РАБОТОДАТЕЛИ
И УНИВЕРСИТЕТЫ
ДОЛЖНЫ РАБОТАТЬ
ВМЕСТЕ, ЧТОБЫ
ПРЕОДОЛЕТЬ
РАЗРЫВ В НАВЫКАХ
И ОБЕСПЕЧИТЬ
ВЫПУСКНИКАМ
ОБУЧЕНИЕ НАВЫКАМ
И ЗНАНИЯМ,
НЕОБХОДИМЫМ ДЛЯ
УСПЕХА НА РЫНКЕ
ТРУДА**

2. Всемирный банк (2020). Государственные расходы на одного студента, высшее образование (% ВВП на душу населения) - Казахстан, члены ОЭСР. Доступно по адресу: <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TERT.PC.ZS?locations=KZ-OE>. Дата обращения: 07.03.2023.
3. Cabar.asia (2020). Почему Казахстан не прошел международную оценку PISA? Доступно по адресу: <https://cabar.asia/ru/pochemu-kazahstanskije-shkolniki-provalili-mezhdunarodnyj-ekzamen-pisa?pdf=33517>. Дата обращения: 08.03.2023.
4. Галушко, Мария (2023). Эксперт: Главная проблема казахстанского рынка труда — нехватка специалистов. Доступно по адресу: <https://inbusiness.kz/ru/news/ekspert-problema-nashego-rynka-truda-nehvatka-specialistov-vysokoj-kvalifikacii>. Дата обращения: 07.03.2023.
5. Кембриджский словарь (б.д.). Мягкие навыки. Доступно по адресу: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/soft-skills>. Дата обращения: 06.03.2023.
6. Инвестопедия (2022). Жесткие навыки: определение, примеры и сравнение с мягкими навыками. Доступно по адресу: <https://www.investopedia.com/terms/h/hard-skills.asp>. Дата обращения: 06.03.2023.
7. Кем, Барбара (2013). Глобальные рейтинги университетов — последствия и непреднамеренные побочные эффекты. Европейский журнал образования, 49 (1), с. 102–112. DOI: 10.1111/ejed.12064. Доступно по адресу: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1027259>. Дата обращения: 08.03.2023.
8. ОЭСР (2015). Навыки для социального прогресса: сила социальных и эмоциональных навыков, Исследования навыков ОЭСР, Издательство ОЭСР, Париж. Доступно по адресу: <https://doi.org/10.1787/9789264226159-en>. Дата обращения: 06.03.2023.
9. ОЭСР (б.д.). О PISA. Доступно по адресу: <https://www.oecd.org/pisa/aboutpisa.htm>. Дата обращения: 08.03.2023.

THE ETHNIC PROFILE OF URBANIZATION IN KAZAKHSTAN: THE INTERCENSAL CHANGE BETWEEN 2009 AND 2021

KANAT MAKHANOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ УРБАНИЗАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ: МЕЖПЕРЕПИСНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ С 2009 ПО 2021 ГОД

According to the preliminary results of the census-2021, the population of Kazakhstan has reached 19.186.015 people. This is a 20% (3.2 million people) increase since the previous census of 2009, which is a significant change for a 12-year intercensal period. Besides the change in the total population size, the preliminary results reveal important shifts in many aspects of life in Kazakhstan. The census finds that 61.2% of the population (11.741.342 people) live in cities, which is nearly 5% more than in 2009 [Bureau of Statistics of Kazakhstan, 2022]. The rates of the increase of the urban population vary a lot from region to region depending on different factors. However, the urbanization process is present in all parts of the country.

The census reveals interesting finds on the ethnic identity of the population. According to the results, those who identify as ethnically Kazakh constituted 70.4% of the population, followed by Russians (15.5%), Uzbeks (3.2%), Ukrainians (2%), Uyghurs (1.5%), Germans (1.2%), Tatars (1.1%), Azerbaijanis (0.8%), etc. The most noteworthy change since the last census of 2009 is the increase in the share of Kazakhs from 63.1% to

**THE INCREASE IN
THE ETHNIC KAZAKH
POPULATION
IS MUCH MORE
PRONOUNCED IN
CITIES**

**ПРИРОСТ
КАЗАХСКОГО
НАСЕЛЕНИЯ
ГОРАЗДО БОЛЕЕ
ВЫРАЖЕН В
ГОРОДАХ**

По предварительным итогам переписи населения-2021 численность населения Казахстана достигла 19 186 015 человек. Это на 20% (3,2 млн человек) больше по сравнению с предыдущей переписью 2009 года, что является значительным изменением за 12-летний межпереписной период. Помимо изменения общей численности населения, предварительные результаты показывают важные сдвиги во многих аспектах демографии в Казахстане. По данным переписи, в городах проживает 61,2% населения (11 741 342 человека), что почти на 5% больше, чем в 2009 г. [Бюро статистики Казахстана, 2022]. Темпы прироста городского населения сильно варьируются от региона к региону в зависимости от различных факторов. Однако процесс урбанизации присутствует во всех частях страны.

Перепись обнаруживает интересные тенденции касательно национальной принадлежности населения с момента предыдущей переписи. Согласно результатам, те, кто идентифицирует себя как этнических казахов, составили 70,4% населения, за ними следуют русские (15,5%), узбеки (3,2%), украинцы

Table 1. *The intercensal change of ethnic structure of the urban population in Kazakhstan*

Таблица 1. *Межпереписное изменение этнического состава городского населения Казахстана*

Ethnicity Национальность	Share in the urban population in 2009 Доля в городском населении в 2009 г.	Share in the urban population in 2021 Доля в городском населении в 2021 г.
Kazakhs казахи	56.6	67.2
Russians Русские	30.9	19.1
Uzbeks Узбеки	2.8	3.6
Ukrainians Украинцы	2.0	1.9
Uyghurs Уйгуры	1.0	1.1
Tatars Татары	1.7	1.5
Germans Немцы	1.0	1.1

Source: Censuses of 2009 and 2021.

Источник: переписи 2009 и 2021 годов.

70.4%. The sharp decline in the percentage of ethnic groups is mostly due to the decrease in the number of people who identified themselves as ethnically Russian from 23.7% in 2009 to 15.5% in 2021 [Bureau of Statistics of Kazakhstan, 2022; 2023]. The changes in the percentage share of the rest of the ethnic groups were not highly significant in altering the general ethnic composition of the population.

Perhaps the most interesting part of the preliminary results of the census 2021 is the change in the ethnic structure of the urban population. An extrapolation of the general preliminary results to the most updated regional population statistics allows us to get a better view of the ethnic profile of the urban population and the urbanization itself. In general, it can be said that the patterns of change in the ethnic configuration of the urban population appear to be much more amplified in the urban demographics. Thus, the increase in the ethnic Kazakh population is much more pronounced in cities. For example, the share of ethnic Kazakhs in Kazakhstan has increased from 63.1% to 70.4% since the census of 2009 [Bureau of Statistics of Kazakhstan, 2010]. However, this change

(2%), уйгуры (1,5%), немцы (1,2%). татары (1,1%), азербайджанцы (0,8%) и т. д. Наиболее примечательным изменением со времени последней переписи 2009 года является увеличение доли казахов с 63,1% до 70,4%. Резкое снижение доли этнических групп в основном связано с уменьшением числа лиц, идентифицирующих себя как этнических русских, с 23,7% в 2009 г. до 15,5% в 2021 г. [Бюро статистики Казахстана, 2022, 2023]. Изменения процентной доли остальных национальностей не имели большого значения в изменении общего этнического состава населения.

Пожалуй, наиболее интересной частью предварительных итогов переписи 2021 года является изменение этнического состава городского населения. Экстраполяция общих предварительных результатов на актуальную региональную демографическую статистику позволяет получить более полное представление о национальном составе городского населения и самой урбанизации. В целом можно сказать, что закономерности изменения этнического состава городского населения проявляются в городской демографии гораздо сильнее. Таким образом, прирост казахского населения гораздо более выражен в городах. Например, доля казахов в Казахстане увеличилась с 63,1% до 70,4% с момента переписи 2009 года [Бюро статистики Казахстана, 2010]. Однако это изменение было более заметным в городской де

мографии, где население, идентифицирующее себя как этнических казахов, увеличилось с 56,6% до 67,2%. Аналогичным образом убыль этнических русских за межпереписной период была более всего заметной в городской местности (с 30,9% до 19,1%), чем в общей численности населения (с 23,7% до 15,5%) [Бюро статистики Казахстана, 2023].

Интересно отметить, что, несмотря на то, что в городских районах наблюдается высокий рост численности казахского населения, численность представителей других национальностей не сильно изменилась в

was more noticeable in the urban demographics, where the population identified as ethnically Kazakhs has increased from 56.6% to 67.2%. Similarly, the decline of ethnic Russians during the intercensal period was more noticeable in urban areas (from 30.9% to 19.1%) than in the total population (from 23.7% to 15.5%) [Bureau of Statistics of Kazakhstan, 2023].

It is interesting to point out that although there is a very significant leaning towards the Kazakh population in urban areas, the population size of ethnic communities did not happen to change very much in absolute terms between the two censuses. For instance, the total population size of ethnic communities in cities stayed at around 4 million people throughout the 12-year intercensal period, whereas the Kazakh population has increased from 5.1 to 7.9 million people [Bureau of Statistics of Kazakhstan, 2022]. In other words, the number of Kazakhs

THE GROWING PERCENTAGE OF ETHNIC KAZAKHS AMONG URBAN DWELLERS CAN BE PRIMARILY ATTRIBUTED TO MIGRATION FROM RURAL AREAS

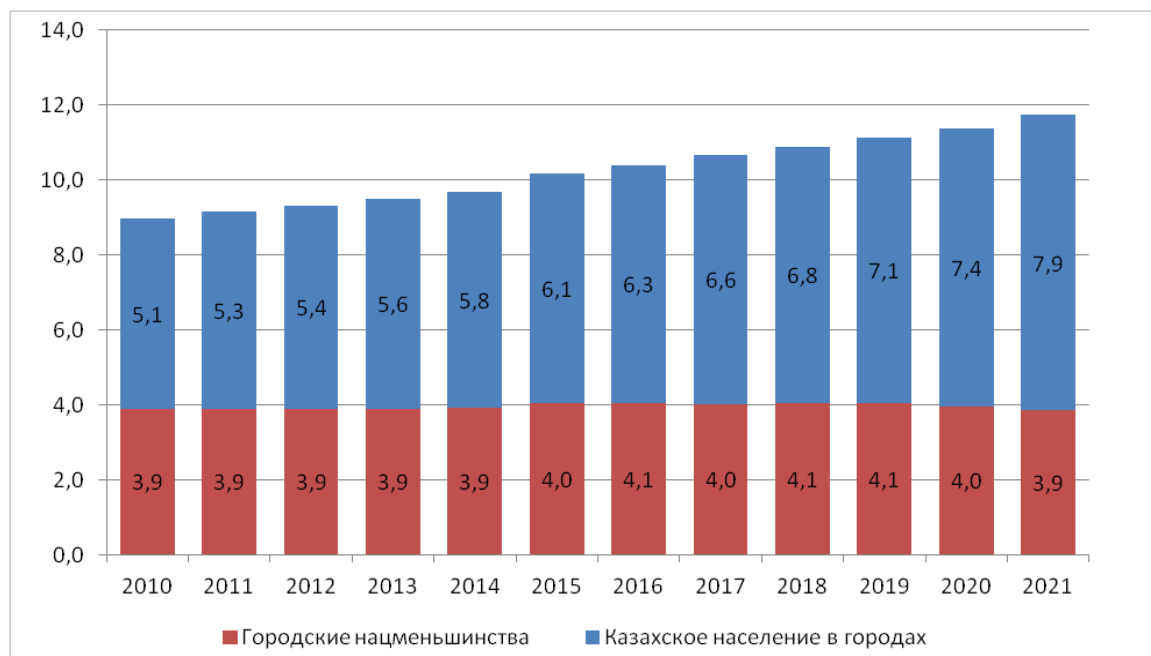
РОСТ ДОЛИ КАЗАХОВ СРЕДИ ГОРОДСКИХ ЖИТЕЛЕЙ МОЖНО ОБЪЯСНИТЬ В ПЕРВУЮ ОЧЕРЕДЬ МИГРАЦИЕЙ ИЗ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

абсолютном выражении между двумя переписями. Например, общая численность других национальностей в городах за 12-летний межпереписной период осталась на уровне около 4 млн человек, а численность казахов увеличилась с 5,1 до 7,9 млн человек [Бюро статистики Казахстана, 2022]. Иными словами, численность казахов, проживающих в городах, увеличилась на 2,5 млн человек, что делает их одним из наиболее быстро урбанизирующихся этносов за последний межпереписной период.

Очевидно, что рост доли казахов среди городских жителей можно объяснить в первую очередь миграцией из сельской местности, однако верно и то, что у этнических казахов, как известно, несколько более высокая рождаемость по сравнению с большинством других национальностей. Это видно из того, что городами с наиболее высокими темпами

Figure 1. The ethnic profile of the urban population in Kazakhstan
Рисунок 1. Этнический профиль городского населения Казахстана

Source: Prepared by the author based on data from census 2021.

Источник: подготовлено автором на основе данных переписи населения 2021 года.

living in cities has increased by 2.5 million people making them one of the most rapidly urbanizing ethnic groups over the last intercensal period.

Obviously, the growing percentage of ethnic Kazakhs among urban dwellers can be primarily attributed to migration from rural areas, however it is also true that ethnic Kazakhs are known to have slightly higher birth rates compared to most of the ethnic communities. This can be seen from the fact that the cities with the highest rates of population growth are usually the ones where Kazakhs make up the vast majority or the cities that have experienced a large influx of Kazakh population during the intercensal period. In general, large cities in the south and western regions of the country that are populated predominantly by the Kazakh population have presented the highest rates of demographic growth. Cities in the central, eastern, and northern regions of the country have generally seen population growth rates proportionate to the extent to which they experience the change of their ethnic structure towards the increasing percentage of ethnic Kazakhs.

↑ прироста населения обычно являются города, в которых казахи составляют подавляющее большинство населения. В целом наиболее высокие темпы демографического роста продемонстрировали крупные города южных и западных регионов страны, в которых проживает преимущественно казахское население. В городах центральных, восточных и северных регионов страны темпы роста населения в целом пропорциональны степени изменения их этнической структуры в сторону увеличения доли этнических казахов.

Большой рост этнически казахского населения в городах Казахстана можно объяснить исходя из контекста историческо-пространственной демографии страны. Можно с уверенностью сказать, что продолжение процесса урбанизации в Казахстане повлечет за собой дальнейшее увеличение доли казахов, проживающих в городах, в связи с тем, что сельское население в Казахстане преимущественно казахское. В настоящее время, например, казахи составляют почти две трети сельского населения страны, и процесс урбанизации

The growth of the ethnically Kazakh population in cities of Kazakhstan can be put into a border context of historical spatial demographics of the country. It is fairly safe to say that the continuation of the urbanization process in Kazakhstan would entail a further increase in the percentage of Kazakhs living in cities due to the fact that the rural population in Kazakhstan is predominantly Kazakh. Currently, for instance, Kazakhs make up nearly two-thirds of the country's rural population, and the urbanization process in Kazakhstan primarily signifies the urbanization of the Kazakh ethnicity. In 2009 nearly 56% of the Kazakhs lived in urban areas and by 2021 this figure was 67% for the first time [Bureau of Statistics of Kazakhstan, 2010]. In other words, it can be said that ethnic Kazakhs are catching up with other ethnic groups that have significantly higher rates of urbanization.

The demographic dynamics of ethnic communities have also been fairly dynamic throughout the period since the previous census of 2009. Although there has been no significant change in the total number of ethnic groups, some of them have been on the rise demographically while others have shown a clear decline. In general, it can be said that ethnic communities of European ethnicity are gen-

в Казахстане означает прежде всего урбанизацию казахского этноса. В 2009 г. в городах проживало почти 56% казахов, а к 2021 г. этот показатель составил уже 67% [Бюро статистики Казахстана, 2010]. Иными словами, можно сказать, что этнические казахи догоняют другие этнические группы, имеющие значительно более высокие темпы урбанизации.

Общая демографическая картина по национальностям Казахстана также была достаточно динамичной на протяжении всего периода, прошедшего с момента предыдущей переписи населения 2009 г. Хотя существенного изменения общей численности национальностей не произошло, некоторые из них росли в численности, а другие демонстрировали явный демографический спад. В целом можно сказать, что этнические группы европейского этноса, как правило, представляют собой наиболее урбанизированную часть населения и часто имеют самые низкие темпы прироста населения, что обусловлено как низкими естественными темпами прироста населения, так и высокой склонностью к эмиграции из страны [Роулэнд, 1999]. Как правило, в эти этнические группы входят русские, украинцы, бело-

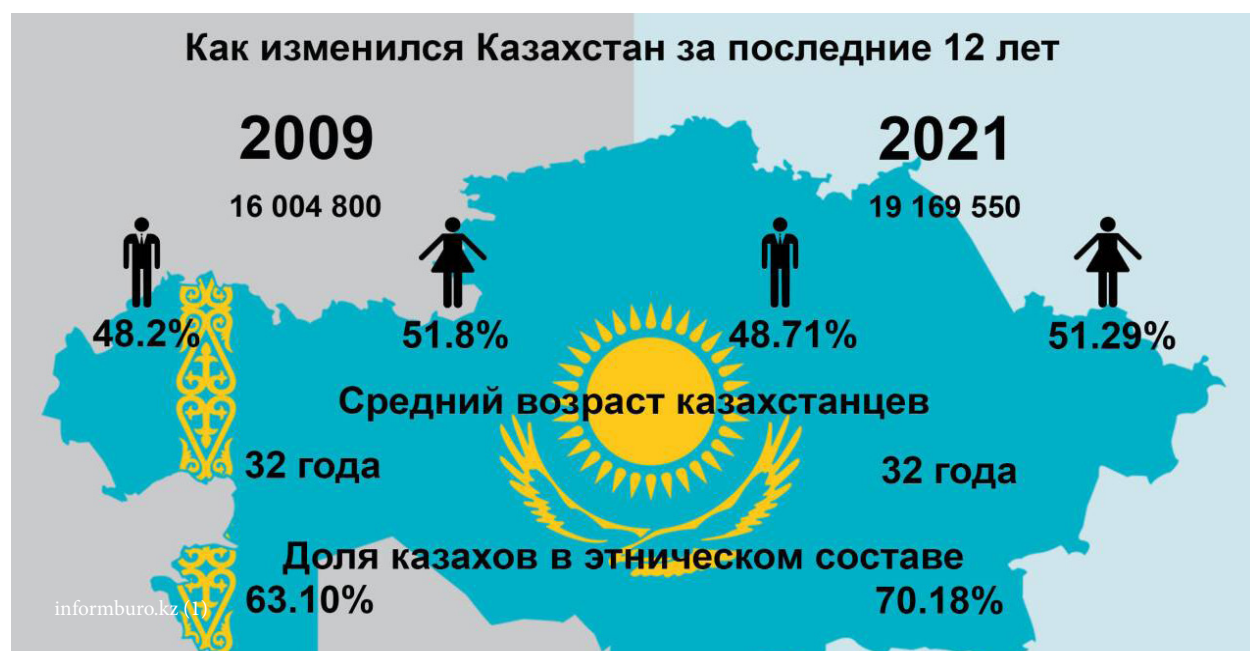
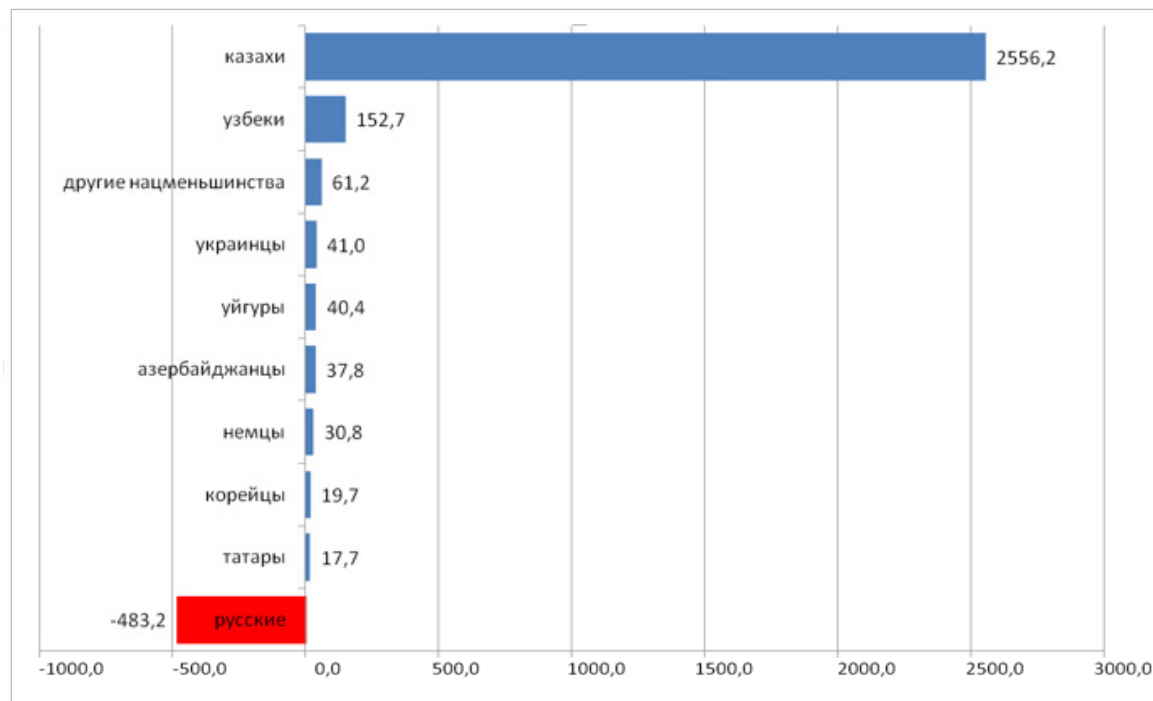

Figure 2. Share of different ethnicities in the total urbanization since 2009 (thousand people)
Рисунок 2. Доля различных национальностей в общей урбанизации с 2009 г. (тыс. чел.)

Source: Prepared by Author based on data from census 2021.

Источник: подготовлено автором на основе данных переписи населения 2021 года.

erally the most urbanized part of the population and tend to have the lowest rates of population growth due to both low natural population growth rates and high propensity to emigration from the country [Rowland, 1999]. Typically, these ethnic communities include ethnic Russians, Ukrainians, Belarusians, Germans, and Poles. However, the comparison of the preliminary census results against the results of the previous census of 2009 shows quite unexpected results. In particular, these ethnic groups generally have similar socio-cultural and religious backgrounds and have all presented a significant population increase, except for ethnic Russians who have seen a sharp decline of 21% since 2009. Thus, for instance, the number of ethnic Ukrainians has increased by 18.3%, for Belarusians this figure was 17.9%, for Germans - 26%, and Poles - 10.5% [Bureau of Statistics of Kazakhstan, 2022]. These patterns were present in both rural and urban areas. From the statistical point of view, these changes are difficult to explain and they are not in line with the previ-

→ русы, немцы и поляки. Однако сравнение результатов предварительной переписи с результатами предыдущей переписи 2009 г. показывает один весьма неожиданные результаты. В частности, эти этнические группы, как правило, имеют схожие социально-культурные и религиозные корни, и все они демонстрируют значительный прирост населения, за исключением русских, численность которых резко сократилась на 21% с 2009 г. Так, например, число этнических украинцев увеличилась на 18,3%, у белорусов этот показатель составил 17,9%, у немцев - 26%, у поляков - 10,5% [Бюро статистики Казахстана, 2022]. Эти тенденции присутствовали как в сельской, так и в городской местности. Со статистической точки зрения эти изменения трудно объяснить, и они не соответствуют предыдущим переписям и статистическим учетам. Поэтому самым простым объяснением, которое можно предложить, было бы изменение предпочтений в самоидентификации у людей смешанного этниче-

ous censuses and statistical records. Therefore, the most straightforward explanation one can propose would be the change in self-identity preferences of people with mixed and multiple ethnic backgrounds. It might be the case that a significant share of people who identified themselves as ethnically Russians in 2009 chose to be identified as Ukrainians, Belarusians, Poles, etc. exposing non-Russian parts of their complex identity. Otherwise, the sudden contraction of the Russian ethnicity appears to be difficult to explain statistically.

Another group of ethnic communities includes the population with Turkic-Muslim ethnic backgrounds who also play an important role in the overall urbanization and shaping of the ethnic profile of the cities in Kazakhstan. These include Uzbeks, Uyghurs, Azerbaijanis, Turks, Tatars, Kyrgyz and others. The combined population size of the Turkic-Muslim communities exceeded 1.35 million in 2021, according to the preliminary results of the census and their share in the urban population reached 750 thousand people [Bureau of Statistics of Kazakhstan, 2022]. Similar to Kazakhs, these ethnic communities generally have been urbanizing over the past intercensal period. For instance, the combined population size of Turkic-Muslim communities living in cities has grown nearly twice as fast as their total number since 2009.

The combined population size of the rest of the ethnic groups has shown positive demographic dynamics throughout the intercensal period of 2009-2021 both in urban and rural areas. These ethnic groups typically include ethnic Koreans, Dungans, Kurds, Tajiks, Chechens and others. Similar to the rest of the population, these ethnic groups have taken part

KAZAKHS MAKE UP NEARLY TWO-THIRDS OF THE COUNTRY'S RURAL POPULATION, AND THE URBANIZATION PROCESS IN KAZAKHSTAN PRIMARILY SIGNIFIES THE URBANIZATION OF THE KAZAKH ETHNICITY

КАЗАХИ СОСТАВЛЯЮТ ПОЧТИ ДВЕ ТРЕТИ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ СТРАНЫ, И ПРОЦЕСС УРБАНИЗАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ ОЗНАЧАЕТ ПРЕЖДЕ ВСЕГО УРБАНИЗАЦИЮ КАЗАХСКОГО ЭТНОСА

ского происхождения. Возможно, значительная часть людей, идентифицировавших себя как этнических русских в 2009 г., предпочла идентифицировать себя как украинцев, белорусов, поляков и т. д. в переписи 2021 года. В противном случае внезапное сокращение населения русской национальности представляется труднообъяснимым статистически.

Другая группа этносов включает население тюрко-мусульманского происхождения, которое также играет важную роль в общей урбанизации и формировании этнического состава городов Казахстана. К ним относятся узбеки, уйгуры, азербайджанцы, турки, татары, киргизы и другие. Суммарная численность тюрко-мусульманских этносов в 2021 г. превысила 1,35 млн человек, по предварительным результатам переписи, а их доля в городском населении достигла 750 тыс. человек [Бюро статистики Казахстана, 2022]. Подобно казахам, эти этнические сообщества в целом урбанизировались за последний межпереписной период. Например, с 2009 года совокупная численность населения тюрко-мусульманских этносов, проживающих в городах, росла почти в два раза быстрее, чем их общая численность.

Суммарная численность остальных этнических групп показывает положительную демографическую динамику на протяжении всего межпереписного периода 2009-2021 гг. как в городской, так и в сельской местности. К таким национальностям обычно относятся этнические корейцы, дунганы, курды, таджики, чеченцы и другие. Как и остальное население, эти этнические группы приняли участие в об-

in the overall urbanization process. On average, the demographic growth for this group of ethnic groups was approximately 22% faster in cities than in rural areas, which is a clear sign of active urbanization.

The inferences made from the analysis of the spatial dynamics of the different ethnic groups in Kazakhstan during the last intercensal period are consistent with the post-Soviet demographic adjustment to a new equilibrium state with a more uniform rate of urbanization among different ethnic groups. Despite constituting the vast majority, the 2021 census is the first census where ethnic Kazakhs were registered to make the two-thirds of the urban population. From this point of view, the large-scale influx of ethnic Kazakhs to urban areas of the country can be seen as a natural process of adjustment leading the Kazakh ethnicity to take their fair share in the urban environment. Therefore, it

в процессе урбанизации. В среднем демографический рост этой группы этносов в городах был примерно на 22% быстрее, чем в сельской местности, что является явным признаком активной урбанизации.

Выводы, сделанные на основе анализа пространственной динамики различных этнических групп Казахстана в последний межпереписной период, согласуются с постсоветской демографической адаптацией к новому равновесному состоянию с более равномерным темпом урбанизации различных этнических групп. Несмотря на то, что они составляют подавляющее большинство, перепись 2021 года является первой переписью, в которой этнические казахи составили две трети от всего городского населения. С этой точки зрения масштабный приток этнических казахов в городские районы страны можно рассматривать как естественный процесс приспособле-

can be expected that the further urbanization process will also serve as a mechanism for changing the ethnic landscape of urban and rural environments leading to a more uniform (not necessarily equal) distribution of different ethnicities between the two.

It is worth mentioning that a harmonious distribution of different ethnicities in urban environments is essentially important for the functioning of any society because besides providing economic efficiency, the cities play a crucial role in being the centers of the political and socio-cultural life of any country. Cities also provide better involvement and participation of different ethnic groups in the nation-building process. Confinement of ethnic groups in small geographical areas far from major cities would be a negative sign indicating the exclusion of these people from the socio-political life of the country. Consequently, from this perspective, the better adjustment of the distribution of different ethnic groups in cities is clearly a positive sign. Cities are critically important in any attempt to foster interethnic understanding and cultural interchange [Amin and Thrift, 2002], which is especially true for such an ethnically diverse country as Kazakhstan.

References:

1. Amin, Ash and Nigel J. Thrift (2002). Cities: Rethinking the Urban. Cambridge: Polity Press.
2. Bureau of National Statistics of Kazakhstan (2010). Census 2009. Retrieved from https://web.archive.org/web/20100628101359/http://www.stat.kz/p_perepis/Pages/n_04_02_10.aspx. Accessed on 05.03.2023.
3. Bureau of National Statistics of Kazakhstan (2022). Census 2021. Retrieved from <https://sanaq.gov.kz/>. Accessed on 05.03.2023.
4. Bureau of National Statistics of Kazakhstan (2022). Census 2021. Retrieved from <https://sanaq.gov.kz/>. Accessed on 05.03.2023.

CITIES PROVIDE BETTER INVOLVEMENT AND PARTICIPATION OF DIFFERENT ETHNIC GROUPS IN THE NATION-BUILDING PROCESS

ГОРОДА ОБЕСПЕЧИВАЮТ ЛУЧШЕЕ ВОВЛЕЧЕНИЕ И УЧАСТИЕ РАЗЛИЧНЫХ ЭТНИЧЕСКИХ ГРУПП В ПРОЦЕССЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

ния, ведущий к тому, что казахская этническая принадлежность занимает свою справедливую долю в городской среде. Поэтому можно ожидать, что дальнейший процесс урбанизации также послужит механизмом изменения этнического ландшафта городской и сельской среды, что приведет к более равномерному распределению разных этносов между ними.

Следует отметить, что гармоничное размещение представителей разных национальностей в городской среде принципиально важно для функционирования любого общества, поскольку помимо обеспечения экономической эффективности города играют важнейшую роль в том, что они являются центрами политической и социокультурной жизни любой страны. Города также обеспечивают лучшее вовлечение и участие различных этнических групп в процессе государственного строительства. Замыкание этнических групп в небольших географических ареалах вдали от крупных городов было бы негативным признаком, свидетельствующим об исключении этих людей из общественно-политической жизни страны. Следовательно, с этой точки зрения более упорядоченное размещение различных этнических групп в городах является явно положительным признаком. Города играют решающую роль в любой попытке способствовать межэтническому взаимопониманию и культурному обмену [Амин-Трифт, 2002], что особенно актуально для такой этнически разнообразной страны, как Казахстан.

Источники:

1. Амин, Эш и Найджел Дж. Трифт (2002). Города: переосмысление городской жизни. Cambridge: Polity Press.

static.365info.kz

5. Bureau of National Statistics of Kazakhstan (2023). Regional demographic statistics. Retrieved from <https://stat.gov.kz/region/list>. Accessed on 05.03.2023.
 6. Rowland, Richard H. (1999). "Urban Population Trends in Kazakhstan during the 1990s". *Post-Soviet Geography and Economics* 40(7): pp. 519-552.
-
2. Бюро национальной статистики Казахстана (2010). Перепись 2009. Доступно по адресу: https://web.archive.org/web/20100628101359/http://www.stat.kz/p_perepis/Pages/n_04_02_10.aspx. Дата обращения: 05.03.2023.

CITIES PROVIDE BETTER INVOLVEMENT AND PARTICIPATION OF DIFFERENT ETHNIC GROUPS IN THE NATION-BUILDING PROCESS

ГОРОДА ОБЕСПЕЧИВАЮТ ЛУЧШЕЕ ВОВЛЕЧЕНИЕ И УЧАСТИЕ РАЗЛИЧНЫХ ЭТНИЧЕСКИХ ГРУПП В ПРОЦЕССЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

3. Бюро национальной статистики Казахстана (2022). Перепись 2021. Доступно по адресу: <https://sanaq.gov.kz/>. Дата обращения: 05.03.2023.
4. Бюро национальной статистики Казахстана (2022). Перепись 2021. Доступно по адресу: <https://sanaq.gov.kz/>. Дата обращения: 05.03.2023.
5. Бюро национальной статистики Казахстана (2023). Региональная демографическая статистика. Доступно по адресу: <https://stat.gov.kz/region/list>. Дата обращения: 05.03.2023.
6. Роулэнд, Ричард Х. (1999). Динамика городского населения в Казахстане в 1990-е гг. *Post-Soviet Geography and Economics* 40(7): с. 519-552.

“SUSTAINABLE ENERGY CONNECTIVITY IN CENTRAL ASIA” IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN UNION’S ENERGY COOPERATION WITH CENTRAL ASIA

DR. ZHULDYZ KANAPIYANOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

«УСТОЙЧИВЫЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ
СВЯЗИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ»
В КОНТЕКСТЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ЕВРОПЕЙСКОГО
СОЮЗА С ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИЕЙ

The countries of Central Asia (CA) are rich in diverse energy resources such as oil, natural gas and coal, as well as rich in untapped renewable sources such as solar, wind and hydropower. The region has a great energy potential that can be explored and used. Yet access to basic energy services remains a challenge for the rural population.

The European Union (EU) has launched the new Sustainable Energy Connectivity in Central Asia (SECCA) 2022-2026 project during a roundtable at the EU-Central Asia Connectivity Conference “Global Gateway for Sustainable Development” on November 17, 2022. The event was attended by representatives of government agencies and experts in the field of energy from the countries of Central Asia and the EU. The SECCA project with a total budget of 6.8 million Euros aims to promote a more sustainable energy balance in the Central Asian region in line with EU best practices. In particular, the project aims to strengthen national policies for the transition to a sustainable energy system and increase investment, capacity and awareness in the field of renewable energy (RE) and energy efficiency (EE) in the region [Eas.europa.eu, 2022].

**THE SECCA PROJECT
WITH A TOTAL OF
6.8 MILLION EUROS
AIMS TO PROMOTE A
MORE SUSTAINABLE
ENERGY BALANCE
IN THE CENTRAL
ASIAN REGION IN
LINE WITH EU BEST
PRACTICES**

**ПРОЕКТ SECCA
С ОБЩИМ
БЮДЖЕТОМ 6,8 МЛН
ЕВРО НАПРАВЛЕН
НА ПРОДВИЖЕНИЕ
БОЛЕЕ
УСТОЙЧИВОГО
ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО
БАЛАНСА В РЕГИОНЕ
ЦЕНТРАЛЬНОЙ
АЗИИ В
СООТВЕТСТВИИ
С ПЕРЕДОВЫМ
ОПЫТОМ ЕС**

Страны Центральной Азии (ЦА) богаты разнообразными энергетическими ресурсами, такими как нефть, природный газ и уголь, а также неиспользованными возобновляемыми источниками, такими как солнечная, ветровая и гидроэнергетика. Регион обладает большим энергетическим потенциалом, который можно исследовать и использовать. Тем не менее, доступ к основным энергетическим услугам остается проблемой для сельского населения.

Европейский Союз (ЕС) запустил новый проект «Устойчивые энергетические связи в Центральной Азии» (SECCA) на 2022-2026 годы во время круглого стола на конференции ЕС-Центральная Азия «Глобальные ворота для устойчивого развития» 17 ноября 2022 года. В мероприятии приняли участие представители государственных органов и эксперты в области энергетики из стран Центральной Азии и ЕС. Проект SECCA с общим бюджетом 6,8 млн евро направлен на продвижение более устойчивого энергетического баланса в регионе Центральной Азии в соответствии с передовым опытом ЕС. В частности, проект направлен на укрепление национальной поли-

Recent events show positive signs of possible sustainable energy ties in Central Asia. Due to economic and population growth, regional electricity demand is expected to increase. Meeting this demand will require significant investment, market reforms and capacity building. Addressing the participants of the round table, Mareta Jager, Deputy General Director at the Directorate General for International Partnerships of EU, noted that this project is guided by the European Green Deal and the new EU Strategy for Central Asia. This document specifically commits to developing the region's potential in solar, wind and hydropower to contribute to strengthening the region's energy resilience, helping to achieve its climate goals, as well as creating jobs and business opportunities. Currently, the significant sustainable energy potential of the region is underutilized due to many institutional, financial, technical and social barriers. The SECCA project will serve as a catalyst in removing these barriers and increasing renewable energy production and energy efficiency in the region [Newscentral-asia.net, 2022].

тики по переходу к устойчивой энергетической системе и увеличение инвестиций, потенциала и осведомленности в области возобновляемых источников энергии (ВИЭ) и энергоэффективности (ЭЭ) в регионе [Eeas.europa.eu, 2022].

Недавние события показывают положительные признаки возможных устойчивых энергетических связей в Центральной Азии. Ожидается, что в связи с ростом экономики и населения региональный спрос на электроэнергию увеличится. Удовлетворение этого спроса потребует значительных инвестиций, рыночных реформ и наращивания потенциала. Обращаясь к участникам круглого стола, Марета Ягер, заместитель генерального директора Генерального директората по международному партнерству ЕС, отметила, что этот проект руководствуется Европейским зеленым курсом и новой Стратегией ЕС для Центральной Азии. Этот документ конкретно обязывает развивать потенциал региона в области солнечной, ветровой и гидроэнергетики, чтобы способствовать

Moreover, the SECCA project will also be gender responsive in supporting gender policies and legislation in both EE and RE, as well as promoting the role of women in these areas. As the first project of its kind focused on sustainable energy solutions for the entire Central Asian region, SECCA represents a significant step towards improved energy security, the main pillar of the Central Asia Regional Economic Cooperation (CAREC) strategy [Stantec.com, 2023].

After the implementation of the project, the following results are expected: Strengthening public capacity to manage and develop strategies, gender-responsive policies and regulatory frameworks for the implementation of EE and RE; Raising public awareness of the importance of EE and RE and of EE and RE technologies; Capacity building for energy data, information and modeling management; Improved identification and accessibility of investment projects for EE and RE, using the most appropriate technologies and taking advantage of innovative financing mechanisms.

Through this project, the EU will continue to help effectively address climate change. SECCA will complement 15 EU regional initiatives in the areas of environment, biodiversity, climate change, disaster risk reduction, water resources and sustainable energy, as well as 20 EU bilateral cooperation projects with Central Asian countries.

In 2020, energy demand in CAREC countries was 204 million tonnes of oil equivalent (toe), excluding China. By 2030, this number is projected to increase to 254-290 Million toe, or about 32%, with electricity becoming one of the largest sources of consumption. Natural gas consumption in the energy mix is also expected to grow, reflecting its dominant position as a fuel for electricity generation and direct consumption in the residential and industrial sectors.

CURRENTLY, THE SIGNIFICANT SUSTAINABLE ENERGY POTENTIAL OF THE REGION IS UNDERUTILIZED DUE TO MANY INSTITUTIONAL, FINANCIAL, TECHNICAL AND SOCIAL BARRIERS

В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ ЗНАЧИТЕЛЬНЫЙ УСТОЙЧИВЫЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ РЕГИОНА НЕДОИСПОЛЬЗУЕТСЯ ИЗ-ЗА МНОЖЕСТВА ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ, ФИНАНСОВЫХ, ТЕХНИЧЕСКИХ И СОЦИАЛЬНЫХ БАРЬЕРОВ

укреплению энергетической устойчивости региона, помогая достичь его климатических целей, а также создавая рабочие места и возможности для бизнеса. В настоящее время значительный устойчивый энергетический потенциал региона недоиспользуется из-за множества институциональных, финансовых, технических и социальных барьеров. Проект SECCA послужит катализатором в устранении этих барьеров и увеличении производства возобновляемой энергии и энергоэффективности в регионе [Newscentralasia.net, 2022].

Кроме того, проект SECCA также будет учитывать гендерные аспекты, поддерживая гендерную политику и законодательство как в области ЭЭ, так и в области ВИЭ, а также продвигая роль женщин в этих областях. Как первый в своем роде проект, ориентированный на устойчивые энергетические решения для всего региона Центральной Азии, SECCA представляет собой важный шаг на пути к повышению энергетической безопасности, основной опоре стратегии Центральноазиатского регионального экономического сотрудничества (ЦАРЭС) [Stantec.com, 2023].

После реализации проекта ожидаются следующие результаты: Укрепление общественного потенциала для управления, разработки стратегий, политики с учетом гендерных аспектов и нормативно-правовой базы для реализации ЭЭ и ВИЭ; Повышение осведомленности общественности о важности ЭЭ и ВИЭ, а также технологий ЭЭ и ВИЭ; Наращивание потенциала для управления энергетическими данными, информацией и моделированием; Улучшенная идентификация и доступность инвестиционных проектов для ЭЭ и ВИЭ с использованием наиболее подходящих технологий и преимуществ инновационных механизмов финансирования.

Individual CAREC countries that continue to use outdated energy infrastructure from the Soviet Union are now among the 20 least energy efficient economies in the world. In the electricity sector, energy losses can reach 20%. Power grid upgrades and smart metering will help minimize power losses, reduce countries' carbon balance, and improve the financial sustainability of energy companies in the region [Kapital.kz, 2023].

In this context, energy cooperation projects between the EU and Central Asian countries will be supported, and the connectivity and relationship between the two actors will be strengthened. While the EU shares its effective experiences in renewable energy, Central Asian countries will try to overcome their deficiencies in renewable energy and develop it thanks to the EU.

For example, journalists from Central Asian countries – winners of the 2020 and 2022 European Union regional competitions for journalists – took part in a week-long study tour to the Netherlands "Renewable Energy – Modern Solutions". The study tour was organized jointly by two EU projects – "European Union - Central Asia: Cooperation on Water,

В рамках этого проекта ЕС продолжит эффективно бороться с изменением климата. SECCA дополнит 15 региональных инициатив ЕС в области окружающей среды, биоразнообразия, изменения климата, снижения риска бедствий, водных ресурсов и устойчивой энергетики, а также 20 проектов двустороннего сотрудничества ЕС со странами Центральной Азии.

В 2020 году потребность в энергии в странах ЦАРЭС составила 204 миллиона тонн нефтяного эквивалента (тнэ), за исключением Китая. К 2030 году это число, по прогнозам, увеличится до 254-290 млн т н.э., или около 32%, при этом электроэнергия станет одним из крупнейших источников потребления. Ожидается, что потребление природного газа в энергетическом балансе также будет расти, что отражает его доминирующее положение в качестве топлива для производства электроэнергии и непосредственного потребления в жилом и промышленном секторах. Отдельные страны ЦАРЭС, которые продолжают использовать устаревшую энергетическую инфраструктуру Советского Союза, теперь входят в число 20 стран с наименее

Environment and Climate Change (WECOOP)" and SECCA - with the aim of learning European and Dutch experience in the implementation of new policies in the renewable energy sector, the production of wind energy, bioenergy and green hydrogen, the introduction of new green technologies, as well as the development of climate-adaptive cities and sustainable building construction [Wecoop.eu, 2022].

8 journalists from Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan took part in a study tour and visited the Ministry of Economy and Climate of the Netherlands, the Groen Wind Park and the Provincial House in Flevoland, the GIGA Storage Company, the Green Village in Delft, the port of Rotterdam, the project SolarEis in Apeldoorn and AEB, an energy-from-waste company in Amsterdam.

It is worth reminding that in May 2022, the EU adopted a new plan "REPowerEU" for the transition to "green" technologies and scaling up the generation of energy from renewable sources [Comission.europa.eu, 2022]. The Netherlands, along with other EU countries, is taking steps to increase sustainable energy production and find smarter ways to use and save energy. The country's government plans to set up a 35 billion Euros Climate and Transition Fund to help install the necessary energy infrastructure. According to Oliver Wyman (2022), the Netherlands is leading the energy transition in Europe, and according to Energy Monitor (2022), the Netherlands is at the forefront of the hydrogen race in Europe, thanks to the highest subsidies [Wecoop.eu, 2022].

The WECOOP project (third phase from October 2019 to April 2023) aims to improve environmental, climate change and water policies in Central Asia through its convergence with EU standards, as well as promoting green investments in relevant

**THE SECCA PROJECT
WILL SERVE AS
A CATALYST IN
REMOVING THESE
BARRIERS AND
INCREASING
RENEWABLE ENERGY
PRODUCTION AND
ENERGY EFFICIENCY
IN THE REGION**

**ПРОЕКТ SECCA
ПОСЛУЖИТ
КАТАЛИЗАТОРОМ В
УСТРАНЕНИИ ЭТИХ
БАРЬЕРОВ И
УВЕЛИЧЕНИИ
ПРОИЗВОДСТВА
ВОЗОБНОВЛЯЕМОЙ
ЭНЕРГИИ И
ЭНЕРГОЭФФЕКТИВ-
НОСТИ В РЕГИОНЕ**

энергоэффективной экономикой в мире. В электроэнергетике потери энергии могут достигать 20%. Модернизация электросетей и интеллектуальные измерения помогут минимизировать потери электроэнергии, уменьшить углеродный баланс стран и повысить финансовую устойчивость энергетических компаний в регионе [Kapital.kz, 2023].

В этом контексте будут поддерживаться проекты сотрудничества в области энергетики между ЕС и странами Центральной Азии, а также укрепляться связь и отношения между двумя участниками. В то время как ЕС делится своим эффективным опытом в области возобновляемых источников энергии, страны Центральной Азии будут пытаться преодолеть свои недостатки в области возобновляемых источников энергии и развивать их благодаря ЕС.

Например, журналисты из стран Центральной Азии – победители региональных конкурсов журналистов Европейского Союза 2020 и 2022 годов – приняли участие в недельной ознакомительной поездке в Нидерланды «Возобновляемые источники энергии – современные решения». Учебная поездка была организована совместно двумя проектами ЕС – «Европейский Союз – Центральная Азия: сотрудничество в области водных ресурсов, окружающей среды и изменения климата (WECOOP)» и SECCA – с целью изучения европейских и Голландский опыт реализации новой политики в сфере возобновляемой энергетики, производства энергии ветра, биоэнергии и зеленого водорода, внедрения новых зеленых технологий, а также развития климатоадаптивных городов и устойчивого строительства [Wecoop.eu, 2022].

8 журналистов из Казахстана, Кыргызстана и Узбекистана приняли участие в ознакомительной поезд-

sectors of the economy in order to help achieve tangible reductions in pollution caused by human activities, including carbon dioxide (CO₂) emissions. Project activities include supporting the EU-CA Platform for Environment and Water Cooperation and its Working Group on Environment and Climate Change, as well as the international dimension of the EU Green Deal in Central Asia to promote climate action [Wecoop.eu, 2022].

Around the world, renewable energy has the dual goal of meeting growing energy demand and decarbonizing the energy supply. Europe, which is at the forefront of renewable energy development, research is focused on the state of energy resources and progress towards renewable energy targets, as well as the effectiveness of policy instruments. The prospects for RES development are viewed positively, as the Central Asian countries are beginning to recognize the need to use RES to meet growing energy demand while striving for sustainable development (eg, reducing CO₂ emissions). Kazakhstan is the most active in this regard, but other countries of CA have also adopted some strategies and programs for the further use of renewable energy sources [Laldjibayev, Isaev, Sauhimov, 2022].

ке и посетили Министерство экономики и климата Нидерландов, ветряной парк Groen и Провинциальный дом во Флеволанде, складскую компанию GIGA, Зеленую деревню в Делфте, порт Роттердама, проект SolarEis в Апелдорне и AEB, компания по производству энергии из отходов в Амстердаме.

Стоит напомнить, что в мае 2022 г. в ЕС был принят новый план «REPowerEU» по переходу на «зеленые» технологии и наращиванию производства энергии из возобновляемых источников [Comission. europa.eu, без даты]. Нидерланды, наряду с другими странами ЕС, предпринимают шаги по увеличению устойчивого производства энергии и поиску более разумных способов использования и экономии энергии. Правительство страны планирует создать Фонд климата и перехода в размере 35 миллиардов евро, чтобы помочь установить необходимую энергетическую инфраструктуру. Согласно Oliver Wyman (2022), Нидерланды лидируют в энергетическом переходе в Европе, а согласно Energy Monitor (2022) Нидерланды находятся в авангарде водородной гонки в Европе благодаря самым высоким субсидиям [Wecoop.eu, 2022].

In Central Asia, there are barriers such as market failure, market distortions, economic and financial barriers, institutional barriers, technical barriers and social barriers to the introduction of renewable energy. To overcome these barriers, CA governments can start by recognizing the existence of such barriers and taking steps to remove them. In fact, each described barrier also points to ways to eliminate it. Removing these barriers will help the Central Asian countries achieve a higher level of energy security by diversifying energy sources, providing access to them to more people and greening energy supply. In this context, this kind of cooperation with the EU, one of the leading actors in the renewable energy sector, can be considered as a good opportunity for Central Asian countries to remove these obstacles and for the rapid development of the renewable energy sector.

References:

1. Comission.europa.eu (2022). RePowerEU: Affordable, Secure and Sustainable Energy for Europe. Retrieved from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en. Accessed on 05.03.2023.
2. Eeas.europa.eu (2022). European Union's new project to boost sustainable energy in Central Asia. Retrieved from <https://www.eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan/european-union%E2%80%99s-new->

Проект WECOOP (третья фаза с октября 2019 г. по апрель 2023 г.) направлен на улучшение политики в области окружающей среды, изменения климата и водных ресурсов в Центральной Азии путем сближения со стандартами ЕС, а также как поощрение «зеленых» инвестиций в соответствующие секторы экономики, чтобы помочь добиться ощутимого сокращения загрязнения, вызванного деятельностью человека, включая выбросы углекислого газа (CO₂). Деятельность проекта включает поддержку Платформы ЕС-ЦА по сотрудничеству в области окружающей среды и водных ресурсов и ее Рабочей группы по окружающей среде и изменению климата, а также международного измерения Зеленого соглашения ЕС в Центральной Азии для содействия действиям в области климата [Wescoop.eu, 2022].

Во всем мире возобновляемая энергетика преследует двойную цель: удовлетворить растущий спрос на энергию и обезуглерожить энергоснабжение. В Европе, которая находится в авангарде развития возобновляемой энергетике, исследования сосредоточены на состоянии энергетических ресурсов и прогрессе в достижении целей в области возобновляемой энергии,

**THROUGH THIS PROJECT, THE EU
WILL CONTINUE TO HELP EFFECTIVELY
ADDRESS CLIMATE CHANGE**

**В РАМКАХ ЭТОГО ПРОЕКТА ЕС
ПРОДОЛЖИТ ЭФФЕКТИВНО БОРОТЬСЯ
С ИЗМЕНЕНИЕМ КЛИМАТА**

project-boost-sustainable-energy-central-asia_en?s=222. Accessed on 05.03.2023.

3. Kapital.kz (2023). Five facts about the future of energy in Central Asia. Retrieved from <https://kapital.kz/economic/112079/pyat-faktov-o-budushchem-energetiki-v-tsentrallyy-azii.html>. Accessed on 11.03.2023.
4. Laldjibayev M., Isaev R., Sauhimov A. (2022). Renewable energy sources in Central Asia: Potential, use, prospects and barriers. Retrieved from <https://ucentralasia.org/media/ucflputa/uca-ippa-wp71vozobnovlyaemie-istochnikirus.pdf>. Accessed on 10.03.2023.
5. Newscentralasia.net (2022). A new European Union project for the development of sustainable energy in Central Asia has been launched. Retrieved from <https://www.newscentralasia.net/2022/11/18/zapushchen-novyy-proyekt-yevropeyskogo-soyuza-po-razvitiyu-ustoychivoy-energetiki-v-tsentrallyy-azii/>. Accessed on 05.03.2023.
6. Stantec.com (2023). Sustainable Energy Connectivity in Central Asia (SECCA). Retrieved from <https://www.stantec.com/en/projects/belgium-projects/sustainable-energy-connectivity-in-central-asia-secca>. Accessed on 05.03.2023.
7. Wecoop.eu (2022). Journalists from Central Asia studied European experience in the field of renewable energy in the Netherlands. Retrieved from <https://wecoop.eu/ru/journalists-learn-european-experience-on-re/>. Accessed on 05.03.2023.

а также на эффективности инструментов политики. Перспективы развития ВИЭ рассматриваются положительно, поскольку страны Центральной Азии начинают осознавать необходимость использования ВИЭ для удовлетворения растущего спроса на энергию, стремясь к устойчивому развитию (например, сокращение выбросов CO₂). Наиболее активен в этом плане Казахстан, но и другие страны ЦА приняли некоторые стратегии и программы дальнейшего использования возобновляемых источников энергии [Лалджибаев, Исаев, Саухимов, 2022].

В Центральной Азии существуют такие барьеры, как сбой рынка, рыночные искажения, экономические и финансовые барьеры, институциональные барьеры, технические барьеры и социальные барьеры для внедрения возобновляемых источников энергии. Чтобы преодолеть эти барьеры, правительства ЦА могут начать с признания существования таких барьеров и принятия мер по их устранению. На самом деле, каждый описанный барьер также указывает на пути его устранения. Устра-

нение этих барьеров поможет странам Центральной Азии достичь более высокого уровня энергетической безопасности за счет диверсификации источников энергии, предоставления доступа к ним большему количеству людей и экологизации энергоснабжения. В этом контексте такого рода сотрудничество с ЕС, одним из ведущих игроков в секторе возобновляемых источников энергии, можно рассматривать как хорошую возможность для стран Центральной Азии устранить эти препятствия и для быстрого развития сектора возобновляемых источников энергии.

Источники:

1. Comission.europa.eu (без даты). RePowerEU: Доступная, безопасная и устойчивая энергия для Европы. Доступно по адресу: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en. Дата обращения: 05.03.2023.
2. Eeas.europa.eu (2022). Новый проект Европейского Союза по развитию устойчивой энергетики в Центральной Азии. Доступно по адресу: https://www.eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan/european-union%E2%80%99s-new-project-boost-sustainable-energy-central-asia_en?s=222. Дата обращения: 05.03.2023.
3. Kapital.kz (2023). Пять фактов о будущем энергетики в Центральной Азии. Доступно по адресу: <https://kapital.kz/economic/112079/pyat-faktov-o-budushchem-energetiki-v-tsentrallyy-azii.html>. Дата обращения: 11.03.2023.
4. Лалджибаев М., Исаев Р., Саухимов А. (2022). Возобновляемые источники энергии в Центральной Азии: потенциал, использование, перспективы и барьеры. Доступно по адресу: <https://ucentralasia.org/media/ucflputa/uca-ippa-wp71vozobnovlyaemie-istochnikirus.pdf>. Дата обращения: 10.03.2023.
5. Newscentralasia.net (2022). Запущен новый проект Европейского Союза по развитию устойчивой энергетики в Центральной Азии. Доступно по адресу: <https://www.newscentralasia.net/2022/11/18/zapushchen-novyy-proyekt-yevropeyskogo-soyuza-po-razvitiyu-ustoychivoy-energetiki-v-tsentrallyy-azii/>. Дата обращения: 05.03.2023.
6. Stantec.com (2023). Устойчивая энергетическая связь в Центральной Азии (SECCA). Доступно по адресу: <https://www.stantec.com/en/projects/belgium-projects/sustainable-energy-connectivity-in-central-asia-secca>. Дата обращения: 05.03.2023.
7. Wecoop.eu (2022). Журналисты из Центральной Азии изучили европейский опыт в сфере возобновляемой энергетики в Нидерландах. Доступно по адресу: <https://wecoop.eu/ru/journalists-learn-european-experience-on-re/>. Дата обращения: 05.03.2023.

ÇIN RÜYASI'NDAN XİPOLMASI'YE: Xİ'NİN ÜÇÜNCÜ DÖNEMİ NASIL ŞEKİLLENECEK

OMIRBEK HANAYI

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
UZMAN ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, АҒА ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕР

ҚЫТАЙ АРМАНЫНАН ХІРОЛ-
МАСЫ-ҒЕ ДЕЙІН: СИДІҢ ҮШІНШІ
МЕРЗІМІ ҚАЛАЙ БОЛМАҚ?

5-13 Mart 2023 tarihleri arasında Pekin'de gerçekleşen Çin Ulusal Halk Kongresi'nin (ÇUHK) 14. Dönem 1. Toplantısı, beklendiği gibi, ülke lideri Xi Jinping'in üçüncü kez seçilmesiyle sonuçlandı [Gov.cn, 2023]. Ekim 2022'de gerçekleşen 20. ÇKP Ulusal Kongresi'nde Xi, üçüncü kez ÇKP Genel Sekreteri olarak seçilen ilk kişi olmuştur [People's Daily, 2022]. Dünyanın en kalabalık ülkesi ve ikinci büyük ekonomisi olan Çin'i beş yıl (belki de ondan daha fazla) yönetecek olan Xi'nin üçüncü döneminde Pekin'in iç ve dış politikalarının nasıl şekilleneceği ve olası etkilerinin neler olacağı, tüm dünyanın başlıca gündem maddeleri arasında yer almaktadır.

İlk iki dönem Çin Komünist Partisi (ÇKP) Genel Sekreterliği ve Çin Devlet Başkanlığı görevlerindeki yönetim biçimi ile de Xi'nin üçüncü dönemde görevine devam etmesi beklenen bir durumdu. Çünkü iktidara geldiği Kasım 2012'den bu yana siyasi, askeri ve dış politika alanlarında gerçekleştirdiği büyük değişimler ve yenilikler ile gücü kendi elinde toplama hamleleriyle ülkeyi tek başına yöneterek gelmiştir. Siyasi alanda, kendi başlattığı yolsuzlukla mücadele girişiminin perde arkasında tüm olası siyasi

**HER ŞEYDEN ÖNCE,
Xİ YÖNETİMİNİ
BEKLEYEN ÖNEMLİ
KONULardan
BİRİSİNİN DE
ÇİN'İN EKONOMİK
SORUNLARI OLDUĞU
İFADE EDİLEBİLİR**

**BƏRİNEN БҰРЫН,
АЛДА СИ БИЛІГІН
КҮТІП ТҰРҒАН
МАҢЫЗДЫ
МӘСЕЛЕЛЕРДІҢ БІРІ
РЕТІНДЕ ҚЫТАЙДЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ
МӘСЕЛЕЛЕРІН
АТАУҒА БОЛАДЫ**

2023 жылдың 5-13 наурызы аралығында Пекинде өткен Бүкілқытайлық халық өкілдері жиналысының (БХӨЖ) 14-шақырылымының 1-отырысы ел көшбасшысы Си Цзиньпиннің үшінші мерзімге сайлануымен аяқталды [Gov.cn, 2023]. Онсыз да 2022 жылдың қазан айында өткен Қытай Коммунистік партиясының (ҚКП) XX құрылтайында Си үшінші рет ҚКП Бас хатшысы болып сайланған еді [Халық газеті, 2022]. Әлемнің халқы ең көп елі және екінші ірі экономикасы саналатын Қытайды тағы бес жыл бойы (мүмкін одан да көп) басқаратын Сидің үшінші кезеңінде Пекиннің ішкі және сыртқы саясаты қалай қалыптасатыны және олардың ықтимал әсерінің қандай болатыны бүкіл әлемнің негізгі күн тәртібіндегі мәселелердің бірі болып отыр.

Екі мерзім ҚКП Бас хатшысы және Қытай төрағасы болған кездегі басқару стилімен Сидің үшінші мерзімде де қызметін жалғастыратыны күтілген жағдай болатын. Өйткені ол билікке келген 2012 жылдың қараша айынан бастапсаяси, әскери және сыртқы саясат

rakiplerini ortadan kaldıran Xi, askeri alanda Kasım 2013'de Ulusal Güvenlik Merkezi Komitesi, Mart 2016'da Merkezi Askeri Komisyonu Operasyon Komuta Komitesi ve Ocak 2017'de Askeri ve Sivil Entegrasyon Geliştirme Merkezi Komitesi gibi yeni yapılar oluşturarak ÇKP'nin güvenlik güçleri üzerindeki gücünü pekiştirmiştir. İktidara geldikten sonra "Çin Rüyası" sloganı ve "Kuşak ve Yol" girişimi gibi jeopolitik ve jeostratejik adımları başlatan Xi'nin diplomatik atılımları ve vizyonu Pekin'in "Çin Tarzı Büyük Güç Diplomasisi"nin yol haritasını belirleyen başlı ideoloji olarak tanımlanmakta ve Çin basınında "Xiplomacy" olarak adlandırılmaktadır [News.cn, 2022]. Özellikle Ekim 2017'de gerçekleşen ÇKP 19. Ulusal Kongresi'nde Xi'nin adının ve onun Yeni Dönemde Çin'e Özgü Sosyalizm Doktrininin ÇKP Parti Tüzüğü'ne eklenmesi, Xi'nin ülkenin kurucu lideri Mao Zedong ve devrimci lideri Deng Xiaoping'den sonra yaşarken adı ve doktrini anayasa düzeyindeki parti tüzüğüne giren üçüncü ÇKP lideri olmasını sağlamıştır [Gov.cn, 2017]. Mart 2018'de düzenlenen ÇUHK 13. Dönem 1. Toplantısı'nda anayasa değişikliğiyle devlet başkanlığı dönem sınırının kaldırılması, Xi'nin süresiz olarak görevde kalması için yasal zemin oluşturmuştur [Xinhua, 2018].

салаларында үлкен өзгерістер мен реформалар жүргізу арқылы билікті өз қолына шоғырландырып, елді дара билеп келген еді. Си саяси аренадағы өзі бастаған сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің перде артында барлық ықтимал саяси қарсыластарын жоюмен қатар, 2013 жылдың қарашасында Орталық мемлекеттік қауіпсіздік комитеті, 2016 жылдың наурызында Орталық әскери істер комитетінің Операциялық командалық комиссиясы және 2017 жылдың қаңтарында Әскери және азаматтық интеграцияны дамыту орталық комиссиясы сияқты жаңа құрылымдарды құру арқылы ҚКП-ның елдегі қауіпсіздік күштеріне жетекшілік рөлін бекіте түсті. Билікке келгеннен кейін «Қытай арманы» ұраны мен «Белдеу мен жол» бастамасы сияқты геосаяси және геостратегиялық қадамдар жасаған Сидің дипломатиялық бастамалары мен көзқарасы Пекиннің «қытайлық ерекшелікке ие державалық дипломатия» тұжырымдамасының жол картасын айқындайтын негізгі идеология ретінде көрсетіліп, қытайлық баспасөзде «Xiplomacy» деп ата бастады [News.cn, 2022]. Әсіресе, 2017 жылғы қазан айында

Аslında Xi'nin үчүнцү дөнөминин, үксселен Чін'ін чоғалан сорунларынн гідерек белгінлешен дөнөмине денк гелдігі ifade edilebilir. Her şeyden önce, Xi yönetimini bekleyen önemli konulardan birisinin de Çin'in ekonomik sorunları olduğu ifade edilebilir. Son yıllarda gayrimenkul sektöründeki çöküş ve elektrik başta olmak üzere enerji sektöründeki kriz gibi birçok soruna maruz kalan Çin ekonomisinin büyüme hızı sürekli yavaşlamaktadır. Örneğin, 2018'de %6.6, 2019'da %6.1 oranında büyüyen ve 2020'de %2.3 oranıyla son 40 yılın en zayıf büyümesini kaydeden Çin ekonomisi, 2021'de %8.1 oranında artarken, 2022'de tekrar yavaşlayarak sadece %3 oranında bir büyüme yakalamıştır [Çin İstatistik Kurumu, 2019; Çin İstatistik Kurumu, 2020; Çin İstatistik Kurumu, 2021; Çin İstatistik Kurumu, 2022; Çin İstatistik Kurumu, 2023]. Birleşmiş Milletler'in Ocak 2023'teki "Dünya Ekonomik Durumu ve Beklentiler 2023" raporunu göre, 2023'te Çin ekonomisinin %4.8 oranında büyüyebileceği tahmin edilmektedir [BM, 2023].

Çin'in ekonomisinin ihracata dayalı büyüme modeli açısından bakıldığında, önümüzdeki dönemde ülke ekonomisinin istikrarlı bir şekilde büyümesi veya eski büyüme hızına ulaşması, Pekin'in bundan sonraki ekonomik politikalarının ne kadar başarılı olup olmayacağına da bağlıdır. Zaten Washington'un lehine bir ticaret anlaşmasıyla sonuçlanan ABD-Çin ticaret savaşının Çin ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerinin izleri henüz silinmemişken, Şubat 2020'de başlayan küresel koronavirüs (COVID-19) salgınının olumsuz etkileri de hala devam etmektedir. Aynı zamanda bir yıldır devam eden Rusya'nın Ukrayna'yı işgali de Çin ekonomisini tarımdan enerjiye, ulaşımdan yatırıma kadar birçok alanda olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir. Çünkü savaşta kadar Çin'in yıllık mısır ithala-

ULUSLARARASI İLİŞKİLER AÇISINDAN BAKILDIĞINDA, XI'NİN ÜÇÜNCÜ DÖNEMİ İÇİN EN BÜYÜK SINAVIN ABD-ÇİN İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ OLACAĞI ŞÜPHESİZDİR

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ТҰРҒЫСЫНАН АЛЫП ҚАРАҒАНДА, СИДІҢ ҮШІНШІ МЕРЗІМІ ҮШІН ЕҢ ҮЛКЕН СЫНАҚ – АҚШ-ҚЫТАЙ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ БОЛАШАҒЫ ЕКЕНІ СӨЗСІЗ

өткен ҚКП-ның XIX құрылтайында Сидің аты мен оның «Жаңа дәуірдегі қытайлық ерекшелікке ие социализм доктринасы» ҚКП-ның партия жарғысына енгізіліп, Қытай көсемі Мао Цзэдун мен реформатор көшбасшысы Дэн Сяопиннен кейін аты мен доктринасы конституциялық деңгейдегі партия жарғысына енген үшінші ҚКП басшына айналды [Gov. cn, 2017]. 2018 жылы наурызда өткен БХӨЖ-нің 14-шақырылымының 1-отырысында Қытай конституциясына өзгерістер енгізіліп, төрағалық мерзім шектеуінің алынып тасталуы Сидің билікте шексіз мерзімге қалуына құқықтық негіз қалыптастырған еді [Синьхуа, 2018].

Сидің үшінші мерзімі, шынын қуғанда, күшейе түскен Қытай көбейе түскен проблемаларының барған сайын айқын сезіле бастаған кезіне тұспа-тұс келді деуге болады. Бәрінен бұрын, алда Си билігін күтіп тұрған маңызды мәселелердің бірі ретінде Қытайдың экономикалық мәселелерін атауға болады. Соңғы жылдары жылжымайтын мүлік секторының құлдырауы мен энергетика, әсіресе электр энергиясы саласындағы дағдарыс сынды көптеген мәселелерге тап болған Қытай экономикасының өсу қарқыны үздіксіз бәсеңдеді. Мысалы, 2018 жылы 6,6%-ға, 2019 жылы 6,1%-ға өскен және 2020 жылы соңғы 40 жылдағы ең төменгі деңгейге түсіп 2,3% ғана өскен Қытай экономикасы 2021 жылы 8,1%-ға артқанымен, бірақ 2022 жылы қайтадан баяулап, тек 3% өсімге қол жеткізді [Қытай статистика бюросы, 2019; Қытай статистика бюросы, 2020; Қытай статистика бюросы, 2021; Қытай статистика бюросы, 2022; Қытай статистика бюросы, 2023]. Біріккен Ұлттар Ұйымының 2023 жылы қаңтардағы «Әлемдік экономикалық жағдай мен перспективалар

tının yaklaşık %30'unu ve arpa ithalatının %20'sinden fazlasını karşılayan Ukrayna, Kuşak ve Yol girişiminde de önemli bir köprüydü. Dolayısıyla Xi yönetimi önümüzdeki dönemde bir an evvel hem iç ekonomik sorunları çözmeye, hem de olumsuz jeoekonomik ortamda diğer ülkelerle ekonomik iş birliğini artırmaya çaba harcaması gerekebilir. Hal böyle iken, daha önce merkez yönetim kadrosunda bulunmayan ve yeni seçilen Çin Başbakanı Li Qiang'ın ülke ekonomisini ne kadar ileriye götürebileceği şimdilik bir soru işaretidir. Yeni Başbakan Li'nin süper lider Xi'nin gölgesinde kalıp kalmayacağını da ancak önümüzdeki dönemde görebiliriz.

Artık Xi'nin üçüncü dönemi, yıllardır "barışçıl yükseliş" göstermeye çalışan Çin'in ülke imajının gerilediği ve sinophobia algısının giderek arttığı bir dönemle karşı karşıyadır. ABD merkezli Pew Research Center araştırmacılarının 2022'deki anket çalışmalarına göre, İsrail de dâhil olmak üzere Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya-Pasifik ülkelerinde Çin'e karşı olumsuz bakış açısının tarihi zirveye ulaştığı görülmek-

2023» есебіне сәйкес, 2023 жылы Қытай экономикасының 4,8%-ға өсетіні болжанып отыр [БҰҰ, 2023].

Қытай экономикасының экспортқа негізделген даму моделі тұрғысынан алып қарағанда, ел экономикасының алдағы кезеңдегі тұрақты өсуі немесе оның бұрынғы өсу қарқынына жетуі Пекиннің келесі экономикалық саясатының қаншалықты табысты болатынына да байланысты. Вашингтонның пайдасына шешілген сауда келісімімен аяқталған АҚШ-Қытай сауда соғысының Қытай экономикасына тигізген кері әсерінің ізі кетпей тұрып, 2020 жылдың ақпан айында басталған жаһандық коронавирус (COVID-19) індетінің жағымсыз салдары да әлі жойыла қоймады. Сонымен бірге бір жылдан бері Ресейдің Украинаны басып алуы да Қытай экономикасының ауыл шаруашылығынан энергетикаға, тасымалдан инвестицияға дейін көптеген салаларына кері әсерін тигізіп отыр. Өйткені соғысқа дейін Қытайдың жылдық жүгері

tedir. Сөз konusu бөлгелердеки 19 үлкeden анкете катиланлар Чін'ин инсан hakларина илiшкін политикalarını %79, Чін'ин askeri гүcүнү %72, Чін ile ekonomik rekabeti %66 ve Чін'ин diđer үлкelerini iч siyasetine каришmasını %59 oranında ciddi bir sorun olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda, Чін'ин askeri гүcүнүн өзelleikle komşuları arasından Japonya'da %60, Avustralya'da %57 ve Güney Kore'de %46 oranında olumsuz yorumlanması da dikkat çekicidir [Silver, Huang ve Clancy, 2022]. Çünkü son yıllarda Pekin yönetiminin ulusal güvenlik politikasına büyük ağırlık vererek, Doğu Türkistan'da insan haklarına aykırı sıkı uygulamalarda bulunması ve Hong Kong'daki protestoları bastırmasının yanı sıra, Tayvan sorunu ve Güney Çin Denizi'ndeki egemenlik tartışmaları nedeniyle Hint-Pasifik bölgesindeki diđer үлкelerle anlaşmazlıklar yaşanması, birçok ülkede Чін tehdidi, yani sinophobia algısının giderek yükselmesine neden olduğu ifade edilebilir. Söз konusu anket çalışmaları nın da yansıttığı gibi, dünyada gün geçtikçe yükselen sinophobia algısı, diđer bir deyişle

импортының шамамен 30%-ын және арпа импортының 20%-дан астамын қамтамасыз еткен Украина «Белдеу және жол» бастамасында да маңызды көпір болатын. Сондықтан Си билігі алдағы уақытта дереу ішкі экономикалық мәселелерді тезірек шешумен қатар, қолайсыз геоэкономикалық жағдайда басқа елдермен экономикалық ынтымақтастықты арттыруға күш салуға тура келеді. Әйтсе де, бұрын орталық басқару аппаратында болмаған, Қытайдың жаңадан сайланған премьер-министрі Ли Цянның ел экономикасын қаншалықты алға жылжыта алатыны әзірге белгісіз. Жаңа премьер-министр Лидің супер лидер Сидің көлеңкесінде ғана қалып-қалмайтынын алдағы кезеңде көре жатармыз.

Енді бір жағынан, Сидің үшінші мерзімі жылдар бойы «бейбіт даму» ұранын көтерген Қытайдың жалпы имиджі төмендеп, әлемде синофобия көзқарасы біртіндеп артып келе жатқан кезеңге дүп келіп отыр. АҚШ-тағы PewResearchCenter зерт-

Çin'in genel ülke imajının gerilemesi, Pekin yönetiminin xiplomasi dedikleri dış politika yaklaşımının son yıllardaki başarısızlığının bir göstergesi niteliğindedir. Bu durum, Xi'nin üçüncü döneminde nasıl bir iç ve dış politika izleyeceğiyle doğrudan alakalıdır.

Uluslararası ilişkiler açısından bakıldığında, Xi'nin üçüncü dönemi için en büyük sınavın ABD-Çin ilişkilerinin geleceği olacağı şüphesizdir. Çünkü dünyanın en büyük iki büyük ekonomisi arasındaki ilişkiler, insan haklarından diplomasiye, ticaret ve teknolojiye jeopolitik ve jeoekonomik rekabete kadar uzanan birçok alanda farklılıklar ve anlaşmazlıklarla doludur. Zira son on yılda Washington ve Pekin arasında yaşanan anlaşmazlıkların, ikili ilişkilerden ziyade ABD ve Çin arasında giderek belirgin hale gelen küresel rekabetten kaynaklandığına kesin gözle bakılabilir. Zaten mevcut durumyla ABD-Çin ilişkileri, neredeyse son otuz yılın en düşük düzeyindedir. Üstelik Şubat 2023'te ABD hava sahasına giren Çin "istihbarat balonu" nedeniyle Washington ve Pekin arasında yaşanan yeni krizi, ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken'in planlanan Pekin ziyaretinin ertelenmesine ve ABD'nin ulusal güvenliğine ve dış politika çıkarlarına aykırı hareket ettiği gerekçesiyle 6 Çin şirketinin ihracatına yasak getirilmesine yol açmıştır [Freeman ve Levine, 2023; ABD Ticaret Bakanlığı, 2023]. Böylece ABD dışişleri bakanının son beş yıl içinde ilk kez yapacağı Çin ziyaretinin ortadan kaldırılmasına neden olan Balon krizi, ABD-Çin ilişkilerinde büyük bir güvensizliğin devam ettiğini göstermektedir. Jeopolitik ve jeostratejik açıdan bakıldığında, ABD ve Çin arasındaki küresel rekabetin gün geçtikçe artarak devam edeceği dikkate alındığında, ABD-Çin ilişkilerindeki anlaşmazlıkların bir tek balon kriziyle sınırlı kalmayacağı da muhtemel gözükmektedir. Öyleyse Xi'nin

ARTIK XI'NİN ÜÇÜNCÜ DÖNEMİ, YILLARDIR "BARIŞÇIL YÜKSELİŞ" GÖSTERMEYE ÇALIŞAN ÇİN'İN ÜLKE İMAJININ GERİLEDİĞİ VE SİNOPHOBIA ALGISININ GİDEREK ARTTIĞI BİR DÖNEMLE KARŞI KARŞIYADIR

ENDİ BİR JAҒЫНАН, СИДИҢ ҮШІНШІ МЕРЗІМІ ЖЫЛДАР БОЙЫ «БЕЙБІТ ДАМУ» ҰРАНЫН КӨТЕРГЕН ҚЫТАЙДЫҢ ЖАЛПЫ ИМИДЖІ ТӨМЕНДЕП, ӘЛЕМДЕ СИНОФОБИЯ КӨЗҚАРАСЫ БІРТІНДЕП АРТЫП КЕЛЕ ЖАТҚАН КЕЗЕҢГЕ ДҮП КЕЛІП ОТЫР

теушілерінің 2022 жылы жүргізген сауалнамаларына сәйкес, Израильді де қамтыған Еуропа, Солтүстік Америка және Азия-Тынық мұхиты елдерінде Қытайға қарсы көзқарастың тарихта болмаған деңгейге жеткені байқалады. Аталмыш аймақтардағы 19 елден сауалнамаға қатысқандардың 79%-ы Қытайдың адам құқықтары саласындағы саясатын, 72%-ы әскери күшін, 66%-ы экономикалық бәсекелестігін және 59%-ы Қытайдың басқа елдердің ішкі саясатына араласуын күрделі мәселе ретінде қарастырған. Әсіресе, көршілес Жапонияда 60%, Австралияда 57% және Оңтүстік Кореяда 46% қатысушының Қытайдың әскери қуатын күрделі мәселе ретінде қарастыруы назар аудартады [Силвер, Хуанг және Клэнси, 2022]. Өйткені соңғы жылдары Қытай билігінің ұлттық қауіпсіздік саясатына әсіре көңіл бөліп, Шығыс Түркістанда адам құқықтарына өрескел қайшы қатаң саясат жүргізуімен Гонконгтағы наразылықтарды күшпен басуы, сондай-ақ Тайван мәселесі мен Оңтүстік Қытай теңізіндегі егемендік дауларына байланысты Үнді-Тынық мұхиты аймағындағы басқа елдермен келіспеушіліктерге жол ашуы, көптеген елдерде қытайлық қауіп-қатер, яғни синофобия көзқарасының барған сайын артып келе жатқанын айтуға болады. Жоғарыда аталған сауалнамалық зерттеулер көрсеткендей, әлемде синофобия көзқарасының күшеюі, басқаша айтқанда, Қытайдың жалпы имиджінің төмендеуі Пекиннің соңғы жылдардағы «хірломасу» деп атаған сыртқы саясат ұстанымының сәтсіздігінің бір көрсеткіші іспеттес. Бұл жағдай Сидің үшінші мерзімде қандай ішкі және сыртқы саясат ұстанатынына тікелей байланысты болмақ.

үчүнцү дөңемінде ABD-Çін ілішкілерінің ағырлық меркезінің Hint-Пасіфік бөлгесіне одакланасағы да таһмін еділебїлїр.

Енержі тедарікі башта олмак üzere күресел тїаретін ең өнөмлі гүзергәһларının геçтїгі Hint-Пасіфік бөлгесі, һөм ABD-Çін ілішкілері ашısından, һөм де бөлгесел ве күресел геополітік ве геоекономік геїшмелер ашısından бүйүк өнөм таşıмактадїр. Долойсїла сон ыїларда Barack Obama'ın "Асыа'га Дөнүш" стратегісі, Donald Trump'ın "Өзгүр ве Serbest Hint-Пасіфік" гїрішїмї ве Joe Biden'ın AUKUS аңлашмасїла ABD дїш політїкасїның одак ноктасında калїсї оларак Hint-Пасіфік бөлгесінің yer almakта олдугуну сөїлемек мүмкүндүр. Üстелїк сон бїркаш ылда Hint-Пасіфік бөлгесінде ABD, Авустраїла, Жапонга ве Hindistan арасında "Quad" дөртлү іттїфакїның геїшмесї, үйкселен Çін'in бөлгедекї еткїсїнї еңгеллемеге одакландїгї да ашїкәрдїр. Бөлгедө Tayvan ве Güney Çін Denizi үзерінде һак іddia eden Pekin ашısından бакїлдїгında іse, Hint-Пасіфік бөлгесї, Çін'in һөм тїарї-економїк, һөм де геополітік ве геостратегїк чїкарларї ашısından һаятї өнөм таşıмактадїр. Долойсїла Xı'nın үчүнцү дөңемінде де Pekin'in өзелїлїккө Hint-Пасіфік бөлгесінде өнөмлі геополітік ве геоекономїк адїмлар атмага чалїсасагї іfade еділебїлїр.

Buna ek olarak, Xı'nın үчүнцү дөңемінде Çін'in Tayvan'a үнөлїк аскерї салдында bulunup bulunmayасагї sorusu da çok hassas bir konudur. Her ne kadar Çін, Tayvan ile бїрлешмегї геополітік ве геостратегїк бїр һedef оларак белїрлемїш ола са, Taipei'nin mevcut siyasi, ekonomik ve askeri durumu Pekin'in іsteğїnїn һаята геçмесїне асла імкән vermeyeceğї kesindir. En azından demokratik Tayvan toplumunun тек parti yönetimindeki Çін ile бїрлешбїлїсїнї дүшүнмек бїлө шїмділік ыанлїштыр. Aksine, Tayvan'ın Çін topraklarının бїр парча-

XI'NIN ÜÇÜNCÜ DÖNEMİNDE DE PEKİN'İN ÖZELLİKLE HİNT-PASİFİK BÖLGESİNDE ÖNEMLİ JEOPOLİTİK VE JEOEKONOMİK ADIMLAR ATMAYA ÇALIŞACAĞI İFADE EDİLEBİLİR

СІДІҢ ҮШІНШІ КЕЗЕҢІНДЕ ПЕКІННІҢ, ӘСІРЕСЕ ҮНДІ-ТЫНЫҚ МҰХИТЫ АЙМАҒЫНДА МАҢЫЗДЫ ГЕОСАЯСИ ЖӘНЕ ГЕОЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАДАМДАР ЖАСАУҒА ТЫРЫСАТЫНЫН БОЛЖАУ ҚИЫН ЕМЕС

Халықаралық қатынастар тұрғысынан алып қарағанда, Сидің үшінші мерзімі үшін ең үлкен сынақ – АҚШ-Қытай қарым-қатынасының болашағы екені сөзсіз. Өйткені әлемнің ең ірі екі экономикасы арасындағы қарым-қатынастар адам құқықтарынан дипломатияға, сауда мен технологиядан геосаяси және геοэкономикалық бәсекелестікке дейінгі көптеген салаларда қайшылықтар мен келіспеушіліктерге толы. Өйткені, Вашингтон мен Пекин арасындағы соңғы он жылдағы келіспеушіліктер екі жақты қарым-қатынастардан гөрі, АҚШ пен Қытай арасындағы жаһандық бәсекелестікке байланысты екенін анық байқауға болады. Қазірдің өзінде АҚШ-Қытай қарым-қатынасы соңғы отыз жылдағы ең төменгі деңгейде. Оның үстіне 2023 жылдың ақпанында АҚШ әуе кеңістігіне енген қытайлық «барлау шарының» салдарынан Вашингтон мен Пекин арасында туындаған жаңа дағдарыс, АҚШ Мемлекеттік хатшысы Энтони Блинкеннің жоспарланған Пекин сапарының кейінге шегерілуіне және АҚШ-тың ұлттық қауіпсіздігі мен сыртқы саяси мүдделеріне қайшы әрекет етті деген негіздеменен 6 қытайлық компанияның экспортының шектелуіне себеп болды [Фриман, Левин, 2023; АҚШ Сауда министрлігі, 2023]. Осылайша АҚШ-тың сыртқы істер министрінің Қытайға соңғы бес жылдағы алғашқы сапарының күшінен қалдырылуына себеп болған шар дағдарысы АҚШ-Қытай қарым-қатынасында өзара сенімсіздіктің әлі жалғасып келе жатқанын көрсетеді. Геосаяси және геостратегиялық тұрғыдан АҚШ пен Қытай арасындағы жаһандық бәсекелестік күн санап арта беретінін ескерсек, АҚШ-Қытай қарым-қатынасындағы келіспеушіліктер бір ғана

сы olduğunu savunan Pekin yönetiminin en azından kısa vadede Tayvan'a askeri saldırıda bulunması da pek mümkün görünmemektedir. Çünkü Çin'in olası bir Tayvan saldırısı, her an tüm Hint-Pasifik bölgesinde büyük bir savaşa dönüşme tehlikesini barındırmaktadır. Çin, şimdilik böylesi bir büyük tehlikeyle baş edebilecek bir durumda değildir. Ancak üçüncü döneminden sonra Xi, dördüncü bir dönem için devam etmeye çalışırsa ve Çin toplumunun tepkisiyle karşı karşıya kalırsa, iç siyasi sorunların çözümü noktasında popülerliğini artırma adına Tayvan'ı askeri güçle birleştirmeyi düşünebileceği de göz ardı edilmemelidir.

Özet olarak, her ne kadar Xi, ÇKP'nin yönetim yapısındaki geleneksel yaş ve dönem sınırlarını aşarak Çin'in kurucu lideri Mao Zedong'dan sonraki en güçlü ülke lideri konumunda olsa da, iktidardaki üçüncü döneminin kolay olmayacağı tahmin edilebilir. Çünkü neredeyse bölgesel ve küresel jeopolitik ve jeoekonomik ortamın hızla değiştiği ve Çin'in ekonomik sorunlarının ortaya çıkmaya başladığı döneme denk gelen Xi'nin üçüncü döneminin nasıl şekilleneceği birçok iç ve dış faktöre bağlıdır. Ayrıca, mevcut ÇKP Merkez Politbürosu Daimi Komitesi'ndeki Xi'nin dışındaki 6 üyenin de 60 yaş üzerinde olması

шар дағдарысымен шектелмейтіні даусыз. Демек, Сидің үшінші мерзімінде АҚШ-Қытай қарым-қатынасының негізгі бағыты Үнді-Тынық мұхиты аймағына шоғырланатынын да болжауға болады.

Жаһандық сауданың, әсіресе энергетика тасымалының ең маңызды жолдары өтетін Үнді-Тынық мұхиты аймағы АҚШ-Қытай қарым-қатынасы тұрғысынан да, аймақтық және жаһандық геосаяси және геοэкономикалық өзгерістер тұрғысынан да үлкен маңызға ие. Сондықтан соңғы жылдары Барак Обаманың «Азияға қайта оралу» стратегиясы, Доналд Трамптың «Егемен және еркін Үнді-Тынық мұхиты аймағы» бастамасын және ЖоБайденнің AUKUS келісімі тұрғысынан да АҚШ-тың сыртқы саясатының басымдылығы тұрақты түрде Үнді-Тынық мұхиты аймағына бағытталғанын айтуға болады. Сондай-ақ, соңғы бірнеше жылда Үнді-Тынық мұхиты аймағындағы АҚШ, Австралия, Жапония және Үндістан арасындағы «Quad» төрттік альянсының қалыптасуы Қытайдың аймақтағы артып келе жатқан ықпалының алдын алуға бағытталғаны да айдан анық. Аймақта Тайван мен Оңтүстік Қытай теңізін өз жері деп қарайтын Пекин тұрғысынан алып қарағанда,

ve Xi'den sonraki halefin henüz belirlenmemesi de iki yönlü değerlendirilebilir: ilki, Xi ile dördüncü dönem; ikincisi ise bir belirsizlik dönemi. ÇKP geleneğine göre mevcut liderin halefinin şimdiden Merkez Politbürosu Daimi Komitesi'nde bulunması gerekmektedir. Nitekim Ekim 2022'deki 20. ÇKP Ulusal Kongresi'nde bir önceki ÇKP Genel Sekreteri ve Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'nun toplantıdan zorla çıkartılması, ÇKP'nin kendi içerisindeki anlaşmazlıkları da ortaya koymaktadır. Bu durumun Xi'nin üçüncü dönemine ne kadar yansıtacağı da ayrı bir soru işaretidir.

Kaynaklar:

1. ABD Ticaret Bakanlığı (2023). Ticaret Bakanlığı, Çin'in askeri modernizasyonunu, istihbaratını ve keşif faaliyetlerini destekleyen altı şirketi yasakladı. Alınan yer: <https://www.bis.doc.gov/index.php/documents/about-bis/newsroom/press-releases/3220-2023-02-10-bis-press-release-six-prc-entities-final-3/file>. Erişim tarihi: 19.03.2023.
2. Birleşmiş Milletler (2023). Dünya Ekonomik Durumu ve Beklentiler 2023. Alınan yer: <https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2023-01/WESP2023ExecutiveSummaryE.pdf>. Erişim tarihi: 15.03.2023.
3. Çin İstatistik Kurumu (2019). 2018'de ülke ekonomisi makul bir oranda büyüdü. Alınan yer: http://www.stats.gov.cn/sj/zxfb/202302/t20230203_1900202.html. Erişim tarihi: 15.03.2023.
4. Çin İstatistik Kurumu (2020). 2019'da ulusal ekonomi genelinde istikrarlı büyüme kaydetti. Alınan yer: http://www.stats.gov.cn/sj/zxfb/202302/t20230203_1900594.html. Erişim tarihi: 15.03.2023.
5. Çin İstatistik Kurumu (2021). 2020'de ulusal ekonomi istikrarını korudu. Alınan yer: http://www.stats.gov.cn/sj/zxfb/202302/t20230203_1900964.html. Erişim tarihi: 15.03.2023.
6. Çin İstatistik Kurumu (2022). 2021'de ülke ekonomisi toparlanmaya devam etti. Alınan yer: http://www.stats.gov.cn/sj/zxfb/202302/t20230203_1901336.html. Erişim tarihi: 15.03.2023.
7. Çin İstatistik Kurumu (2023). 2022'de ülke ekonomisi zorluklara rağmen yeni bir seviyeye ulaştı. Alınan yer: http://www.stats.gov.cn/sj/zxfb/202302/t20230203_1901709.html. Erişim tarihi: 15.03.2023.
8. Freeman, Carla; Levine, Rosie (2023). Pekin balonundan sonra ABD-Çin ilişkilerinde sırada ne var? Alınan yer: <https://www.usip.org/publications/2023/02/after-beijings-balloon-whats-next-us-china-ties>. Erişim tarihi: 19.03.2023.
9. Gov.cn (2017). ÇKP 19. Ulusal Kongresi'nin ÇKP Parti Tüzüğü değişikliği kararı: Alınan yer: https://www.ccdi.gov.cn/special/19da/topnews_19da/201710/t20171024_110161.html. Erişim tarihi: 14.03.2023.
10. Gov.cn (2023). Çin Ulusal Halk Kongresi'nin (ÇUHK) 14. Dönem 1. Toplantısı Pekin'de sona erdi. Alınan

Yнді-Тынық мұхиты аймағы Қытайдың сауда-экономикалық, геосаяси және геостратегиялық мүдделері үшін өмірлік маңызға ие. Сондықтан Сидің үшінші кезеңінде Пекиннің, әсіресе Yнді-Тынық мұхиты аймағында маңызды геосаяси және геοэкономикалық қадамдар жасауға тырысатынын болжау қиын емес.

Сонымен қатар, Сидің үшінші кезеңінде Қытай Тайваньға әскери шабуыл жасау-жасамауы да өте күрделі сұрақ. Қанша жерден Қытай билігі Тайваньды қосып алуды геосаяси және геостратегиялық мақсат ретінде қарастырғанымен, Тайбэйдің қазіргі саяси, экономикалық және әскери жағдайы Пекиннің қалауына ешқашан мүмкіндік бермейтіні сөзсіз. Әзірге тіпті демократиялық Тайвань қоғамының бір партияның қатаң басқаруындағы Қытаймен бірігетінін ойлаудың өзі қателік болар еді. Керісінше, Тайваньның Қытай территориясының бір бөлігі екенін алға тартып келген Пекиннің алдағы қысқа мерзімде Тайваньға әскери шабуыл жасауы да екіталай. Өйткені Қытайдың Тайваньға ықтимал шабуылы кез келген уақытта бүкіл Yнді-Тынық мұхиты аймағында үлкен соғысқа ұласу қаупін тудырады. Әзірге Қытай мұндай үлкен қауіппен күресетін жағдайда емес. Алайда, егер Си үшінші мерзімнен кейін төртінші мерзімге билікте қалуға тырысса және Қытай қоғамының қарсылығына тап болса, ішкі саяси қарсылықты басу үшін Тайваньды әскери күшпен қосып алуықтималдығын қарастыруы мүмкін екенін ескермеуге болмайды.

Қорытындылай келе, Си қанша жерден ҚКП басқару құрылымындағы дәстүрлі жас шектемесі мен мерзім шектеуінен асып түсіп, Маодан кейінгі ең күшті Қытай басшысы болса да, бірақ оның биліктегі үшінші мерзімі оңай болмайтынын болжауға болады. Өйткені, аймақтық әрі жаһандық геосаяси және геοэкономикалық жағдай тез өзгеріп, Қытайдың экономикалық мәселелері туындай бастаған кезеңге сәйкес келген Сидің үшінші мерзімінің қалай болатыны көптеген ішкі және сыртқы факторларға байланысты. Сонымен қатар, қазіргі ҚКП Орталық саяси бюросы

yer: http://www.gov.cn/xinwen/2023-03/13/content_5746528.htm. Erişim tarihi: 13.03.2023.

11. News.cn (2022). Xiplomasi: Çin'in önerdiği girişimler küresel kalkınma ve güvenliğe odaklanıyor. Alınan yer: <https://english.news.cn/20220913/f161157611ad4eadba563d273c601ec4/c.html>. Erişim tarihi: 13.03.2023.
12. People's Daily (2022). ÇKP 20. Merkez Komitesi 1. Genel Kurul Toplantısında Merkez Yürütme Organı seçildi. Alınan yer: <http://cpc.people.com.cn/20th/n1/2022/1024/c448334-32550105.html>. Erişim tarihi: 13.03.2023.
13. Silver, Laura; Huang, Christine ve Clancy, Laura (2022). Çin'e karşı olumsuz görüşler, insan hakları politikalarına yönelik eleştirel görüşlere bağlıdır. Alınan yer: <https://www.pewresearch.org/global/2022/06/29/negative-views-of-china-tied-to-critical-views-of-its-policies-on-human-rights/>. Erişim tarihi: 16.03.2023.
14. Xinhua (2018). Çin Halk Cumhuriyeti Anayasa Değişikliği. Alınan yer: http://www.xinhuanet.com/politics/2018lh/2018-03/06/c_1122496769.htm. Erişim tarihi: 14.03.2023.

Tұрақты комитетінің Сиден басқа 6 мүшесінің де жасы 60-тан асқаны және Сиден кейінгі билік мұрагерінің әлі анықталмағаны не Си төртінші мерзімге де билікте қалауы мүмкін немесе ҚКП элитасында күрделі бір белгісіздік бар деген екі түрлі ойға жетелейді. ҚКП дәстүрі бойынша, келесі басшының кандидаты қазірден-ақ Орталық саяси бюросының Тұрақты комитетінде болуы керек еді. Қала берді, 2022 жылдың қазан айында өткен ҚКПХХ құрылтайында ҚКП-ның бұрынғы Бас хатшысы және Қытай төрағасы ХуЦзиньтаодың заңдап-күшпен шығарылуы ҚКП-ның өз ішіндегі қайшылықтарды да паш еткен болатын. Бұл қайшылықтың Сидің үшінші мерзіміне қаншалықты әсер ететіні тағы бір сұрақ деуге болады.

Дереккөз:

1. АҚШ Сауда министрлігі (2023). Сауда министрлігі Қытайдың әскери модернизациясын, барлау және барлау қызметін қолдайтын алты компанияға тыйым салды. Сілтеме: <https://www.bis.doc.gov/index.php/documents/about-bis/newsroom/press-releases/3220-2023-02-10-bis-press-release-six-prc-entities-final-3/file>. Қаралған уақыты: 19.03.2023.
2. БҰҰ (2023). Әлемдік экономикалық жағдай және келешегі 2023. Сілтеме: <https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2023-01/WESP2023ExecutiveSummaryE.pdf>. Қаралған уақыты: 15.03.2023.

3. Gov.cn (2017). ҚКП 19-шы Ұлттық съезінің ҚКП партиясының жарғысына өзгерістер енгізу туралы шешімі: Сілтеме: https://www.ccdi.gov.cn/special/19da/topnews_19da/201710/t20171024_110161.html. Қаралған уақыты: 14.03.2023.
4. Gov.cn (2023). Пекинде Бүкіл қытайлық халық өкілдері жиналысының 14-шақырылымының 1-отырысы аяқталды. Сілтеме: http://www.gov.cn/xinwen/2023-03/13/content_5746528.htm. Қаралған уақыты: 13.03.2023.
5. Қытай статистика бюросы (2019). 2018 жылы ел экономикасы тұрақты қарқынмен өсті. Сілтеме: http://www.stats.gov.cn/sj/zxfb/202302/t20230203_1900202.html. Қаралған уақыты: 15.03.2023.
6. Қытай статистика бюросы (2020). 2019 жылы ұлттық экономика тұтастай алғанда тұрақты өсуді көрсетті. Сілтеме: http://www.stats.gov.cn/sj/zxfb/202302/t20230203_1900594.html. Қаралған уақыты: 15.03.2023.
7. Қытай статистика бюросы (2021). 2020 жылы ұлттық экономика тұрақты болды. Сілтеме: http://www.stats.gov.cn/sj/zxfb/202302/t20230203_1900964.html. Қаралған уақыты: 15.03.2023.
8. Қытай статистика бюросы (2022). 2021 жылы ел экономикасының қалпына келуі жалғасты. Сілтеме: http://www.stats.gov.cn/sj/zxfb/202302/t20230203_1901336.html. Қаралған уақыты: 15.03.2023.
9. Қытай статистика бюросы (2023). 2022 жылы ел экономикасы қиындықтарға қарамастан жаңа деңгейге көтерілді. Сілтеме: http://www.stats.gov.cn/sj/zxfb/202302/t20230203_1901709.html. Қаралған уақыты: 15.03.2023.
10. News.cn (2022). Xiplomacy: Қытай ұсынған бастамалар жаһандық даму мен қауіпсіздікке бағытталған. Сілтеме: <https://english.news.cn/20220913/f161157611ad4eadba563d273c601ec4/c.html>. Қаралған уақыты: 13.03.2023.
11. People's Daily (2022). ҚКПХХ құрылтайының 1-жиналысында ҚКП Орталық саяси бюросы Тұрақты комитеті сайланды. Сілтеме: <http://cpc.people.com.cn/20th/n1/2022/1024/c448334-32550105.html>. Қаралған уақыты: 13.03.2023.
12. Фриман, Карла, Левин, Роза. Пекин шарынан кейін АҚШ-Қытай қарым-қатынасында не болады? Сілтеме: <https://www.usip.org/publications/2023/02/after-beijings-balloon-whats-next-us-china-ties>. Қаралған уақыты: 19.03.2023.
13. Silver, Laura; Huang, Christine ve Clancy, Laura (2022). Қытайға қатысты теріс көзқарастар оның адам құқықтары саласындағы саясатының сыни көзқарастарына байланысты. Сілтеме: <https://www.pewresearch.org/global/2022/06/29/negative-views-of-china-tied-to-critical-views-of-its-policies-on-human-rights/>. Қаралған уақыты: 16.03.2023.
14. Синьхуа (2018). Қытай Халық Республикасының конституциясына түзетулер. Сілтеме: http://www.xinhuanet.com/politics/2018lh/2018-03/06/c_1122496769.htm. Қаралған уақыты: 14.03.2023.

KAZAKISTAN'DA DEPREM RİSKİ: ALMATI'DAKİ BİNALARIN SİSMİK DAYANIKLILIĞI ÜZERİNE BİR ANALİZ

ZHANDOS KUDAIBERGENOV

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕРІ

ҚАЗАҚСТАНДА ЖЕР СІЛКІНІСІ
ҚАУПІ: АЛМАТЫДАҒЫ ҚҰРЫЛЫС
НЫСАНДАРЫНЫҢ СЕЙСМИКАЛЫҚ
ҚАУІПКЕ ТӨЗІМДІЛІГІН ТАЛДАУ

Kazakistan'ın jeolojik yapısı, çeşitli toprak yapıları ve kayaları eski Arkeen zamanından günümüze kadar ulaşan farklı şekillerde oluşmuştur. Bu nedenle Kazakistan sismik olarak aktif bir yapıya sahiptir. Kazakistan'daki aktif bölgeler ele alındığında özellikle Doğu Kazakistan eyaleti, Türkistan eyaleti ve diğer güneydoğu bölgelerinde tarihte büyük depremler yaşanmıştır. Almatı şehri de bu açıdan bakıldığında tehlikeli bölgelerden birisidir. Kazak sismologların araştırmaları bu metropolün bulunduğu bölgede 27 büyük tektonik çatlağı olduğunu göstermektedir (Acil Durum Koruma Kurumu, 2021).

Almatı'da yaşanan tarihteki büyük depremleri hatırladığımızda karşımıza 136 yıl önce, 1887'de 8.3 büyüklüğündeki Almatı depremi çıkmaktadır. 1.799 taş ve 839 ahşap binanın yıkıldığı bu depremde 332 kişi hayatını kaybederken 468 kişi de yaralanmıştır (Şaşkina, 2023). İki yıl sonra 7.3 büyüklüğünde Şilik depremi, 1911'de ise Almatı şehri 10 büyüklüğündeki yıkıcı Keminski depremi ile sarsılmıştır. Bu deprem yaklaşık 450 kişinin ölümüne ve 5 binden fazla evin yıkılmasına neden olmuştur (Almaty.zagranitsa.com, 2023). Keminski depremi Orta Asya tarihindeki en yıkıcı depremlerden birisi olarak kayıtlara geçmiştir.

**TARİHTE DOĞU
KAZAKISTAN
EYALETİ, TÜRKİSTAN
EYALETİ VE DİĞER
GÜNEYDOĞU
BÖLGELERİNDE
BÜYÜK DEPREMLER
YAŞANMIŞTIR**

**ҚАЗАҚСТАН
ТАРИХЫНДА
ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН
ОБЛЫСЫНДА,
ТҮРКІСТАН
ОБЛЫСЫНДА ЖӘНЕ
ОҢТҮСТІК-ШЫҒЫС
АЙМАҚТАРДА ІРІ
ЖЕР СІЛКІНІСТЕРІ
БОЛҒАН**

Қазақстанның геологиялық құрылымы ежелгі архей дәуірінен бастап жас тау шөгінділеріне дейін әртүрлі геологиялық құрылымдардың және тау жыныстарының алуан түрлілігімен ерекшеленеді. Осы себепті Қазақстан сейсмикалық белсенді аймаққа жатады. Әсіресе, Қазақстан тарихында Шығыс Қазақстан облысынан бастап Түркістан облысына дейінгі елдің шығыс, оңтүстік және оңтүстік-шығыс аймақтары жойқын жер сілкіністерін бастан кешірді. Осы тұрғыда Алматы қаласы да өте қауіпті аймақ болып есептеледі. Бұған қоса, қазақстандық сейсмологтар аталмыш мегаполис арқылы 27 ірі тектоникалық плитаның өтетінін дәлелдеді (Төтенше жағдайлардан қорғау ұйымы, 2021).

Тарихқа жүгінсек, бұрын Алматыда бірнеше рет жойқын жер сілкінісі болды. Осыдан 136 жыл бұрын 1887 жылы магнитудасы 8,3-балдық Алматы жер сілкінісі болған. Бұл жер сілкінісі 1,799 тастан жасалған және 839 ағаштан жасалған көпқабатты ғимараттарды жермен жексен етті. Осы жер сілкінісінің салдарынан 332 адам өмірмен қош айтысса, 468 адам жарақат алды (Шашкина, 2023). Араға екі жыл уақыт салып, 7,3-балдық Шілік жер сілкінісі орын

Сөз konusu bu yıkıcı depremlerin yakın aralıklarla meydana gelmesi o dönemlerden itibaren Kazakistan'daki şehircilik anlayışının gelişme sürecinde doğal afetlere karşı eylem planlarının ön planda tutulması gerekliliğini canlı tutmuştur. Bununla birlikte son 40-50 yılda gerçekleşen depremler bu anlayışın ne denli yerleşmiş olduğunu ve binaların depreme dayanıklılıkları konusunu tartışmaya açmaktadır. Çünkü yakın tarihten verebileceğimiz pek çok örnekten de görebildiğimiz üzere birçok bina gerçekleşen depremler sırasında yıkılmış veya hasar görmüştür. 25 Mart 1978'de 7 şiddetindeki Jalanaş-Tүp depremi (Nersesov, 1981), 25 Eylül 1979'deki yine 7 şiddetindeki Bakanas depremi (Nurmagambetov, 1982) ve 14 Haziran 1990'daki 8 şiddetindeki Zaysan depremi bu kapsamdaki örnekler olarak gösterilebilir.

Depremin şiddetinin 7 ve üzerine çıktığı durumlarda depremin yıkıcı etkisi neredeyse tüm yapılarda görülmektedir. Örneğin, 2003 Lugovoy depreminin etki alanındaki 15 okuldan 3'ü yıkılmış ve geri kalan 12'sinde güçlendirme çalışmalarına ihtiyaç duyulmuştur (Abakanov, 2009). Ayrıca, 2.649 ev yıkılırken 6 hastane orta derecede hasar görmüş, deprem sonrasında 5.103 evde ve 4 hastanede güçlendirme çalışmaları yapılmak zorunda kalmıştır (Toysibekova, 2018). Bu örnekten görebileceğimiz

алса, 1911 жылы Алматы қаласы 10-балдық жойқын Кеминскілік жер сілкінісімен бетпе-бет келген. Осы зілзала 450-ге жуық адам өліміне, 5 мыңнан астам үйдің қирауына себеп болды (Almaty.zagranitsa.com, 2023). Кеминскілік жер сілкінісі Орталық Азия тарихындағы ең жойқын жер сілкіністерінің бірі болды.

Осылай бірінен соң бірі қатар болған жойқын жер сілкіністері Қазақстанның сәулет және қала құрылысы саласын табиғи апаттарға қарсы тұра алатындай етіп дамытуға итермелейтін себеп болуы керек еді. Сондай-ақ, Қазақстанда соңғы 40-50 жылда орын алған ірі жер сілкіністері ғимараттардың сейсмикалық төзімділігіне сынақ болды. Өйткені, жақын тарихтан көріп отырғанымыздай, осы жер сілкіністері кезінде көптеген ғимараттар қирап, әртүрлі дәрежеде зақымданған. Мысалы, 1978 жылдың 25 наурызында болған 7-балдық Жалаңаш-Түп жер сілкінісі (Нерсесов, 1981), 1979 жылдың 25 қыркүйегінде болған 7-балдық Бақанас жер сілкінісі (Нурмагамбетов, 1982), 1990 жылдың 14 маусымда болған 8-балдық Зайсан жер сілкінісі (Нурмагамбетов, 1996а) Қазақстанда белсенді сейсмикалық белдеулердің көп екенін көрсетеді.

üzere yakın tarihte gerçekleşen bu deprem bölgedeki pek çok yapının depreme dayanıklı olarak inşa edilmediğini göstermektedir.

Kazakistan'ın sismik olarak aktif bölgelerinin dışında da 4-5 büyüklüğünde depremler meydana gelmektedir. Bu tür depremlerin şiddetinin az olması nedeniyle yıkıcı bir etkisi olmasa da Karagandı şehrinde 21 Haziran 2014'deki 4 şiddetindeki depremde bazı binalarda çatlak ve hasarlar oluşmuştur (Uzbekov, 2018). Bu da bizlere sadece sismik olarak aktif bölgelerden ziyade ülke çapında binaların depreme hazır olmadığını göstermektedir.

Yakın zaman içerisinde Türkiye'nin güneydoğusunda meydana gelen yıkıcı depremin ardından dünyanın pek çok ülkesinde binaların ve inşaatların depreme dayanıklılığı kontrollerine hız verilmiştir. Kazakistan'da da bu yılın ikinci yarısında sismik güvenliği sağlamaya yönelik önlemler alınması ve sismik denetimler yapılması planlanmaktadır. Bu kontrol süreci sırasında ülkedeki binaların ve inşaatların tamamının izinlerinin güncellenmesi gerekmektedir. Almatı'daki yapılara ruhsat ve denetim süreci en son 2017 ve 2018 yıllarında gerçekleştirilmiştir (Tengrinews.kz, 2023). Bu kimliklendirme süreci sonrasında Almatı'da denetlenen 246 anaokulundan 129'u depreme dayanıklı bulunurken, 117'si dayanıksız çıkmıştır. Dahası 323 okulun sadece 190'ı dayanıklı bulunmuş olup 133'ü dayanıksız sayılmıştır (2016-2018 yılları için Yol Haritası). Bu nedenle şiddetli bir deprem durumunda şehirdeki okulların neredeyse yarısı yıkılma tehlikesi taşımaktadır.

Bu nedenle, Kazakistan'ın aktif deprem bölgesinde yer aldığı dikkate alındığında, inşaatların depreme uygun yapılması süreci, ilgili makamlar tarafından daha yakından takip edilmelidir. 2.03-30-2017 no'lu "Deprem Bölgelerinde İnşaat" adlı Kazakistan Cumhuriyeti Yönetmeliğine göre,

**KEMİNSKİ DEPREMİ
ORTA ASYA BÖLGESİ
TARİHİNDEKİ
EN YIKICI
DEPREMLERDEN
BİRİSİ OLARAK
KAYITLARA
GEÇMİŞTİR**

**КЕМИНСКІЛІК
ЖЕР СІЛКІНІСІ
ОРТАЛЫҚ АЗИЯ
ТАРИХЫНДАҒЫ
ЕҢ ЖОЙҚЫН ЖЕР
СІЛКІНІСТЕРІНІҢ БІРІ
БОЛДЫ**

7 және одан да жоғары магнитудада болған жер сілкіністері көптеген ғимараттарға айтарлықтай залал келтіретіні белгілі. Мысалы, 2003 жылдың 22 мамырдағы Луговой жер сілкінісі нәтижесінде жалпы білім беретін мектептердің он бес ғимаратының ішінен антисейсмикалық талаптарға сай келмейтін үш мектеп қирап, қалған он екі мектептің антисейсмикалық жағдайын күшейтуге тура келді (Абаканов, 2009). Жер сілкінісі салдарының 2, 649 тұрғын үй қирап, 6 аурухана апатты деп танылған болатын. Зілзаладан кейін 5, 103 үй және 4 аурухана толық жөндеуден өтті (Тойшибекова, 2018). Осы мысалдан көріп отырғанымыздай, аталмыш зілзала аймақтағы көптеген ғимараттардың жер сілкінісіне төзімді етіп салынбағанын байқауға болады.

Қазақстанның сейсмикалық белсенді деп саналатын аймақтарынан тыс жерлерде де қарқындылығы 4-5 балға тең болатын жер сілкіністері орын алуда. Мұндай дәрежедегі жер сілкіністері соншалықты жойқын болмаса да, 2014 жылдың 21 маусымында болған 4-балдық Қарағанды жер сілкінісі кейбір ғимараттардың қабырғаларының жарылуына себеп болды (Узбеков, 2018). Сондықтан, елдің сейсмикалық қауіпті аймақтары ғана емес, барлық аймақтары зілзалаға қарсы тұратын құрылыс нысандарын салуға міндеттелуі керек.

Жақында Түркияның оңтүстік-шығыс бөлігінде орын алған жойқын жер сілкінісінен кейін әлемнің дерлік барлық елдері өздерінің құрылыс нысанарының осындай табиғи апатқа қаншалықты дайын екендігін тексеруге кірісіп кетті. Қазақстанда да сейсмикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша шаралар және ағымдағы жылдың екінші жартысында сейсмоаудит жүргізуді жоспарлауда. Бұл іс-шара барысында елдегі құрылыс нысан-

inşaat alanlarını seçerken konut binalarının, endüstriyel (üretim) komplekslerinin sismik açıdan elverişsiz alanlara yerleştirilmesi önerilmez. Yani, sismik olarak elverişsiz alanlar, 7.5 ve daha büyük depremlerin meydana gelme olasılığı olan bölgelerdir. Dahası tektonik çatlakların oluşabileceği alanlar, sıvılaşabilen toprak birikintileri, obruklar, maden ve mağaraların olduğu mekanları ve diğer yönetmelikte uygun olmayan alanları kapsamaktadır (2.03-30-2017 no'lu K.C. Yönetmeliği).

Yönetmeliğe göre her bir yapı türü için özel olarak belirlenmiş yükseklik ve katsayı sınırları bulunmaktadır. Yönetmelik, deprem riski 8 ve üzerindeki alanlarda betonarme monolit kolonlar kullanma zorunluluğu ile azami 16 kat sınırı getirmektedir. Bu kat sayısı monolit taş kolonlardan yapılan yapılar için 5 kat, tuğladan yapılanlar için ise 3 kattır. Ancak, mevcut durumda Almatı'da 16 kattan daha yüksek monolit binaların ve 3 kattan daha yüksek tuğladan inşa edilmiş yapıların olduğu bilinmektedir (2.03-30-2017 no'lu K.C. Yönetmeliği).

Depreme karşı hazırlık sadece binaların sağlamlığı ile sınırlı kalmayan bir konu olup öncesi ve sonrasında yapılması gereken birçok hazırlığı da beraberinde getirmektedir. Bunlardan en temel önlemlerden birisi olarak sari

дарының паспортталуының жаңартылуы тиіс. Соңғы рет Алматы қаласындағы нысандарды паспорттау 2017 және 2018 жылдары жүргізілді (Tengrinews.kz, 2023). Паспорттау қорытындысы бойынша Алматыдағы тексерістен өткен 246 балабақшаның 129-ы жер сілкінісіне төзімді болса, қалғандарының төзімсіз екендігі анықталған. Ал 323 мектептің 190-ы сейсмикалық талаптарға сай келсе, 133-інің сәйкес келмейтіндігі анықталды (2016-2018 жылдарға арналған Жол картасы). Демек, күшті жер сілкінісі болған жағдайда, қаладағы балабақша мен мектептердің жартысына жуығы қирап қалу қаупі бар.

Сондықтан, Қазақстанның белсенді жер сілкінісі аймағында орналасқандығын ескере отырып, құрылыс нысандарының жер сілкінісіне сәйкестігі тиісті өкілетті органдар тарапынан қадағалануы қажет. «Сейсмикалық аймақтардағы құрылыс» туралы ҚР ҚЖ 2.03-30-2017 Ережесіне (Ереже) сәйкес, құрылыс алаңдарын таңдау кезінде сейсмикалығы жағынан қолайсыз алаңдарда тұрғын ғимараттарды, өнеркәсіптік (өндірістік) кешендерді немесе жекелеген ғимараттар мен имараттарды орналастыру ұсынылмайды. Яғни, сейсмика-

çizgi koruma alanları gösterilebilir. Bu sarı çizgili alanlar kurtarma ekipmanının, doktorların, itfaiyecilerin tahrip olmuş veya hasar görmüş yapılara erişim yolları ve olası enkaz sınırlarıdır. Fakat bu alanların sıklıkla işgal edildiği hatta üzerlerine yeni binaların dikildiği görülmektedir. Bunun nedeni, birkaç yıl önce “sarı çizgiler” normunun Yönetmelikten çıkarılması ve Acil Durumlar Komitesi temsilcilerinin yeni tesislerin işletmeye alınması komisyonundan çıkarılması olarak gösterilebilir (Biryukova, 2023). Sarı çizgiler dikkate alınmadan inşa edilen tüm bina ve komplekslerin deprem anında vatandaşların sağlığı ve yaşamı için potansiyel tehdit oluşturduğu bilinmektedir. Bu nedenle, kentsel yapılaşma sırasında “sarı çizgi” sorununun zorunlu hale getirilmesi gerekmektedir.

Sismik güvenliği sağlama ve sismik riski azaltma çalışmalarını yürüten Sismoloji Enstitüsü uzmanlarına göre bölgenin sismik haritası, 27 tektonik çatlağını Almatı’dan geçtiğini göstermektedir. Yapıların bu çatlaklara en az 300 metre uzaklıkta inşa edilmeleri gerekmektedir (Acil Durumlar Koruma Kurumu, 2021). Lakin şehir merkezindeki kullanılabilir alanların az olması nedeniyle bu çatlaklar üzerine çok sayıda yapının inşa edilmiş olduğu Şekil-1’de görülmektedir. Deprem yönetmeliğinin ihlal edildiğini gösteren bu kentleşme aynı zamanda muhtemel depremlerdeki riskleri daha da artırmaktadır. Zira, tektonik çatlaklar üzerine kurulan binalar ne kadar depreme dayanıklı yapılmış olsalar da her zaman diğer bölgelere göre daha fazla risk altındadır. Bu nedenle yapıların sağlamlığı simülasyonlar ile test edilebilir, inşaat yapılacak alanların jeolojik ve sismik koşullarının önceden incelenerek sert zeminlerin üzerinde olması büyük önem arz etmektedir. Öte yandan kullanılan malzemelerin dayanıklılığı, deprem yönetmeliğine uygun mühendislik ve diğer çalışmaların yapılmış olması bi-

**KİMLİKLENDİRME
SÜRECİ SONRASINDA
ALMATI’DA
DENETLENEN 246
ANAKÜLÜNDAN
129’UNUN DEPREME
DAYANIKLI OLDUĞU,
KALANIN İŞE
DAYANIKSIZ OLDUĞU
TESPİT EDİLMİŞTİR**

**ПАСПОРТТАУ
ҚОРЫТЫНДЫСЫ
БОЙЫНША
АЛМАТЫДАҒЫ
ТЕКСЕРІСТЕН
ӨТКЕН 246
БАЛАБАҚШАНЫҢ
129-Ы ЖЕР
СІЛКІНІСІНЕ
ТӨЗІМДІ БОЛСА,
ҚАЛҒАҒДАРЫНЫҢ
ТӨЗІМСІЗ ЕКЕНДІГІ
АНЫҚТАЛҒАН**

лығы жағынан қолайсыз алаңдарға магнитудасы 7,5 және одан да жоғары жер сілкіністері болатын, тектоникалық жарықтардың пайда болуы ықтимал аумақтарда орналасқан, сұйылуға қабілетті топырақтық шөгінділері бар, топырақтары отырғыш, карсты, шайма-апаңдары, тау-кен үңгімелері бар алаңдар және осы Ережеге сәйкес қолайсыз деп көрсетілген алаңдар жатады (ҚР ҚЖ 2.03-30-2017 Ережесі).

Жер сілкінісі көпқабатты үйлерде көбірек сезілетіндіктен, Ережеде ғимараттың қабаттарының санына және биіктігіне нақты бір шарттар қойылған. Көпқабатты ғимараттар үлкен қалалардың сұлбасына көрік қосқанымен, олар Ережедегі шарттарға сай салынуы керек.

Ережеге сәйкес 8 балл және одан жоғары балдық сейсмикалық қауіп аймақтарында ғимараттың қабырғалары темірбетон монолиттен салынып, биіктігі 16 қабаттан аспауы керек. Ал монолитті тас қабырғалар болса 5 қабаттан, кірпіш қабырғалар 3 қабаттан аспауы тиіс. Дегенмен, Алматыда 16 қабаттан да биік монолитті ғимараттар, 3 қабаттан да биік кірпіш үйлер кездесетіндігіне ешкім күмән келтірмейді (ҚР ҚЖ 2.03-30-2017 Ережесі).

Жер сілкінісіне дайын болу тек ғимараттардың беріктігімен ғана шектелмейді. Сонымен қатар оған дейін және кейін жасалуы керек көптеген дайындық іс-шараларының кешенін жүзеге асырумен тікелей байланысты. Осындай негізгі шаралардың бірі ретінде сары сызықты қорғау аймақтарын айтуға болады. Сары сызық – құтқару техникасының, дәрігерлердің, өрт сөндірушілердің қираған немесе бүлінген объектілерге кіру жолдары және ықтимал үйінділердің шекаралары. Алайда, Алматыда дәл осы аймақтарда бірнеше жаңа ғимараттар тұрғызылған. Бұның себебі бірнеше жыл бұрын

Şekil 1. Алматы şehrinin sismik bölgeleme haritası
Сурет 1. Алматы қаласының сейсмикалық
аудандастыру картасы

naların depremlere karşı dayanıklılığını artıracak başlıca önlemlerdir.

Sonuç olarak, deprem bölgesinde yaşayanların bu risk ile yaşamayı öğrenmeleri ve buna dayanabilecek yapıları inşa etmeleri ve her an teyakkuzda bulunmaları gerekmektedir. Bu konuda en önemli hususlardan birisi binaların kimliklendirme işlemlerinin etkin bir şekilde yerine getirilmesidir. Kimliklendirme, depremde tehlike arz edebilecek olan binaların tespit edilmesini, bunların sonrasında güçlendirilmesi için önlemlerin alınmasını mümkün kılacaktır. Böylece bu yapıların depreme karşı dayanıklılıkları artırılmış olacaktır. Bu konuda ilgili kurumların önümüzdeki dönemde daha kapsamlı planlamalar ile başta sismik olarak aktif bölgeler ile ülke çapında önlemleri artırması depremin neden olabileceği zararların en aza indirilmesini sağlayacaktır.

«сары сызықтар» туралы норма Ережеден алынып тасталды, ал Төтенше жағдайлар комитетінің өкілдері жаңа объектілерді пайдалануға қабылдау жөніндегі комиссиядан шығарылды (Бирюкова, 2023). Сары сызықтарды есепке алмай салынған барлық ғимараттар мен кешендер жер сілкінісі жағдайында азаматтардың денсаулығы мен өміріне ықтимал қауіп төндіретініне белгілі. Сондықтан қала құрылысы кезінде «сары сызық» мәселесін міндеттеу қажет.

Сейсмикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және сейсмикалық қауіпті азайтумен айналысатын Сейсмология институты мамандарының айтуынша, Алматы аумағында сейсмикалық белсенді болып есептелетін және қаланың сейсмикалық аудандастыруының қорытынды картасына түсірілген 27 тектоникалық жарықтар өтіп жатыр. Құрылыс нысандары аталмыш жарықтардан 300 метр қашықтықта салынуы керек. Ал Іле тектоникалық жарығында, тіпті, 500 метр болуы керек (Төтенше жағдайлардан қорғау ұйымы, 2021). Алайда, қала территориясында жердің тығыздығына байланысты осы жарықтардың үстіне ғимараттардың салынғандығын Сурет 1-ден байқауға болады. Бұл жағдайда жер сілкінісі ережелерімен сәйкес деп танылған ережелер бұзылуымен қатар жер сілкінісі қауіпі де артады. Себебі, тектоникалық жарықтың үстіне қаншалықты сейсмикалық төзімді ғимараттар салынса да, сол ғимаратқа үлкен қауіп төнетіні сөзсіз. Осы себепті құрылыс нысандарының төзімділігін жер сілкінісі тренажерының көмегімен сынауға болады. Сондай-ақ құрылыс жүргелі жатқан алаңдардың геологиялық және сейсмикалық жағдайларын алдын-ала зерттей отырып, салынатын ғимараттардың сенімді алаңда тұрғызылуы өте маңызды. геологиялық және сейсмикалық жағдайлары қатты едендерде болуы өте маңызды. Екінші жағынан, жер сілкінісі ережесіне сәйкес қолданылатын материалдардың беріктігі, инженерлік және басқа да құрылыс жұмыстары ғимараттардың жер сілкінісіне төзімділігін арттыратын негізгі шаралар болып табылады.

Қорытындылай келе, жер сілкінісі аймағының тұрғындары осы қауіппен өмір сүруді үйреніп, оған қарсы төтеп бере алатындай құрылыс нысандарын салу керек. Осыған

Кайнаққа:

1. Abakanov T.D., Mihaylova N.N., Nisanbayev T.E., Li A.N., Polesko N.N., Aristova I.L., Silacheva N.V., Kalmikova N.A. (2009). 22 Mayıs 2003 tarihindeki Lugovoy Depremi // Kuzey Avrasya Depremleri. – 284-293 s.
2. Acil Durum Koruma Kurumu (2021). Almatı Şehrinin Topraklarındaki Tektonik Faylar (açıklama) – Almatı'nın Genel Planından Sismik Fayların Haritası. Alınan yer: <https://www.xn----ptbgks9a.kz/about-earthquakes/otsenka-obstanovki/item/194-tektonicheskie-razlomiy-opisanie-na-territorii-goroda-almaty-karta-sejsmicheskikh-razlomov-iz-genplana-almaty>. Erişim tarihi: 08.03.2023.
3. Almaty.zagranitsa.com (2023). Panik Yapmayın! Kazakistan'daki Deprem Hakkında Her Şey. Alınan yer: <https://almaty.zagranitsa.com/article/2267/bez-paniki-vse-o-zemletriasenii>. Erişim tarihi: 08.03.2023.
4. Biryukova T. (2023). Parmağı Dünyanın Nabzında Tutmak. Alınan yer: <https://dknews.kz/ru/chitayte-v-nomere/276343-derzhat-ruku-na-pulse-zemli>. Erişim tarihi: 08.03.2023.
5. Nersesov I.L., Sıdıkov A., Nurmagambetov A., Mihaylova N.N. (1981). 25 Mart 1978 tarihli Jalanaş-Tüp Depremi // Dünya Fiziği. – № 5. – 13-26 s.
6. Nurmagambetov A., Sıdıkov A., Timuş A.V., Haydarov M.S., Vlasova A.A., Mihaylova N.N., Sabitov M.M., Umirzakova A., Gapiç V.A. (1996). 14 Haziran 1990 tarihli Zaysan Depremi // Sovyetler Birliği'ndeki Depremler. – 54-60 s.
7. Nurmagambetov A., Sıdıkov A., Vlasova A., Krasnova A. (1982). 25.Eylül 1979 tarihindeki Bakanas Depremi // Sovyetler Birliği'ndeki Depremler. – 48-53 s.

BÖLGENİN SİSMİK HARİTASI 27 TEKTONİK ÇATLAĞIN ALMATI'DAN GEÇTİĞİNİ GÖSTERMEKTEDİR

АЙМАQТЫҢ СЕЙСМИКАЛЫҚ КАРТАСЫНДА АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ АРҚЫЛЫ 27 ТЕКТОНИКАЛЫҚ ЖАРЫҚТАР ӨТІП ЖАТЫР

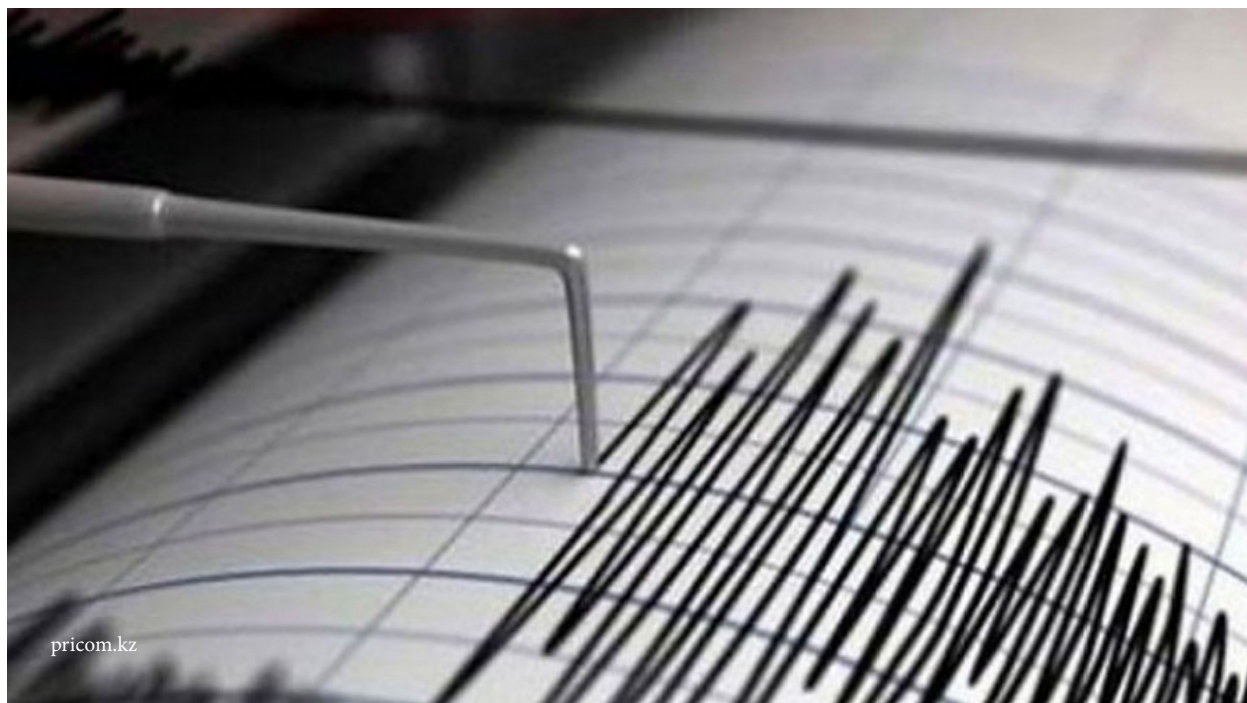

байланысты ең маңызды жұмыстардың бірі ғимараттарды паспорттау процесін тиімді жүргізу болып табылады. Паспорттау жер сілкінісі кезінде қауіп төндіруі мүмкін ғимараттарды анықтауға және кейін оларды нығайту шараларын қабылдауға мүмкіндік береді. Осылайша, мұндай құрылыс нысандарының жер сілкінісіне төзімділігі артады. Осыған байланысты, тиісті мекемелердің алдағы кезеңде кешенді жоспарлауы және шараларды, әсіресе сейсмикалық белсенді аймақтарда және бүкіл республика бойынша күшейтуі жер сілкінісінен келетін шығынды барынша азайтуды қамтамасыз етеді.

Дереккөз:

1. Абаканов Т.Д., Михайлова Н.Н., Нысанбаев Т.Е., Ли А.Н., Полешко Н.Н., Аристова И.Л., Силачева Н.В., Калмыкова Н.А. (2009). 2003 жылдың 22 мамырдағы Луговой жер сілкінісі // Солтүстік Еразиядағы жер сілкіністері. – 284-293 бб.
2. Бирюкова Т. (2023). Қолыңызды Жердің пульсінде ұстаңыз. Сілтеме: <https://dknews.kz/ru/chitayte-v-nomere/276343-derzhat-ruku-na-pulse-zemli>. Қаралған уақыты: 08.03.2023.
3. 2016-2018 жылдарға арналған «Қазақстан Республикасының сейсмикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі

8. Şaşkina A. (2023). Kazaklar Farklı Yıllarda Deprem-leri Nasıl Geçirmiştir? Alınan yer: <https://kz.kursiv.media/2023-02-06/lnsh-history/>. Erişim tarihi: 05.03.2023.
9. Toysıbekova A. (2018). Lugovoy şehri. Deprem-den 15 yıl sonra. Alınan yer: <https://vlast.kz/story/28005-stancia-lugovaa-15-let-posle-zemletrase-nia.html>. Erişim tarihi: 08.03.2023.
10. Uzbekov A.N., Mihaylova N.N. (2018). Orta Kazakis-tan'ın Depremselliği ve Bu Bölgenin İzlenmesinin Gelişim Yönleri. // K.C. Milli Nükleer Merkezi Bülteni. – № 3. – 73-82 s.
11. 2.03-30-2017 no'lu "Deprem Bölgelerinde İnşaat" Adlı Kazakistan Cumhuriyeti Yönetmeliği.
12. 2016-2018 Yıllar İçin "Kazakistan Cumhuriyeti'nin Sismik Güvenliğini Sağlamak İçin İş Verimliliğini Ar-tırmaya Yönelik Bir Dizi Önlem" Adlı Yol Haritası.
6. Нурмагамбетов А., Сыдыков А., Власова А., Крас-нова А. (1982). 1979 жылдың 25 қыркүйегіндегі Бақанас жер сілкінісі // КСРО-дағы жер сілкінісі. – 48-53 бб.
7. «Сейсмикалық аймақтардағы құрылыс» туралы ҚР ҚЖ 2.03-30-2017 Ережесі
8. Тойшибекова А. (2018). Луговой станциясы. Жер сілкінісінен 15 жыл кейін. Сілтеме: <https://vlast.kz/story/28005-stancia-lugovaa-15-let-posle-zemletrase-nia.html>. Қаралған уақыты: 08.03.2023.
9. Төтенше жағдайлардан қорғау ұйымы (2021). Алматы қаласының аумағындағы тектоникалық жарықтар – Алматы Бас жоспарынан сейсми-калық жарықтар картасы. Сілтеме: <https://www.xn----ptbgks9a.kz/about-earthquakes/otsenka-obstanovki/item/194-tektonicheskie-razlom-y-opisanie-na-territorii-goroda-almaty-karta-sejsmicheskikh-razlomov-iz-genplana-almaty>. Қаралған уақыты: 08.03.2023.
10. Узбеков А.Н., Михайлова Н.Н. (2018). Орталық Қа-зақстанның сейсмикасы және осы өңірдің мони-торингін дамыту бағыттары. // ҚР ҰЯО хабаршы-сы. – № 3. – 73-82 бб.
11. Шашкина А. (2023). Қазақстандықтар әртүрлі жылдары жер сілкіністерін қалай бастан өткерді. Сілтеме: <https://kz.kursiv.media/2023-02-06/lnsh-history/>. Қаралған уақыты: 05.03.2023.
12. Almaty.zagranitsa.com (2023). Дүрбелең жаса-маңдар! Қазақстандағы жер сілкінісі туралы толық ақпарат. Сілтеме: <https://almaty.zagranitsa.com/article/2267/bez-paniki-vse-o-zemletriasenii>. Қа-ралған уақыты: 08.03.2023.

жұмыстың тиімділігін арттыру жөніндегі шаралар кешені» бойынша Жол картасы.

4. Нерсесов И.Л., Сыдыков А., Нурмагамбетов А., Ми-хайлова Н.Н. (1981). 1978 жылдың 25 наурызын-дағы Жалаңаш-Түп жер сілкінісі // Жер физикасы. – № 5. – 13-26 бб.
5. Нурмагамбетов А., Сыдыков А., Тимуш А.В., Хайда-ров М.С., Власова А.А., Михайлова Н.Н., Сабитов М.М., Умирзакова А., Гапич В.А. (1996). 1990 жыл-дың 14 маусымдағы Зайсан жер сілкінісі // КСРО-дағы жер сілкінісі. – 54-60 бб.

3 ŞUBAT 2023 TARİHİNDE TÜRKİYE CUMHURİYETİ ALMATI BAŞKONSOLOSU ALİ RIZA AKINCI İLE EŞİ HÜLYA AKINCI ENSTİTÜMÜZÜ ZİYARET ETTİ.

2023 ЖЫЛДЫҢ 3 АҚПАНЫНДА ТҮРКИЯ
РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЛМАТЫДАҒЫ
БАС КОНСУЛЫ АЛИ РИЗА АКЫНЖЫ
МЕН ЖҰБАЙЫ ХУЛЯ АКЫНЖЫ
ИНСТИТУТЫМЫЗДА БОЛДЫ.

Институт директоры, доктор Суат Бейлұр Еуразия ғылыми-зерттеу институтына келгені үшін Түркия Республикасының Алматыдағы Бас консулы Али Риза Акынжы мен жұбайы Хуля Акынжыға алғысын білдіріп, институттың алдағы кезеңге арналған жоспарлары туралы ақпарат берді. Түркия Республикасының Алматыдағы Бас консулы Али Риза Акынжы институттың академиялық қызметінен хабардар екенін білдіріп, Түркия мен Қазақстанның бірлескен оқу орны Қожа Ахмет Ясауи университетінің бірлігі ретінде екі ел арасындағы ынтымақтастықты қолдауға әрқашан дайын екендіктерін жеткізді.

Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Dr. Suat Beylur, ziyaretleri için T.C. Almatı Başkonsolosu Ali Rıza Akıncı ve eşi Hülya Akıncı Hanımefendiye teşekkürlerini ileterek önümüzdeki dönemde Enstitünün planlamaları hakkında bilgiler sundu. T.C. Almatı Başkonsolosu Ali

Rıza Akıncı Enstitünün akademik faaliyetlerini yakından takip ettiğini, Türkiye ile Kazakistan'ın ortak bir eğitim kurumu olan Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin bir birimi olarak iki ülke arasındaki iş birliğine katkı noktasında kendilerinin de her zaman destek sunmaya hazır olduklarını ifade etti.

8 ŞUBAT 2023 TARİHİNDE AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ PERSONELİ, KAHRAMANMARAŞ MERKEZLİ DEPREM NEDENİYLE TÜRKİYE CUMHURİYETİ ALMATI BAŞKONSOLOSLUĞU'NU ZİYARET EDEREK TAZİYE MESAJLARINI İLETİP, DAYANIŞMA DİLEKLERİNDE BULUNDU.

2023 ЖЫЛДЫҢ 8 АҚПАНЫНДА ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІ КАХРАМАНМАРАШ ЖЕР СІЛКІНІСІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЛМАТЫДАҒЫ БАС КОНСУЛДЫҒЫНА БАРЫП АУЫР ҚАЙҒЫҒА ОРТАҚТАСТЫҚ БІЛДІРІП, КӨҢІЛ АЙТТЫ.

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доктор Суат Бейлұр институт қызметкерлерімен бірге Бас консул Али-Рыза Акынжыға көңіл айтып, қазақ-түрік бауырластығының белгісі болған Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің бір бөлігі ретінде бүкіл ұйымдастырылып жатқан жұмыстарға соның ішінде көмек науқандарына белсенді түрде үлес қосуға дайын екендіктерін білдірді. Бас консул Али Рыза Акынжы да институттың көңіл айту сапары мен тілеулестігіне ризашылық білдіріп, жер сілкінісіне көмек ретінде Еуразия ғылыми-зерттеу институтының қызметкерлері жинап KZI банкі арқылы AFAD шоттарына аударған көмектері үшін алғыс айт-

eurasian-research.org

Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Dr. Suat Beylur, Enstitü personeli ile birlikte Başkonsolos Sayın Ali Rıza Akıncı'yı ziyaretinde taziye mesajlarını ilettikten sonra Türk-Kazak kardeşliğinin sembolü olan Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin bir birimi olarak yardım kampanyaları dahil olmak üzere her türlü organizasyonda aktif olarak katkı sunmaya hazır olduklarını

ifade etti. Başkonsolos Ali Rıza Akıncı da Enstitünün taziye ziyareti ve destek temennilerini mutlulukla karşıladıklarını belirterek, Avrasya Araştırma Enstitüsü personeli tarafından toplanarak KZİ Bank aracılığıyla AFAD hesaplarına aktarılan deprem yardımları için de Enstitü personeline teşekkürlerini iletti.

20 ŞUBAT 2023 TARİHİNDE ANKARA MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ VE ULUSLARARASI OFİS MÜDÜRÜ DR. MUSTAFA ARSLAN KAZAKİSTAN PROGRAMI ÇERÇEVESİNDE ENSTİTÜMÜZÜ ZİYARET ETTİ.

2023 ЖЫЛДЫҢ 20 АҚПАНЫНДА АНКАРА МЕДИПОЛ УНИВЕРСИТЕТИ КОММУНИКАЦИЯ ФАКУЛЬТЕТІНІҢ ОҚЫТУШЫСЫ ӘРІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС БӨЛІМІНІҢ ДИРЕКТОРЫ, ДОКТОР МҰСТАФА АРСЛАН ҚАЗАҚСТАНҒА ІС-САПАРЫ АЯСЫНДА ИНСТИТУТЫМЫЗҒА КЕЛДІ.

Аврasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Dr. Suat Beylur Ankara Medipol Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi ve Uluslararası Ofis Müdürü Dr. Mustafa Arslan'a ziyaretlerinden dolayı teşekkür ederek Enstitünün yürütmek-

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доктор Суат Бейлұр Медипол университеті Коммуникация факультетінің оқытушысы әрі Халықаралық байланыс бөлімінің директоры, доктор Мұстафа Арсланға институтқа келгені үшін алғысын білдіріп, институттың ғылыми жұмыстары туралы ақпарат берді. Кездесу барысында Доктор Мұстафа Арслан Анкара Медипол университетінің Еуразия аймағына, нақтырақ айтсақ түрік әлеміне кеңею үдерісінің жалғасып жатқанын, Қазақстанның осы үдерістері орны мен әлеуеті жағынан маңызды ел екенін, сонымен қатар білім беру мекемелерімен де, мемлекеттік мекемелермен де болған ынтымақтастықтары туралы баяндады.

te olduğu akademik faaliyetler hakkında bilgi verdi. Dr. Mustafa Arslan da Ankara Medipol Üniversitesi'nin Avrasya coğrafyası ve daha özelde ise Türk dünyasına açılım sürecinin devam ettiğini, Kazakistan'ın bu süreçte hem konumu hem de potansiyeli nedeniyle önemli bir ülke olduğunu ifade ederek hem eğitim kurumları ile hem de kamu kurumları ile olan iş birliklerinden bahsetti.

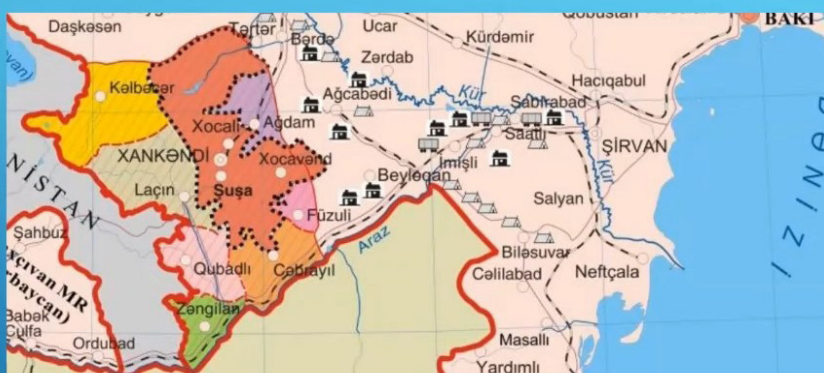
28 ŞUBAT 2023 TARİHİNDE AZERBAIJAN ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANALİZLER MERKEZİ BİRİM BAŞKANI DR. CAVİD VELİYEV "KARABAĞ ZAFERİ SONRASI AZERBAIJAN'IN DIŞ POLİTİKASI" KONULU SEMİNER VERDİ.

2023 ЖЫЛДЫҢ 28 АҚПАНЫНДА
ӘЗІРБАЙЖАН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҚАТЫНАСТАРДЫ ТАЛДАУ
ОРТАЛЫҒЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ, ДОКТОР
ЖАВИДУӘЛИЕВ «ҚАРАБАҚ ЖЕҢІСІНЕН
КЕЙІНГІ ӘЗІРБАЙЖАННЫҢ СЫРТҚЫ
САЯСАТЫ» ТАҚЫРЫБЫНДА СЕМИНАР
ӨТКІЗДІ.

Seminerin açılış konuşmasını yapan Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Dr. Suat Beylur, 30 yıllık Ermeni işgalinin ardından Eylül 2020'de başlayan operasyonlar neticesinde elde edilen Karabağ Zaferi'nin Azerbaycan ve Türkiye'nin yanında bütün Türk dünyası için oldukça önemli olduğunu belirttikten sonra

Семинардың кіріспе сөзінде Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доктор Суат Бейлұр 30 жылдық армян басқыншылығынан кейін 2020 жылдың қыркүйек айында басталған операциялар нәтижесінде қол жеткізілген Қарабақ жеңісінің күллі түркі әлемі сынды Әзірбайжан мен Түркия үшін де өте маңызды екенін, сондай-ақ бұл жеңіс Әзірбайжанның сыртқы саясатының шыт жаңа бейнесін ашқанын атап көрсетті.

Доктор Жавид Уәлиев баяндамасын Қарабақ жеңісінің Әзірбайжанның сыртқы саясатындағы көріністері мен ықтимал әсерлерін толық түсіну үшін Қарабақ жеңісінен бұрынғы және кейінгі кезеңдерімен бірге қарастыру қажет екеніне тоқталды. Ол Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін Армения І Қарабақ соғысын бастап, 1994 жылы Қарабақты басып алып, Әзірбайжан жерінің 20 пайызын жаулап алғанын тілге тиек етті. Өкінішке орай, Әзірбайжан зардап шеккен бұл әділетсіздікті Батыс, әсіресе армян диаспорасының әділетсіз және негізсіз лоббистік әрекеттерімен елемеген. Әзірбайжан Минск тобының нәтижесіз және тиімсіз талпыныстарына қарамастан, ол халықаралық қоғамды дұрыс ақпараттан-

LIBERATED TERRITORIES

eurasian-research.org

zoom

söz konusu zaferin Azerbaycan dış politika-sında yeni sayfalar açtığını ifade etti.

Dr. Cavid Veliyev, Karabağ Zaferi'nin Azerbaycan dış politikasına yansımalarının ve muhtemel etkilerinin tam olarak anlaşılabilmesi için Zaferin, öncesi ve sonrası ile birlikte değerlendirilmesi gerekliliğini belirterek sunumuna başladı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Ermenistan'ın I. Karabağ Savaşını başlatarak 1994'de Karabağ'ı işgal etmesiyle Azerbaycan topraklarının %20'sini ele geçirdiğini ifade etti. Azerbaycan'ın maruz kaldığı bu haksızlık ne yazık ki Ermeni diasporasının haksız ve asılsız lobi çalışmaları ile özellikle Batı tarafından göz ardı edilmiştir. Buna rağmen Azerbaycan Minsk Grubu'nun da sonuçsuz ve etkisiz kalan çalışmalarına rağmen her platformda uluslararası kamuoyunu doğru bilgilendirmeye ve hakkını aramaya devam etmiştir. 30 yıllık bu sürecin netice vermemiş olması ve Ermenistan tarafının tahrikleri sonucu başlayan II. Karabağ Savaşı ile işgal altındaki topraklar kurtarılmış sonrasında ise Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında 10 Kasım Bildirisi imzalanmıştır.

Dr. Cavid Veliyev, Zafer öncesinde olduğu gibi sonrasında da taahhütlerine bağlı olan Azerbaycan'ın, 10 Kasım Bildirisine de aynı hassasiyeti gösterirken Ermenistan'ın hala ateşke-

dyруды және әр платформада өз құқықтарын іздеуді жалғастырғанын атап көрсетті. 30 жылға созылған келіссөздерден нәтиже болмағанын және армян жағының арандатушылықтарынан басталған II Қарабақ соғысында жеңіске жеткен Әзірбайжан көптеген жерін жау басқыншылығынан азат еткенін 10 қарашада Әзірбайжан, Армения және Ресей арасында үшжақты 10 қараша декларациясына қол қойылғанын атап өтті.

Доктор Жавид Уәлиев Жеңіс алдындағы міндеттемелеріне берік Әзірбайжанның 10 қарашадағы Декларацияға қатысты осындай сезімталдық танытқанымен, Арменияның әлі де декларацияның кейбір шарттарын орындамай отырғанын атап көрсетті. Атап айтқанда Қарабақта қазірдің өзінде армян қарулы топтары бар екенін және Зангезур дәлізін Армения ашпағанын мәлімдеді. Түпкілікті бітімгершілік келісімге қол қою үшін Әзірбайжанның бес ұсыныс жібергенін, оның ішінде тараптардың бір-бірінің аумақтық тұтастығын мойындауы мен болашақта аумақтық талап қоймауы, әскери күш қолданбауы, дипломатиялық қарым-қатынас орнату, байланыс және көлік жолдарын ашу шарттары барын атап өтті.

sin bazı şartlarını yerine getirmediğinin altını çizdi. Bunlar arasında Karabağ'da halihazırda silahlı güçlerin bulundurulmaya devam edilmesi ile Zengezur Koridoru'nun açılmasına yönelik somut adımların henüz atılmamış olması gelmektedir. Azerbaycan'ın kalıcı barış

için beş şart önerdiğini ifade eden Dr. Cavid Veliyev bu şartları: tarafların birbirlerinin toprak bütünlüğünü tanıması ve gelecekte toprak iddiasında bulunmaması; askeri güç kullanmaması, diplomatik ilişkilerin kurulması; iletişim ve ulaşım yollarının açılması olarak sıraladı.

17 MART 2023 TARİHİNDE AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NDE 18 MART ÇANAKKALE ZAFERİ VE ŞEHİTLERİ ANMA GÜNÜ PANELİ GERÇEKLEŞTİRİLDİ.

2023 ЖЫЛДЫҢ 17 НАУРЫЗЫНДА ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДА 18 НАУРЫЗ ЧАНАККАЛЕ ЖЕҢІСІ ЖӘНЕ ШЕЙІТТЕР КҮНІН ЕСКЕ АЛУ ІС-ШАРАСЫ ӨТТІ.

18 Mart Çanakkale Zaferi ve Şehitleri Anma Günü paneli bir dakikalık saygı duruşu ve Türkiye ile Kazakistan milli marşlarının okunmasının ardından başladı. Panele, Türkiye Cumhuriyeti Almatı Başkonsolosu Ali Rıza Akıncı,

18 наурыз Чанаккале жеңісі және шейіттер күніне арналған іс-шара бір минуттық үнсіздік пен Түркия мен Қазақстанның мемлекеттік әнұрандарының орындалуымен басталды. Іс-шарада Түркия Республикасының Алматыдағы Бас консулы Али Рıza Акынжы, ТҮРКСОЙ ұйымының бұрынғы Бас хатшысы профессор Дүйсен Қасейінов, Халықаралық түркология орталығының төрағасы, профессор, ф.ғ.д. Ерден Қажыбек, Нұр-Мүбарек университеті Ғылым және инновациялар департаментінің директоры, PhD Ықтияр Палтөре, әл-Фараби университеті Шығыстану факультеті Түріксоy кафедрасының меңгерушісі, PhD-Кенжебек Ғабдұллин, Абай университеті Шығыс филологиясы және аударма кафедрасының доценті, ф.ғ.к. Ерғали Есбосынов және әл-Фараби университеті Шығыстану факультеті Түріксоy кафедрасының аға оқытушысы, PhD Нұрат Илияс баяндама жасады.

TÜRKSOY'un eski Genel Sekreteri Prof. Düsen Kaseinov, Uluslararası Türkoloji Merkezi Başkanı Prof. Dr. Erden Kajibek, Nur-Mubarek Üniversitesi Bilim ve Yenilik Bölümü Başkanı Dr. İhtiyar Paltore, Al-Farabi Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Türksoy Bölüm Başkanı Dr. Kenjebek Gabdulın, Abay Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Tercümanlık Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ergali Esbosinov ve Al-Farabi Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Nurat İlyas katılım sağlayarak sunumlarını yaptılar.

Panelin Oturum Başkanlığını yapan Enstitü Müdürü Dr. Suat Beylur, açılış konuşmasında Milli Mücadelenin bütün kahramanları ile birlikte İstiklal Şairi Mehmed Akif Ersoy'u rahmet ve minnetle andığını belirterek, Çanakkale Muharebelerinin dünyada eşi benzeri bulunmayan destansı bir mücadele olduğunu altını çizdi.

T.C. Almatı Başkonsolosu Ali Rıza Akıncı, Türkiye'de yaşanan depremler karşısında Kazak halkının sergilemiş olduğu dayanışma ve yapılan yardımlardan dolayı teşekkür ederek,

İs-шараны жүргізген Еуразия зерттеу институтының директоры, доктор Суат Бейлұрашылу сөзінде Түркияның ұлттық күресі жолында жанын қиған барлық қаһармандармен бірге, ел әнұранының авторы болған Мехмед Акиф Ерсойды құрметпен еске алып, Чанаккале шайқасының әлемде теңдесі жоқ эпикалық күрес екенін атап өтті.

Түркия Республикасының Алматыдағы Бас консулы Али Риза Акынжы Түркияның Кахраманмараш қаласында болған жер сілкінісі кезінде жақыннан қолдау білдіріп, көмек көрсеткені үшін қазақ халқына алғысын білдіріп, түрік пен қазақ халқының арасындағы бауырластықтың жақсы-жаман күндерде де нығая беруін тіледі. Түркияның ұлттық күресінің алдыңғы шебі болған Чанаккаледе 253 мың адам шейіт болғанын, осы соғысқа қатысқан Сейіт Әли онбасы сияқты әр бір жауынгердің әрқайсысының жеке ерлік дастаны бар екенін айта келе, Чанаккале жеңісінің үлкен құрбандықпен қолға келгенін атап көрсетті. Сөз соңында Бас консулы Али Риза Акынжы Чанаккале

eurasian-research.org

Türk-Kazak kardeşliğinin iyi günde ve kötü günde daim olması dileklerini katılımcılarla paylaştı. Milli Mücadelenin önemli cephelelerinden biri olan Çanakkale’de 253 bin şehit verildiğini, bu muharebelere katılan Seyit Onbaşı gibi her bir vatan evladının ayrı bir hikayesinin olduğunu belirterek Çanakkale Zaferi’nin olağanüstü fedakarlıklar ve kahramanlıklar neticesinde kazanıldığını ifade etti. Konuşmasının devamında Başkonsolos Ali Rıza Akıncı Çanakkale Zaferi tarihinin, aslında tüm Türk halklarının tarihi olduğunu ve bu nazarla umumi Türk tarihinin şanlı bir parçası kabul edilmesi gerektiğini altını çizdi.

TÜRKSOY Eski Genel Sekreteri Prof. Dusen Kaseinov, Çanakkale’de mücadele edenlerin sadece Anadolu ve kendi halkları için değil, tüm Türk halkları için savaştığını, zira mücadeleye destek için diğer Türk yurtlarından Çanakkale’ye giden ve orada şehit olan çok sayıda kahraman olduğunu ifade etti. Öte yandan Kazakistanlı aydınların da en zor zamanlarında da olsalar uzakta da olsalar Mağcan Jumabayev’in “Uzaktaki Kardeşime” adlı şiirinde olduğu gibi her zaman Anadolu’daki kardeşlerini desteklediklerini belirtti.

жеңісінің тарихы барлық түрік халықтарының тарихы екеніне тоқталып, қастерлі түркі тарихының бір бөлігі ретінде қарастырылуы керектігін тілге тиек етті.

ТҮРКСОЙ ұйымының бұрынғы бас хатшысы, профессор Дүйсен Қасейінов Чанаккале соғысына қатысқандардың тек өз халқы мен жері үшін ғана емес, бүкіл түрік халықтары үшін соғысқанын айта келе, аталмыш ұлттық күреске басқа түрік халықтары да қолдау білдіріп, ерікті түрде соғысқа қатысқан көптеген қаһармандардың шыққанын жеткізді. Бейне Мағжан Жұмабаевтың «Алыстағы бауырыма» атты өлеңіндегідей, сондай қиын-қыстау кезде де қазақ зиялыларының Анадолыдағы бауырларына қолдау көрсеткенін баяндады.

Халықаралық түркология орталығының төрағасы, профессор, ф.ғ.д. Ерден Қажыбек Чанаккале соғысының тарихи маңызына тоқталып, аталмыш жанқиярлық күрестің Түркия мен бүтін түркі әлемінде тереңдеп зерттелуі керектігін айтты. Кезінде зиялы қауымның бір-бірінің тілін, әліпбиін білгендіктен байланысы берік болғанын айта келе, бұл саладағы тарихи зерттеулерді одан әрі арттыру керектігін баяндады. Дегенмен, Кеңес Одағы кезінде әлсіреген бұл байланыстардың бүгінде күшейіп келе

Улусlararası Түркoloji Merkezi Başkanı Prof. Dr. Erden Kajibek, Çanakkalenin тарихсел ачидан өнемине деғинерек, бу мүcadele-нин Түрkiye ve бүтүн Түрк yurtlarında да-а фа-а араştırılması геректіғини vurguladı. Pa-nelin diğер konuшmacıları да genel hatları ile Birinci Dünya Savaşı, Түрк Milli Mücade-lesi ile Mehmet Akif Ersoy ve eserleri üze-rine sunumlarını yaptılar. Panelin sonunda Kazak Milli Devlet Kızlar Pedagoji Üniver-sitesi'nden katılım sađlayan bir öğrenci Fa-ruk Nafız Çamlıbel'in Zafer Түркüsü'nden bir bölüm okudu. Soru, görüş ve deđerlen-dirmelerin ardından Dr. Suat Beylur, konuш-macı ve katılımcılara teşekkür ederek, her-kesin yakлашан Nevzur Bayramı'nı kutladı.

жатқанын атай келе, Еуразия географиясының тарихына әсер еткен Чанаккале жеңісі мен рухы сияқты тарихи оқиғалардың әлі де зерт-телуі керектігін атап өтті.

Іс-шараға қатысқан басқа да баяндамашылар Бірінші дүниежүзілік соғыс, Түркияның ұлт-тық күресі және Мехмет Акиф Ерсоймен оның еңбектері туралы баяндама жасады. Іс-шара соңында Қазақ ұлттық мемлекеттік қыздар пе-дагогикалық университетінің студенті Фарук НафизЧамлыбелдің «Жеңіс жырынан» үзінді оқыды.

Іс-шараға қатысушылар өзара пікір алмасқан-нан кейін доктор Суат Бейлұр баяндамашылар мен қатысушыларға алғысын білдіріп, жи-налған көпшілікті келе жатқан наурыз мере-кесімен құттықтады.

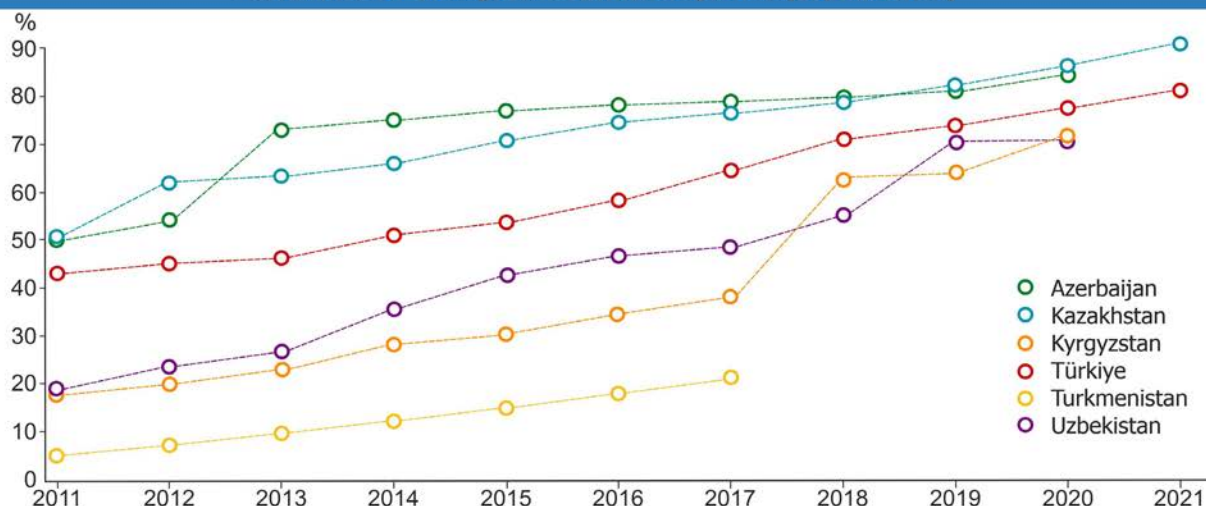

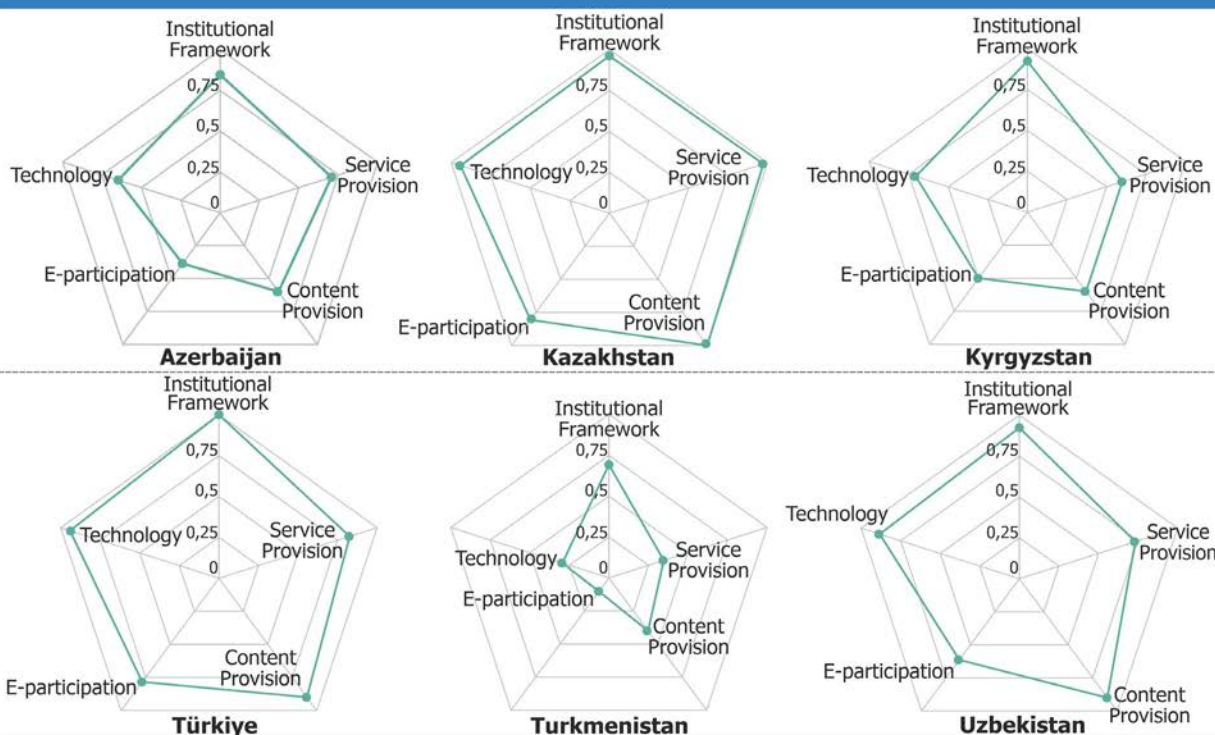
ERI Infographic No. 55

ТҮРКІ МЕМЛЕКЕТТЕРІНДЕГІ ИНТЕРНЕТ ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫ TÜRK DEVLETLERİNDE İNTERNET ALTYAPISI INTERNET INFRASTRUCTURE IN TURKIC STATES

Individuals using the Internet (% of population)

Online Service Index

Internet Accessibility Index

	Azerbaijan	Kazakhstan	Kyrgyzstan	Türkiye	Turkmenistan	Uzbekistan
Download (Mbit/s)	2.7	2.4	2.5	5.0	0.4	1.8
Cost Per Month, \$	17.2	10.8	19.9	11.6	189.2	18.3

Source: worldbank.org, publicadministration.un.org, broadbandchoices.co.uk

How to Cite: Eurasian Research Institute, (2023). Internet Infrastructure in Turkic States. ERI Infographics No. 55

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Mart 2023 Sayı: 78
Наурыз 2023 жыл № 78